

KEINOT OVAT MONET

**Jyväskylän seudun järjestöjen Päihdekuntoutusohjelman
kehittämisprojektin arviointia**

Eero Pirttijärvi
Jyväskylän yliopisto
Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos
Sosiaalityö
Lisensiaatin tutkielma
Kuntouttavan sosiaalityön erikoisala
Tammikuu 2007

SISÄLLYSLUETTELO

TIIVISTELMÄ	4
1 JOHDANTO	6
2 KATSAUS SUOMALASEEN PÄIHDEPOLITIikkaAN 9	
2.1 Alkoholipolitiikka	9
2.2 Huumepolitiikka	14
2.3 Voiko olla kokonaisvaltaista päihdepolitiikkaa?	18
3 PÄIHDEPALVELUJÄRJESTELMÄ JA PÄIHDEKUNTOUTUS	22
3.1 Julkisen sektorin päihdepalvelut	25
3.1.1 Sosiaali- ja terveydenhuollon yleiset päihdepalvelut	25
3.1.2 Päihdehuollon erityispalvelut	27
3.2 Kolmannen sektorin ja yksityiset päihdepalvelut	29
3.3 Päihdekuntoutus	30
3.3.1 Suppea määritelmä.....	30
3.3.2 Kohti kokonaisvaltaista päihdekuntoutusta	31
3.3.3 Vertaistuki- haaste ammatilliselle päihdetyölle	32
4 AIKAISEMPIA TUTKIMUKSIA JA HANKKEITA	35
5 TUTKIMUSTEHTÄVÄSTÄ JA TUTKIMUKSEN AJALLISESTA KONTEKSTISTA	39
5.1 Tutkimustehtävä.....	39
5.2 Tutkimuksen ja hankkeen ajallisesta ympäristöstä.....	40
6 AINEISTOT JA TUTKIMUSMENETELMÄT	42
6.1 Aineistot	42
6.2 Tutkimuksen luotettavuudesta	45
6.3 Arviointitutkimus	47
6.3.1 Arvioinnin taustasta	47
6.3.2 Arvioinnin määrittelyä	48
6.3.3 Arviointia ja/ vai arviointitutkimusta?.....	50
6.3.4 Arvioinnin jaottelua	52
6.3.5 Realistinen arviointi	54
6.3.6 Oman arvioinnin arviointia	59
6.4 Grounded theory	60
6.4.1 Metodologian keskeisistä periaatteista	61
6.4.2 Käsitteellistämisen välineet.....	63
6.5 Suhteeni tutkimusaiheeseen ja tutkimuseettiset kysymykset	66
7 PÄIHKE-PROJEKTIN TAUSTAT	68
7.1 Kolmas sektori	68

7.2 Päihken syntyvaiheet	71
7.3 Hankkeen toimijat ja osahankkeet	72
7.4 Projektin rakenteet ja yhteiset tavoitteet	76
8 MONITOIMIJAINEN ALUEELLINEN PÄIHDEPOLITIikka JYVÄSKYLÄN SEUDULLA	79
8.1 Päihdepalvelujen uudelleenorganisointi Jyväskylän seudulla	79
8.2 Päihke-projektin lähtökohtatilanne ja käynnistymisvaihe.....	83
8.3 Onnistumisia – yhteistyön kehittyminen ja näkyväksi tuleminen	87
8.4 Yhteistyön konkreettiset muodot.....	93
8.5 Ristiriitoja	95
8.6 Ajatuksia projektin onnistumisesta	100
8.7 Tulosten tiivistys	105
9 JOHTOPÄÄTÖKSET JA JATKOTUTKIMUKSEN AIHEITA.....	110
10 ALUEELLINEN, MONITOIMIJAINEN PÄIHDEPOLITIikka KUNTOUTTAVAN SOSIAALITYÖN OSA-ALUEENA	115
LÄHDELUETTELO	117
LIITTEET	126

TIIVISTELMÄ

Keinot ovat monet - Jyväskylän seudun järjestöjen Päihdekuntoutusohjelman kehittämisprojektin eli Päihken arviointia

Pirttijärvi, Eero

Sosiaalityön ammatillinen lisensiaatin työ, kuntouttavan sosiaalityön erikoisala

Tammikuu 2007

Jyväskylän yliopisto, yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos

Ohjaajat: professori Jari Heinonen ja lehtori Jorma Hänninen

125 s + 4 liitettä

Tutkimuksen kohteena oli Jyväskylän seudulla 2003–2006 toteutettu kuuden järjestön yhteinen Päihdekuntoutusohjelman kehittämisprojekti Päihke. Tutkimustehtävänä oli selvittää Päihke-projektin vaikutusta sen ensimmäisenä toimintavuotena järjestöjen välisiin suhteisiin, järjestöjen näkemyksiin työnsä kohteesta ja yhteistyöhön. Tutkimuksessa on selvitetty edistymistä hankesuunnitelman yhteistoimintaan liittyvissä tavoitteissa tutkimusajankohtana. Tutkimuksen ensisijainen aineisto oli viiden projektityöntekijän ja hankkeen ohjausryhmän kuuden jäsenen haastattelut. Oheisaineistona on ollut projektista tutkimusajankohtana syntynyt kirjallinen materiaali (hankesuunnitelmat, muistiot ja raportit sekä projektipäiväkirjat). Tutkimus on realistinen arviointi. Aineiston käsitteellisen järjestäminen välineenä tutkimuksessani olen käyttänyt grounded theorya.

Tämän aineiston mukaan järjestöjen välinen yhteistyö on tiivistynyt hankkeen aikana ja se on saanut uusia muotoja. Konkreettisia esimerkkejä yhteistyöstä ovat hankkeen rakenteet, kuten kuntoutustyöryhmä ja ohjausryhmä. Näiden toimintamuotojen merkitys on kokemus niiden sisällöstä ja toimivuudesta. Yhdessä tehtyjen toimintojen ja hankkeeseen liittyvien rakenteiden lisäksi järjestöjen kahdenkeskinen yhteistyö on lisääntynyt ja saanut uusia muotoja. Tieto toisten toiminnan periaatteista ja arvomaailmasta sekä vuorovaikutuksen ja yhteistyön kautta toisten työn kunnioitus lisääntyivät.

Yhteistoiminnan tehostumiseen on hankkeen lisäksi vaikuttanut Jyväskylän Seudun Päihdepalvelusäätiön perustaminen. Toinen järjestöjä läheisempään yhteistyöhön vievä tekijä oli tutkimuksen mukaan yhteiskunnallinen kehitys. Lähinnä tässä on kyse päihdetyön rahoituksessa tapahtuneista muutoksista

Projektin valmistelussa joissakin järjestöissä henkilöstön sitouttaminen hankkeeseen oli jäänyt puutteelliseksi. Henkilöstö oli kokenut tullessa sivuutetuksi yhteishankkeen luomisessa ja tämä heijastui projektin ensimmäisen vuoden toimintaan. Toinen keskeinen hankkeen toteuttamiseen liittyvä ongelma oli puutteet ohjausryhmän, projektityöntekijöiden ja koordinaattorin välisessä keskustelussa ja samalla työssä. Projektityöntekijät kokivat tullessa hankkeessa huonosti kuulluiksi.

Ammatillisen ja kokemuksellisen päihdetyön liittoutuminen yhteiseen hankkeeseen luoo tärkeän väylän purkaa vanhoja yhteistyön rasitteita, jotka voivat muodostua myös esteeksi yhteisten asiakkaiden kuntoutumisedellytyksille. Yhteistyöhankkeissa tulee kiinnittää huomiota hankkeen valmisteluvaiheeseen ja organisaatioiden sitouttamiseen tulevaan toimintaan. Projektien arvioinnin lisäksi tuota arviointia tulee raportoida ja levittää. Näin voidaan välttyä vanhojen virheiden toistamiselta omassa hankkeessa.

Avainsanat: päihdetyö, päihdekuntoutus, vertaistuki, kolmas sektori, kuntouttava sosiaalityö, projektiarviointi, realistinen arviointi

1 JOHDANTO

Jyväskylän kaupungissa päihdepalvelut oli järjestetty 2000- luvun alkuun saakka kaupungin oman organisaation sisälle. Vuosituhannen vaihteessa selvitettiin uusia toimintamalleja tavoitteena palvelujen säilyttäminen ja tehostaminen sekä voimavarojen keskittäminen. Kunnallishallinnossa oli ollut esillä suunnitelma Jyväskylän kaupungin ja maalaiskunnan yhdistämisestä. Malli oli kuitenkin siirretty syrjään. Tässä tilanteessa haettiin uusia yhteistoiminnan tasoja. Yksi tällainen oli verkostokaupunkiajattelu, johon liittyi mukaan myös muita seutukunnan kuntia.

Sosiaalitoimen sektorilla on Jyväskylän seudulla toimintojen uudeksi järjestämismalliksi valittu säätiöittäminen. Ensimmäinen säätiöitetty toimintasektori oli työvalmennustoiminta. Kaupungin ja maalaiskunnan ohella toimintaan lähti mukaan alueellisia ja valtakunnallisia järjestötoimijoita. Työvalmennussäätiö Tekevä käynnistyi v. 1999. Päihdepalveluiden sektorilla Jyväskylän Seudun Päihdepalvelusäätiö perustettiin syyskuussa 2001. Mukaan tulivat Jyväskylän kaupungin ja maalaiskunnan lisäksi Laukaan ja Muuramen kunnat, Keski- Suomen sairaanhoitopiiri ja valtakunnallisia sekä paikallisia päihdetyön järjestötoimijoita. Käytännössä Päihdepalvelusäätiö aloitti toimintansa keväällä 2002.

Jyväskylän Seudun Päihdepalvelusäätiön perustamisen ajankohtana monella sen perustajajäsenistä oli suunnitteilla kehittämishankkeita oman perustoimintansa vahvistamiseksi. Säätiön toiminnan alkuvaiheessa sen toimesta nostettiin esille yhtenä mahdollisuutena tehdä näiden järjestöjen yhteinen kehittämishanke. Sen ydin oli järjestöjen yhteisen toiminnan tehostaminen. Käytännössä tämä tarkoitti asiakkaille tärkeiden palvelujen tarjoamista samanaikaisesti niin, että toimijat tietävät toistensa toiminnasta ja samalla myös asiakas tuntee hänen käytettävissään olevan laajan palvelukirjon. Järjestöt tekivät päihdekuntoutusohjelman kehittämisprojektista, Päihkeestä, yhteisen hankekemuksen ja Raha-automaattiyhdistys myönsi viiden järjestön hankkeelle avustuksen vuosille 2003–2006. Kuudentena toimijana projektissa on ollut aktiivisesti mukana Jyväskylän A- kilta. Jyväskylän Seudun Päihdepalvelusäätiön kannalta päihdekuntoutus-

ohjelman kehittämisprojekti on ollut sen peruslähtökohtien, seudullisuuden ja toisaalta julkisen ja järjestösektorin yhteistyön, käytännön sovellutus.

Työni käsittelee Päihke-projektin suunnittelu- ja käynnistysvaihetta vuosina 2002–2003. Erityinen huomio tutkimuksessa on kiinnitetty miten järjestöjen yhteistyö on lähtenyt liikkeelle sekä miten järjestöjen projektityöntekijät ja ohjausryhmän jäsenet ovat kokeneet hankkeen. Tutkimusta varten tehdyt haastattelut ja muu aineistonkeruu ovat kohdistuneet vuosiin 2002–2003. Olen pitänyt projektityön keskeisinä lähtökohtina järjestöjen ja erityisesti niiden asiakkaiden tarpeita. Päihke-projektin olisi tästä lähtökohdasta tullut edistää järjestöjen välistä yhteistoimintaa ja tätä kautta myös parantaa asiakkaiden tilannetta. Käytännössä tuloksen tulee näkyä siten, että hankkeen myötä asiakkaille on tarjottu aikaisempaa monipuolisempia palveluita, jolloin tiiviin yhteistyön seurauksena heidän väliinpuotoamisen riski on vähentynyt. Tutkimusta varten olen haastatellut Päihke-projektin työntekijät sekä ohjausryhmän jäsenet. Asiakashaastatteluja en tätä tutkimusta varten ole tehnyt, vaan asiakasnäkökulma tulee myöhemmin olemaan hankkeen jatkoarvioinnin keskeinen teema. Pääasiassa ryhmähaastatteluina tehtyjen haastattelujen ohella olen käyttänyt aineistona projektin suunnittelu-, ohjaus- ja projektiryhmän muistioita, työntekijöiden kirjallisia kuvauksia hankkeesta sekä järjestöjen toiminta- ja vuosikertomuksia.

Tutkimukseni pohja on omassa työhistoriassa. Aloitin sosiaalityöntekijänä kesällä 1979, jolloin ensimmäinen työpaikkani oli muutaman viikon sijaisuus Jyväskylän kaupungin sosiaaliviraston huolto-osastolla PAV- tarkkailijan sijaisena. Pääosa työkokemuksestani on tullut päihdehuollosta pieniltä A-klinikoilta, joissa työn sisällöt ja työmuodot ovat olleet hyvin erilaisia verrattuna siihen valtavirtaan, jollaiseksi polikliininen päihdehuolto on kuvattu ja mistä sitä on myös arvosteltu. Päihteisiin liittyvät asiat olivat keskeisiä koko ajan myös ollessani töissä sosiaalitoimistoissa.

Tein pro gradu-työni 1983 nimellä ”Tultiin kun käskettiin – yhteistyöstä sosiaalityössä” (Pirttijärvi 1983). Otsikon takana oli asiakkaalta usein kuultu perustelu uuden asiakkuuden syistä. Työni oli tapaustutkimus ja tutkimuksen kohde oli omia asiakkaitani. Hakiessani aihetta sosiaalityön ammatillista lisensiaattityötä varten sain samanaikaisesti mahdollisuuden päästä mukaan Päihke- projektiin.

Yhteistyön ja yhdessä tekemisen vaikeudet ovat samanlaisia 2000-luvulla kuin 1970-luvulla, jolta ajalta graduni aineisto pääosin oli. Tärkeä viite opinnäytetyössäni oli Inga-Lill Österbergin kirjoitus vuodelta 1978 A-klinikkasäätiön Tiimi-lehdestä otsikolla ”Pe-laammeko yhdessä”. Österberg totesi, että usein joudutaan hoitamaan varsinaisten ongelmien lisäksi yhteistyön puutteesta eli järjestelmien välisistä ristiriidoista syntyviä ongelmia. Österberg näki yhteistyön tavoitteena päällekkäisyyden välttämisen ja voimavarojen mahdollisimman tehokkaan käytön. Yhteistyö mahdollistaisi hänen mielestään kokonaisvaltaisen auttamisen ja vähentäisi asiakkaan kannalta väliinputoamisen vaaraa (Österberg 1978). Sama tavoite ja toive, toivottavasti ei utopia, nousee mieleen kun katsoo Päihke-projektin tavoitteita. Yhteistyön ja verkostotyön vaikeuksista ovat kirjoittaneet myös mm. Merja Laitila-Ukkola (2005) ja Seppo Sulkko (2004).

Työni toisessa luvussa käsittelen suomalaisen päihdepolitiikan suuntia. Kolmannen luvun teemat ovat päihdepalvelujen tämän hetken tuottamistavat, palvelujärjestelmä ja päihdekuntoutuksen käsite. Neljäs luku käsittelee aikaisempia tutkimuksia ja hankkeita. Viidennessä luvussa esitän tutkimustehtävät. Kuudennessa luvussa käsittelen aineistoja, tutkimusmenetelmiä ja tutkijan roolia sekä tutkimuseettisiä kysymyksiä. Seuraavissa kahdessa luvussa ovat esillä tutkimuskohteen taustat ja konteksti sekä tutkimuksen tulosten esittely. Yhdeksäs luku sisältää yhteenvedon ja käsittelen tutkimuksen perusteella nousseita uusia tutkimusaiheita. Lopuksi pohdin vahvasti kokemukselliseen tietoon nojautuvien järjestöjen kanssa tehtävän toiminnan ja yhteistyön merkitystä kuntouttavalle sosiaalityölle ja ammatilliselle päihdetyölle yleensä.

2 KATSAUS SUOMALASEEN PÄIHDEPOLITIikkaAN

Osmo Kontula on määritellyt huume politiikan tarkoittavan tavoitteellisia yhteisöllisiä tai yhteiskunnallisia ohjelmia ja toimia, joiden tarkoituksena on vaikuttaa yksilöiden huumeidenkäyttöön ja sen aiheuttamiin seurausilmiöihin (Kontula 1998, 181). Samalla periaatteella voi määritellä myös alkoholi- ja yleisen päihde politiikan tavoitteet. Huume politiikan Kontula on jakanut kolmeen tasoon:

1. huume poliittiseen retoriikkaan, joka käsittää julkisen keskustelun ja puhutavat
2. formaali politiikka eli virallinen, julkilausuttu huume politiikka
3. politiikan soveltaminen, joka näkyy käytännön ehkäisy-, hoito- ja kontrollipolitiikkana

Tulen käsittelemään näitä tasoja päihde politiikan osalta kokonaisuutena. Painottuminen alkoholipolitiikkaan ja sen käsittelyyn on tarkoituksellinen valinta. Alkoholi vaikuttaa merkittävän osan suomalaisista elämään ja siitä aiheutuvat haitat ovat iso osa arkeamme. Tutkimuksen kohteena olevan hankkeen asiakkaista valtaosalla keskeinen päihde on ollut alkoholi. Kolmas tekijä painotukseen on oma huoleni siitä, että arjessa alkoholihaitat unohtuvat ja alkoholipolitiikkaa tulevat määrittelemään muut näkökulmat kuin sosiaali- ja terveystoimittiset painotukset.

2.1 Alkoholipolitiikka

Suomalainen päihde politiikka on ollut pitkälti alkoholipolitiikkaa. Maamme keskeisin käytetty päihde on ollut kautta historian alkoholi. Suomalaisia juomatapoja on pidetty ongelmallisina ja humalahakuisina, jonka johdosta toimenpiteet ja valittu linja ovat olleet tiukkoja. Suomessa on muiden pohjoismaiden tavoin alkoholin vähittäis- ja tukkumyynnissä ollut valtion monopoli. Tavoitteena on ollut alkoholin myynnin lisäksi myös vaikuttaa alkoholihaittoihin (Karlsson ja Österberg 2004,27).

Alkoholipolitiikalla tarkoitetaan julkisen vallan toimia, jotka kohdistuvat eri tavoin alkoholin käyttöön. Tavoitteena on ehkäistä alkoholista aiheutuvia sosiaalisia, terveydelli-

siä ja yhteiskunnallisia haittoja (esim. Alkoholiohjelma 2004–2007). Alkoholinkäyttöön ja sitä kautta myös alkoholihaittoihin on pyritty vaikuttamaan saatavuuden ja hintapolitiikan kautta. Suomessa on ollut aikaisemmin vahva linjaus pidättäytyä alkoholin saatavuuden helpottamisesta, koska tutkimusnäyttöjen perusteella siitä on arvioitu seuraavan automaattisesti myös haittojen kasvua. Suomalaisen alkoholipolitiikan perusteet olivat 1960-luvulla vielä vahvasti kontrollipohjaiset. Aiemmin voimassa olleen ja 1932 kumotun kieltolain taustalla oli huoli alkoholin aiheuttamista haitoista. Pohdittaessa 1960-luvun alkoholipolitiikan perusteita ne löytyvät positiivisesti määriteltynä haittojen ehkäisystä ja negatiivisesti tulkittuna kontrolloinnista ja holhoamisesta. Kun alkoholi ei ollut helposti saatavilla ja se oli lisäksi kallista, ei sen käyttö ja toisaalta siitä aiheutuneet haitat olleet merkittäviä erityisesti nykyhetkestä asiaa tarkasteltaessa. Maamme alkoholipoliittinen linja oli ollut tiukka aina vuoteen 1968 saakka, jolloin otettiin merkittävä askel alkoholin saatavuuden helpottamisessa. Tuolloin vapautettiin keskioluen myynti vähittäiskauppoihin. Muutos aiheutti piikin alkoholin kokonaiskulutuksessa. Spekulointi siitä, mitä olisi tapahtunut ilman keskioluen vapauttamista, on sinällään tarpeetonta. Pohdinta on tärkeää uusien alkoholipoliittisten ratkaisujen yhteydessä. Tällöin mm. keskiolutpäätöksen kokemukset antavat suuntaa odotettavissa olevasta kehityksestä.

1970-luvulla reagoitiin alkoholin kulutuksen kasvuun tiukentamalla alkoholipolitiikkaa. Vuoden 1968 alkoholilainsäädäntö, voimakas muuttoliike ja nopea taloudellinen kasvu lisäsivät merkittävästi sekä alkoholin kulutusta että alkoholihaittoja ja johtivat vuosikymmenen kestäneeseen alkoholipolitiikan kiristymisen kauteen (Karlsson ja Österberg 27, 2004). Tästä linjauksesta esimerkkejä olivat kuntakohtaiset keskiolutkiellot ja vaatimukset keskioluen vapaan myynnin kieltämisestä sekä alkoholimainonnan kiristäminen.

Alkoholipolitiikan suunta kääntyi 1980-luvun puolessavälissä. Ostokertakohtaiset rajoitukset purettiin vuoteen 1986 mennessä. Alkoholijuomien anniskeluoikeuksia myönnettiin aiempaa enemmän ja Alkon myymälöiden lukumäärä kääntyi kasvuun. Suunnanmuutoksen merkkejä olivat myös Alkon myymälöiden muuttuminen itsepalvelumyymälöiksi ja keskiolutkieltojen purkaminen (Karlsson ja Österberg 27, 2004).

Muutosten myötä alkoholin kulutus kasvoi. Keskioluen vapautumisesta seurasi aikanaan lievän jatkuvan kulutuksen kasvun sijasta raju hyppäys ylöspäin. Kun alkoholinkulutus sataprosenttisenä alkoholina oli 1970 4,3 litraa asukasta kohti vastaava luku oli vuonna 1980 6,3 litraa. Kulutuksen kasvu jatkui edelleen ollen 1990 7,7 litraa. (Alkoholiohjelma 2004–2007). Tämä kasvu ei ollut yhtäjaksoista, vaan varsinainen nousu tapahtui käytännössä vuosina 1968–1974 ja uudelleen 1986–1990 muuttuen lamavuosina kulutuksen laskuksi.

Alkoholin kulutustilastojen lisäksi on tehty selvityksiä alkoholin aiheuttamista haitoista. Mittareita alkoholihaitoille ovat olleet mm. alkoholin aiheuttamat kuolemantapaukset, rattijuopumukset, alkoholiperäisistä sairauksista johtuvat hoitajakset ja – vuorokaudet sairaaloissa. Kaikkien näiden mittareiden mukaan alkoholin aiheuttamat haitat ovat lisääntyneet (esim. Mäkelä ja Österberg 2006). Alkoholipolitiikkaa ei ole tilastotietojen pohjalta tiukennettu, vaan päinvastoin. Aiemmat esimerkit olivat osoittaneet, että saatavuutta helpottavat ratkaisut lisäävät kulutusta ja kulutuksen lisäys merkitsee samalla alkoholihaittojen kasvua.

Alkoholin aiheuttamien merkittävien haittojen vuoksi sillä on ollut Suomessa ja muissa Pohjoismaissa tuotteen erityisluonne. Viimeisimmillä alkoholipoliittisilla ratkaisuilla tätä erityisluonnetta on Suomessa purettu. Vahvempien alkoholituotteiden osalta vähittäismyynnin monopoli on edelleen Alkolla. Erityisesti oluen kohdalla muutos on ollut viime vuosina näkyvä. Vuoden 2004 alkoholiveronalennus johti keskioluen hintojen alenemiseen vielä suuremmissa määrin kuin itse veronalennus olisi antanut myöten. Keskioluesta oli tullut erityisesti suuremmissa marketeissa tarjoustuote (Österberg 2005). Alkoholituotteiden halvempaa hintaa ja helpompaa saatavuutta perustellaan nyt myös työllisyysseikoilla.

Alkoholia koskevat päätökset eivät ole enää alkoholipolitiikkaa, vaan kauppaa-, vero-, elinkeino- tai työllisyyspolitiikkaa. Muut seikat painavat päätöksissä meillä Suomessa sosiaali- ja terveystieteellisiä tekijöitä enemmän. Esimerkkinä tästä on Maailman kauppajärjestön (WTO) vaikutus. Alkoholihaittojen vähentämisen ja kansainvälistä kauppaa koskevien sopimusten välillä vallitsee ristiriita ja WTO:n kauppapoliittiset perustelut asettavat voimakkaan haasteen sosiaali- ja terveystieteelle (Alkoholiohjelma 2004–

2007, 109). Haittoja ei tunnuta noteerattavan alkoholipolitiikkaa koskevia päätöksiä tehtäessä, vaikka niistä tiedotetaan ja mm. päihdetyötä tekevät järjestöt pyrkivät nostamaan niitä esille.

Alkoholin kokonaiskulutus oli vuonna 2003 noin 9,4 litraa sataprosenttista alkoholia asukasta kohti eli hieman ylin prosentin suurempi kuin vuonna 2002 (Stakes, tiedote 10.2.2004). Suuri muutos, jonka mahdollisista haitoista keskustellaan jatkuvasti, oli 2004 tapahtunut alkoholiverotuksen alennus ja alkoholin matkustajakohtaisten tuontikiintiöiden nosto Euroopan Unionin jäsenmaista. Alkoholiveron alennusta perusteltiin tuontikiintiöiden muutoksella. Alentamalla alkoholin hintaa myös kotimaassa katsottiin voitavan tasoittaa alkoholin matkustajatuontia lähinnä 1.5.2004 Euroopan Unioniin liityneestä Virossa. Tuolloin tapahtuneita muutoksia seurasi merkittävä kulutuspiikki ja alkoholin kokonaiskulutus nousi 10,3 litraan sataprosenttista alkoholia henkilöä kohti vuodessa. Kasvua kertyi lähes 10 prosenttia verrattuna vuoteen 2003. Vuoden 2005 kulustilastot kertovat nousun jatkuneen tasaantuneena ja kokonaisuus 2003–2005 on ollut 13 % (STTV, Tiedote 2/2006). Vuoden 2004 aikana myös alkoholihaitat lisääntyivät selvitysten mukaan (Mäkelä ja Österberg, 2006).

Jorma Niemelän (Niemelä, 1998/ muokattu 2005) kaaviossa (Liite 1) on esitetty suomalaisen päihdepolitiikan keskeiset toimijat. Alkoholiteollisuus ja kaupan toimijat ovat nostaneet profiiliaan. Niiden viesteissä ovat olleet esillä työpaikkojen turvaaminen suomalainen panimoteollisuus säilyttämällä ja päivittäistavara-kaupan alkoholituotteiden myyntivalikoimaa laajentamalla. Alkoholiverotuksen säilyessä ennallaan hallitus kiristi 2006 alkoholimainontaa koskevia rajoituksia ja päätti siirtää alkoholituotteiden myynnin aloittamisaikaa vähittäiskaupoissa kahta tuntia myöhäisemmäksi. Päivittäistavara-kauppa ry katsoi kommentissaan tämän uhkaavan erityisesti lähikauppojen säilymistä ja kaupan työpaikkoja.

Toistaiseksi Alkon asema on paineista huolimatta säilynyt ennallaan. Keskeisinä perusteina ovat olleet tutkimukselliset näytöt alkoholihaittojen kasvusta ja kyselytutkimusten näyttö kansalaisten tuesta nykyiselle alkoholijuomien vähittäismyyntiratkaisulle. Viimeisin selvitys kansalaisten alkoholiasenteista on julkaistu syksyllä 2006 (Peltovuoma ym. 2006). Sen mukaan suomalaiset ovat väsyneet alkoholista aiheutuneiden haittojen

ja ongelmien kasvuun. Selvityksen mukaan alkoholi- ja humalamyönteiseen kulttuuriin haetaan muutosta.

Toisen näkökulman mukaan ongelmallinen, humalahakuinen alkoholin käyttötapa on seurausta virheellisestä alkoholipolitiikasta. Sodanjälkeisessä Suomessa pidettiin alkoholikysymystä vakavana yhteiskunnallisena ongelmana, jonka hoitamiseksi tarvittiin erityisjärjestelyjä. Matti Peltonen (2002, 176) kyseenalaistaa tämän näkemyksen. Tutkiessaan alkoholioloja ja tapakasvatusta 1950- luvun Suomessa Peltonen kuvaa tuon ajan alkoholipolitiikkaa täysin ylimitoitettuna alkoholihaittoihin nähden. Käsitystään Peltonen perustelee juopumuspidätyksen valtavalla määrällä Suomen kaupungeissa. Päinvastoin kuin muissa maissa, Suomessa ei juopuneita autettu, vaan rangaistiin putkaan sulkemisella tai sakottamalla.

Suomalaisessa keskustelussa on viitattu usein miten suuri enemmistö joutuu kärsimään pienen vähemmistön ongelmallisista alkoholinkäyttötavoista. Viimeisten vuosien alkoholipolitiikassa ovat olleet vallalla aiempaa liberaalimmat suuntaukset, jota ovat tukenet Euroopan Unionin säännökset ja yleistyvä näkemys alkoholin pelkästä tavaraluonteesta. Keskustelu jakaantuu kahdelle foorumille. Asiantuntijalehdissä tuodaan esille muutoksen mahdolliset haitat (esim. Yhteiskuntapolitiikka ja Tiimi 2004–2006). Sanomalehtien keskusteluissa painotetaan enemmän muita kuin sosiaali- ja terveystaloudellisia näkökulmia. Hyvä esimerkki tästä on Demarin pääkirjoitus 9.2.2006 ”Kulutuksen kasvu ei johdu vain veron alennuksesta”. Kirjoituksessa kaivataan asiallista keskustelua ja tietoa alkoholin aiheuttamista terveydellisistä haitoista ja sosiaalisista ongelmista. Keskeinen kysymys kirjoituksessa oli, voidaanko ihmisten juomatapoihin vaikuttaa alkoholin hinnalla. Tämä yhteys on olemassa. Kun hinta on alempi, alkoholia kulutetaan enemmän. On erittäin todennäköistä, että sama mekanismi toimii toisinkin päin.

Pääkirjoituksessa todetaan, että Suomessa tapahtunut siirtyminen aiemmasta säädellystä alkoholikaupasta entistä vapaampaan alkoholipolitiikkaan on ollut oikeasuuntainen. Perustelu on se, että ankaran säännöstelty alkoholipolitiikka ei sovellu nykyiseen EU-aikaan eikä myöskään kuluttajien valtaenemmistö halua paluuta tiukkaan kieltokauteen. Kirjoituksessa arvioidaan, että alkoholiverotuksen kiristäminen on vain yksi keino mo-

nien muiden keinojen joukossa, sillä alkoholin ongelmakäyttäjää on aina riippumatta viinan hinnasta.

Kannanotot voivat olla viestejä alkoholipolitiikan suunnasta. On totta, että alkoholin kulutuksessa korostuu pienen ryhmän suuri osuus. Kasvaneesta alkoholin kulutuksesta vastaavat monet väestöryhmät ja vanhojen ongelmakäyttäjien lisäksi tulee uusia ongelmakäyttäjää kohtuuskäyttäjien joukosta. Alkoholihaittoja ja niiden kustannuksia ei poisteta vapaammalla alkoholipolitiikalla. Yksi näkökulma on, että aikaisempi alkoholipolitiikka on ollut virheellistä ja että siitä luopuminen on ollut oikeansuuntainen ratkaisu.

Tällöin on kuitenkin hyvä myös kysyä, onko nyt tapahtunut huomattava alkoholinkulutuksen ja alkoholihaittojen kasvu se oikea suunta. Alkoholiveron alentamisen yhteydessä nostettiin esille näkemyksiä, joiden mukaan Suomen olisi tullut ajaa EU:n sisällä alkoholiveron yleistä nostamista oman alentamisen sijasta. Näiden mielipiteiden esittäjät leimattiin tuolloin EU-aikaan sopimattoman alkoholipolitiikan kannattajiksi.

2.2 Huumepolitiikka

Huumepolitiikka on noussut viimeisen kymmenen vuoden aikana aikaisempaa vahvemmin keskusteluun. Uusi asia huumausaineet eivät maassamme ole, mutta aiemmin käyttäjäkunta on ollut suppeampi ja hoitomahdollisuudet huumeiden käyttäjille ovat olleet vähäiset. Huumausaineet on koettu pelottavaksi asiaksi ja ne ovat olleet hyvä vihollinen. Huumausaineet eivät ole koskettaneet valtaapitäviä ja ne ovat olleet kohteena riittävän epämääräinen. Huumeet ovat olleet vihollisena myös vaikeasti voitettava (Christie ja Bruun 1986).

Hyvää vihollista vastaan taisteltaessa voi myös siirtää muita asioita taustalle. Näin on välillä tapahtunut myös Suomessa verrattaessa alkoholin ja huumeiden aiheuttamia haittoja. Jälkimmäiset ovat merkittävät ja kasvussa, mutta eivät samassa mittaluokassa edellisten kanssa. Huumausaineet ovat alkoholia helpompi kohde, koska ne ovat usein kauempana itsestä. Aiempaa liberaalimpi alkoholipolitiikka on ”suuren enemmistön” mieleen, ja sitä halutaan. Huumeongelmia ei haluta, niitä vastaan taistellaan. Pentti Karvo-

nen on todennut, että niin kauan kuin suomalainen aikuisväestö ihailee tai harrastaa ”perskännien” ottamista, niin kauan nuoriso harrastaa samaa käyttäytymistä samoilla tai muilla päihteillä. Hän katsoo syyllistävän, syrjivän ja kriminalisoivan asenteen huumeiden käyttäjiin olevan pitkälle alkoholisoituneen kansan valitsema ja tarvitsema hyvä vihollinen (Karvonen 2001,489).

Huumepolitiikasta voidaan esittää seitsemän ideaalityyppiä.

1. Sota huumeita vastaan, jossa lopullinen tavoite on voitto vihollisvoimista.
2. Huumeista vapaa yhteiskunta, jossa lopullinen tavoite on yhteiskunta, jossa huumeita on vaikea saada ja ne eivät kiinnosta enemmistöä ihmisistä.
3. Rajoittava huumeepolitiikka, jossa korostetaan rajoituksia. Käytön ehkäisy katsotaan kustannustehokkaaksi, kun taas hoito on kallista ja vaikeaa.
4. Sosiaali- ja terveystieteellinen painotus, jossa huumeiden käytön ehkäisy on etusijalla, mutta myös käytön riskien vähentäminen hyväksytään.
5. Haittojen vähentäminen, jonka tavoitteiden mukaan huumeista aiheutuvien haittojen vähentäminen eri tavoin on etusijalla. Linja korostaa huumeiden käytön dekriminointia ja käyttäjien oikeuksia ja intressejä.
6. Laillistaminen eli huumeiden käytön ei tulisi olla rangaistavaa, koska juuri kriminalisointi aiheuttaa suurimmat ongelmat.
7. Liberalismi ja kuluttajanäkökulma, jossa yksilön oikeudet ja edut ovat etusijalla. Huumeita tulee olla saatavilla kuten muitakin tuotteita. Kilpailu takaa myös tällä alueella tuotteiden hyvän hinta-laatusuhteen.

Yllä olevan jaottelun on esittänyt tarkemmin esim. Turkka Tammi (2002). Länsimaiden huumeepolitiikka sijoittuu hänen mukaansa yhteen tai useampaan keskikategorian luokista. Suomalainen huumeepolitiikka on ollut painottuneesti kontrollipolitiikkaa. Pekka Hakkarainen (1992) on jaotellut suhtautumista Suomessa huumausainekysymykseen sen mukaan, millaiseksi ilmiöksi huumeongelma on määritelty. 1960 ja 1970-luvulle saakka huumausainekäyttö ja siihen liittyvät ongelmat nähtiin lähinnä lääketieteellisenä ilmiönä, jonka hoidossa ei tarvittu erityisiä järjestelmiä, vaan yhteiskunnan peruspalvelut riittivät.

Ns. ensimmäisen huumeaallon myötä 1960-luvun loppupuolella huumeekysymyksen yhteiskunnallisen sääntelyn painopiste siirtyi terveydenhuollosta rikosoikeudellisen kontrollin piiriin. Kokonaisvaltaisessa kieltopolitiikassa rangaistavaa olivat niin huumausaineiden myynti, salakuljetus ja välittäminen kuin myös käyttö. Päävastuu ilmiön hallinnasta siirtyi lääkäreiltä poliisiviranomaisille. Huumausainekysymys nähtiin tässä vaiheessa erityisesti nuoriso-ongelmana (Hakkarainen 1992 ja Tammi 2002).

Rikosoikeudellinen aspekti on säilynyt edelleen keskeisenä Suomen huumausainepolitiikassa. Hakkaraisen mukaan kolmanteen vaiheeseen määrittelyssä siirryttiin 1990-luvun alussa, kun ilmiön rikosoikeudellinen määrittely muuttui laadullisesti. Huumausainekysymys ei ollut enää nuorisoon kytkeytyvä järjestyksenpito-ongelma, vaan nyt painotettiin yhteyksiä järjestäytyneeseen rikollisuuteen. Ongelman määrittelyssä nousivat nyt esille järjestäytynyt rikollisuus, riippuvuus ja ongelmakäyttö sekä kansanterveydellinen näkökulma. Uudessa tarkastelussa huomioitiin paitsi rikoskontrolli myös hoito ja haittojen vähentäminen (Hakkarainen 1999).

Suomen huumausainepolitiikan tavoitteena on edelleen huumausaineiden leviämisen ja käytön rajoittaminen sekä huumeista ja niiden aiheuttamista ehkäisy-, hoito- ja kontroltoimista syntyvien yksilöllisten, yhteiskunnallisten ja taloudellisten haittojen vähentäminen (Valtioneuvoston periaatepäätös 2004).

Huumausainepolitiikan muutokset näkyivät myös omassa kokemuksessa aiemmin tehdessäni asiakastyötä. Tuolloin niitä oli välillä vaikeata siirtää käytäntöön. Muistan 1990-luvulta koulutustilaisuuden, jossa esiteltiin säädöksiä rikosoikeudellisesta toimenpiteestä luopumisesta huumausainerikoksen tekijän sitoutuessa hoitoon. Tämän ajatuksen ymmärtäminen onnistui, mutta sen sisäistäminen ja hyväksyminen oli vuosikausia kestävä prosessi. Samalla tavalla ongelmalliseksi koin neulojen ja ruiskujen vaihtoa koskevan suunnitteluprosessin. Näin haittojen vähentämisen huumausainekysymyksessä hyväksyttävänä tavoitteena. Uskon, että neulojen vaihto on edelleen monille vaikea asia. Sen haittoja vähentävää vaikutusta ei nähdä, vaan pohditaan, kannustaako toiminta huumausaineiden käyttöön. Toiminta voidaan ymmärtää myös käyttövälineiden jakeluksi. Siirtyminen perinteisestä rajoittavasta huume-politiikasta uuteen, haittojen vähentämiseen painottuvaan politiikkaan ei ole ollut yksittäiselle työntekijälle helppoa.

Valvonta ja rangaistukset ovat olleet huume politiikassa keskeisiä puuttumisen välineitä. Haittojen vähentäminen on noussut vahvemmin esille 1990- luvulla. Keskeiset esimerkit tästä suunnasta ovat olleet opioidikorvaushoidon tulo Suomeen ja sen merkityksen kasvu sekä toisaalta terveysneuvontapisteiden synty ja leviäminen. Huumeiden käytön lopettamisen rinnalle tärkeiksi tavoitteiksi ja samalla mittareiksi ovat nousseet huumeiden käyttöön liittyvien tartuntatautien ja huumeiden käytön rahoittamiseen kytkeytyvän omaisuusrikollisuuden väheneminen.

Näkökulmat korvaushoittoon ovat vahvasti jakautuneita. Toisaalta pidetään vastuuttomana, että yhteiskunta ei rahoita ja tue voimakkaammin erinomaiseksi osoittautunutta hoitomuotoa (esim. Salaspuro 2002, Karvonen 2001, Holopainen 2006). Opioidiriippuvaisten korvaushoitoa on toteutettu opiaateilla yli 30 vuoden ajan. Opioidiriippuvaisten lääkkeellistä hoitoa kehittäneen työryhmän muistion (STM Työryhmämuistio 2001:21) mukaan korvaushoittojen tehoon ja merkitykseen kohdistuva hyväntasoinen tutkimus lisääntyi jo 1980- 1990- luvuilla huomattavasti. Muistion mukaan tieteellinen näyttö opiaateilla toteutetun korvaushoidon lukuisista positiivisista vaikutuksista on vakuuttava. Mikko Salaspuro katsoo, että Suomessa ei ole noudatettu näyttöön perustuvan lääketieteellisen tutkimuksen antamaa tieteellistä informaatiota opioidiriippuvuuden hoidon toteutuksessa. Väärään tai olemattomaan tietoon perustuvan päätöksenteon varmoja häviäjiä ovat välttämättömän hoidon ulkopuolelle jäävät tai hoidosta poistetut vaikeasti sairast opioidiriippuvaiset ja heidän läheisensä (Salaspuro 2001).

Yleisen keskustelun painottuminen lääkkeelliseen hoitoon voi synnyttää vääriä mielikuvia miten huumeista, tässä erikoisesti heroiinista voi päästä eroon. Jos vain puhutaan lääkeshoidosta, käyttäjille, omaisille ja lääkäreille luodaan harhakuva siitä, että heroiinista ei mitenkään pääse eroon ilman lääkeapua (Mäkelä ja Poikolainen 2001a). Jos korvaushoittoon pääsyä helpotetaan liikaa, voi seurauksena olla opioidien käytön kynnyksen aleneminen ja samalla opioidiriippuvuuksien määrän kasvu (Salokangas, 2002). Yksi näkökulma katsoo lääkkeellisen hoidon heikentävän huumeidenkäyttäjien toipumisennustetta. Korvaushoidossa ja ylläpito hoidossa yhteiskunta tarjoaa heidän mukansa käyttäjille huumeet.

Pekka Saarnio toteaa spontaania päihteistä toipumista tutkitun eniten alkoholin ongelmakäytön osalta. Pohjois-Amerikassa tehtyjen tutkimusten perusteella noin kolme neljäsosaa alkoholin ongelmakäyttäjistä toipuu ilman ammattiapua (Saarnio 2004, 291). Saarnion mukaan voidaan kuitenkin otaksua spontaania toipumista esiintyvän myös muiden päihteiden ongelmakäyttäjillä.

Saarnio viittaa artikkelissaan Robinsin Vietnamin veteraaneja koskevaan tutkimukseen, jonka mukaan myös heroiinista on mahdollista päästä irti ilman ammattiapua. Korvaushoitoa koskevaan keskusteluun voi liittää yhtenä näkökulmana Saarnion tekstiä: ”Mikäli nykyiset lääkehoidot olisivat olleet käytössä kolmekymmentä vuotta sitten, suurelle joukolle veteraaneja olisi todennäköisesti turhaan opetettu korvauslääkkeiden käyttö (Saarnio 2004,291–292).

Osa tutkijoista katsoo ongelmaksi keskustelussa painottumisen opioidiriippuvaisten hoitoon, jolloin esimerkiksi amfetamiiniriippuvaisten hoidon kehittäminen on jäänyt sivuun (esim. Mäkelä ja Poikolainen 2001b). Tuon keskustelun jälkeen siinä kehitystyössä on tapahtunut edistystä. Iso kysymys ja kinastelun aihe huumeongelmien hoidossa on edelleen suhtautuminen opioidiriippuvaisten korvaushoitoon. Moni muu kysymys on jäänyt taustalle ja samalla on syntynyt yleiseen mielipiteeseen virheellistä kuvaa siitä, mitkä ovat huumeaineita ja mitkä eivät sekä mikä on haitallista ja mikä ei.

2.3 Voiko olla kokonaisvaltaista päihdepolitiikkaa?

Päihdepolitiikka pyrkii ottamaan huomioon päihteet kokonaisuudessaan ja vaikuttamaan niin päihteiden tarjontaan ja kysyntään kuin myös haittojen ehkäisyyn ja hoitoon. Aiemmin alkoholipoliittisissa ratkaisuihin tuli esille uusien intressiryhmien lisääntynyt painoarvo. Myös yhteiskunnassa vaikuttavat arvot ovat keskeinen tekijä päihdepoliittisten päätösten taustalla. Viimeaikaisten alkoholipoliittisten ratkaisujen perusteluna on esitetty, että enemmistö kansalaisista osaa käyttää alkoholia kohtuullisesti ilman suuria haittoja. Miksi hintaa ei voisi alentaa ja saatavuutta helpottaa?

Edellisessä luvussa esillä olleissa huumepolitiikan ideaalimalleissa yhtenä vaihtoehtona oli saatavuuden helpottaminen ja myös huumausaineiden luokittelu tuotteeksi muiden rinnalle. Tämä visio ei näytä saavan niin laajaa kannatusta, että se voisi toteutua. Viihdeteollisuuden antama kuva mahdollisuuksista ongelmattomaan päihteiden käyttöön ja puhuminen huumeiden viihdekäytöstä vaikuttavat yksilötason valintoihin. Kannanotto eri huumeisiin ja niiden haittoihin nousee esille käsitteessä miedot huumeet ja pyrkimyksessä miedoiksi määriteltyjen huumeiden käytön ja myynnin kriminalisoinnin purkamiseen. Tässä keskustelussa yksi peruste on ajatus kannabiksen käytön ongelmattomuudesta verrattuna alkoholiin. Jos kannabiksen käytön haitat ovat vähäisiä, miksi sen käyttöä ei voisi myös laillistaa?

Poliittiset päätöksentekijät ovat vaatineet suomalaiselta alkoholitutkimukselta tosiasioita ja tutkimustietoa mahdollisten muutosten tekemiseksi mm. alkoholiverotukseen. Esitetyt faktat, jotka tukevat veronkorotusta ja tiukennusta alkoholipolitiikkaan, eivät näytä riittävän, vaan haetaan uutta tietoa. Samoin huumausainepolitiikassa eri mielipidesuunnat väittelevät ja jokaiselle linjalle löytyy omia näkemyksiä vahvistavaa, sopivaa tutkimustietoa. Jos sitä ei helposti löydy, voidaan aina kritisoida toisia tutkimuksia ja vaatia lisänäyttöjä.

Päihdeoloja kuvattaessa ainekohtaisten tilastojen esittäminen antaa nykyään vähemmän informaatiota kuin aikaisemmin. Kehitykselle tyypillistä on sekakäytön jatkuva lisääntyminen. ”Puhdasta” heroïnistä tuskin on olemassa, ja myös alkoholinkäyttöön liittyy yhä useammin samanaikaista lääkkeiden ja huumausaineiden käyttöä. Päihteistä aiheutuvia haittoja pyritään vähentämään strategioilla ja ohjelmilla niin yhteisö- kuin yksilötasolla

Vuonna 2003 alkoholin käytöstä on arvioitu aiheutuneen yhteiskunnalle 712 miljoonan euron välittömät kustannukset. Kustannuksista noin 35 % aiheutui järjestyksen ylläpidosta, noin 25 % terveydenhuollon menoista, noin 20 % sosiaalitoimen kuluista ja loput omaisuusvahingoista, valvonnasta ja ennalta ehkäisevästä päihdetyöstä (Sosiaali- ja terveydenhuollon taskutieto 2006).

Alkoholista aiheutuneiden välillisten kustannusten määrän on arvioitu vuonna 2003 olleen n. 3,6 miljardia euroa. Välillisiksi kustannuksiksi on tällöin laskettu tuotannonmenetykset ja menetetylle elämälle asetettu arvo. Tämänkaltainen tarkastelu antaa kuvan alkoholihaittojen suuruusluokasta, mutta se jättää edelleen huomiotta monet sellaiset haitat, joiden rahamääräinen arvottaminen on mahdotonta.

Vuonna 2001 sairaaloiden vuodeosastoilla kirjattiin vajaat 9 000 hoitajaksoa, joissa pää- tai sivudiagnoosina oli huumausaineiden tai lääkeaineiden käytöstä aiheutuva sairaus. Samana vuonna huumausainekuolemia tilastoitiin 150. Kuolemantapausten määrän kasvu pysähtyi vuonna 2001. Samalla tavoin suonensisäisesti käytettäviin huumausaineisiin liittyvien C-hepatiittien ja HIV-infektioiden määrän kasvu on ilmeisesti taittumas- sa. Huumaus- ja lääkeaineiden väärinkäytön yhteiskunnalle vuonna 2003 aiheuttamien välittömien kustannusten määräksi on arvioitu 231 miljoonaa euroa, ja välillisten kus- tannusten määräksi 497 miljoonaa euroa (Sosiaali- ja terveydenhuollon taskutieto 2006).

Voiko huumausainepolitiikkaa ja alkoholipolitiikkaa yhdistää kattavaksi päihdepolitiikaksi? Valtakunnallisen suunnittelun tasolla alkoholipolitiikka ja huumausainepolitiikka on pidetty erillään toisistaan, ja siten on kyetty tarkemmin kohdentamaan voimavaroja haluttuihin kohteisiin. Paikallisella tasolla on laadittu yleisiä päihdeohjelmia – ja strate- gioita, joissa on huomioitu molemmat pääpäähteet ja sekakäyttö sekä lääkkeiden väärin- käyttö. Näin on menetelty, koska kuntatasolla alkoholi ja huumausaineet liittyvät tiiviisi- ti toisiinsa sekä asiakkaiden päihteidenkäytössä että heille tarjotuissa palveluissa. Yh- distäminen vaikuttaa tarkoituksenmukaiselta, koska katsottaessa päihteitä toisistaan eril- lisiin luodaan resurssien osalta kilpailutilanne, joka ei ole päihteiden kokonaishaittojen ehkäisyn kannalta järkevää. Katsottaessa asiaa päihdekuntoutuksen- ja hoidon näkö- kulmasta on ajautettu tilanteeseen, jossa huumehoitoon satsaaminen vie resursseja al- koholiehtoisen hoidon tehostamiselta ja toteuttamiselta. Näin kokonaisvaltainen päihde- politiikka vaikuttaa myös välttämättömydeltä pyrittäessä kestävämpään päihdehaitto- jen ehkäisyyn. Alkoholiohjelmassa 2004–2007 todetaan, että päihdehaittoja voidaan ja tulee ehkäistä hyvinvointia edistävän yhteiskuntapolitiikan keinoin (Alkoholiohjelma 2004–2007). Alkoholi- ja huumeongelmista kärsivät ovat usein syrjäytyneitä tai syrjäy-

tymisvaarassa olevia ihmisiä. Kansalaisten hyvinvoinnin, terveyden ja turvallisuuden edistäminen, vaikeuksiin johtavien elinolojen ja elämäntilanteiden torjuminen sekä vaikeuksiin joutuneiden auttaminen vähentää alkoholiohjelman mukaan aina myös alkoholihaittoja. Analogisesti voi arvioida näin olevan myös muiden päihdehaittojen suhteen.

3 PÄIHDEPALVELUJÄRJESTELMÄ JA PÄIHDEKUNTOUTUS

Päihdehuoltolain mukaan päihdepalveluiden järjestämisvastuu on kunnilla. Niiden tulee järjestää päihdehuolto esiintyvän tarpeen mukaan sekä yleisinä sosiaali- ja terveydenhuollon peruspalveluina että tarvittaessa päihdehuollon erityispalveluina (Päihdehuoltolaki, 41/86, § 3). Kunnissa päihdehuolto on sosiaali- ja terveystieteiden vastuualueella.

Päihdehuollon palveluiden järjestämisessä esiintyy kuntien välillä huomattavia määrällisiä ja sisällöllisiä eroja. Päihdepalvelujen järjestämistä koskeviin ratkaisuihin vaikuttavat palvelutarpeen lisäksi myös kuntien taloudelliset voimavarat sekä tiedolliset ja asenteelliset tekijät. Näin kunnat voivat päätyä hyvinkin erilaisiin päihdepalvelukokonaisuuksiin. (STM 2001:8.). Hoidontarpeen arviointeihin ja hoidon porrastuksiin liittyy kunnissa eritasoista priorisointia ja valikointia. Määrärahojen saaminen päihdehuollon laitoshoidon varten on osassa kunnista hyvin vaikeaa, joskus mahdotonta. Hoitoon pääsyn kannalta muita edullisemmassa asemassa ovat nuoret, työelämässä mukana olevat ja odottavat äidit. Yhden asiakkaan pitkäkestoinen huume-kuntoutus voi nielaista kerralla koko pienen kunnan päihdebudjetin. On esiintynyt myös huolta, että alkoholiehtoiset hoidot olisivat vaarassa jäädä usein huumehoitojen varjoon.

Kunnat tekevät itsenäisesti päihdehuollon resursointia koskevat päätökset. Äärimmäisiä esimerkkejä on kommentti, jossa laituskuntoutuksen käytön loppuminen kunnassa on tulkittu siten, että siellä ei enää ole päihdekuntoutusta tarvitsevia päihdeongelmaisia. Laituskuntoutuksen määrärahat on tällöin voitu kokonaan poistaa, koska päihdehuoltolaissa mainittua tarvetta ei ole. Tässä tulkinnassa on unohdettu tiedolliset ja asenteelliset tekijät: kuntoutukseen pääsyn vaikeutumisesta seuraa usko, että kuntoutukseen ei enää pääse, jolloin sinne ei enää hakeuduta.

Pekka Saarnio kuvaa alkoholismien selittämisen hevosenkenkämallia, jonka mukaan alkoholisoitumalla mennään alas, saavutetaan ”henkilökohtainen pohja” ja nousee

vaiheittain ylös raittiuden myötä. Tuota mallia tavataan Saarnion mukaan ennen kaikkea laitospopulaatiossa, johon vain pieni osa alkoholinkäyttäjistä lukeutuu. Tämä populaatio on kuitenkin arkiajattelussa keskeisellä sijalla ja on saanut kokoonsa nähden runsaasti huomiota (Saarnio 2004, 292–293)).

Luin Saarnion tekstistä viestin tutkimuksellisen tiedon yleistämisestä ja myös väärästä yleistämisestä. Puhumme alkoholinkäyttöön liittyvistä ongelmista ja riippuvuuksista usein vahvalla paatoksella. Päätöksenteossa käytetään perusteena tutkimustietoa, mutta joskus vedotaan sitä ryhmää koskevaan tietoon, jota päätöksenteko ei koske. Spontaanisti toipuneiden osuus alkoholiongelmista toipuneista on 70–75 %. Pohdittaessa miten päihdetyön resursseja suunnataan ja kuinka paljon niitä tarvitaan, olennaista tutkimustietoa päätöksenteon pohjaksi saadaan vaikeimmin alkoholiriippuvaisia koskevasta populaatiosta. Äärimmäiset kommentit nojaavat tietoon väärästä kohderyhmästä tai eivät mihinkään. Kuitenkin niiden takana ovat henkilöt, jotka vaikuttavat tehtäviin linjapäätöksiin.

Olavi Kaukonen on käsitellyt laajasti päihdepalvelujen vaikuttavuutta. Laitos- ja avokuntoutuksen sekä päihdekuntoutukseen erikoistuneen hoitopaikan ja esimerkiksi perusterveydenhuollon tarjoamalla kuntoutuksella ei ole hänen mukaan osoitettu olevan tuloksellisuuseroja (Kaukonen 2005). Kaukonen on todennut, että vaikeammin päihdeongelmaiset hyötyvät intensiivisestä hoidosta eikä laitoshoido näytä olevan sen vaikuttavampaa kuin avohoito. Pidempi hoitoaika tai sitä seuraava jatkohoito eivät näyttäisi lisäävän hoidon tuloksellisuutta (esim. Kaukonen 2002).

Kaukonen esittää hoito- ja työskentelysuhteen laadun merkitsevän onnistuneen kuntoutuksen edellytyksenä selvästi enemmän kuin erilaisten viitekehyksien. Tutkimukset ovat osoittaneet, että saman viitekehyksen sisällä on usein suurempia onnistumiseroja kuin eri viitekehysten välillä (emt.). Työn ja työolojen jatkuvuus on merkittävä tekijä laadukkaana hoito- ja työskentelysuhteen syntymisessä. Kaukonen painottaa myös avohoidon keskeistä roolia. Hänen mukaansa hoito- ja vaikuttavuustutkimusten perusteella olisi järkevää korvata laitoshoidoa avohoidolla (Kaukonen 2004, 49).

Olavi Kaukosen mukaan päihdepalvelujen tuloksellisuuden tai vaikuttavuuden näkökulmasta mikään tutkimuksellinen näyttö ei puhu sen puolesta, että hoitoaikoja ja – jonoja tulisi kasvattaa tai tuottaa muulla tavoin hoitoon pääsulle yhä korkeampia kynnyksiä (Kaukonen 2005). Tässä yhteydessä viitataan ennen kaikkea kuntouttavaan päihdehuoltoon ja erityistason palvelujen toimintaedellytysten turvaamiseen. Tutkimustieto ei tue sitä, että siirtyminen puhtaasti alkuvaiheen tehokkaaseen interventioimintaan olisi riittävä toimenpide. Varhainen puuttuminen ja sen tehostaminen ovat välttämättömiä toimenpiteitä. Aina on olemassa suuri joukko, joita tämä toiminta ei tavoita. Samoin on yleisen terveyskasvatuksen kanssa. Sosiaali- ja terveydenhuollon perustasolla tapahtuvan toiminnan merkitys on olennainen. Arvioitaessa mahdollisuuksia lisätä joidenkin toimintojen osalta perustason vastuuta pitää muutoksen toteuttamiselle olla riittävät edellytykset. Mikäli tehtävien siirrot ovat perustasolla vain lisäyksiä entisiin toimintoihin ilman toimintaedellytysten kehittämistä, voivat muutokset heikentää palvelujen laatua. Hoito- ja työskentelysuhteen laadulla on suurempi merkitys onnistuneen päihdetyön edellytyksenä kuin erilaisilla viitekehyksillä.

Yksi peruskäsitteistäni on päihdekuntoutus. Toimiessani käytännön asiakastyössä koin, että olennaiset sidosryhmät(asiakkaat, omaiset, sosiaali- ja terveydenhuollon henkilöstö) mielsivät päihdekuntoutuksen suppeasta näkökulmasta. He katsoivat päihdekuntoutuksen tarkoittavan laitoksissa toteutettuja pidempikestoisia hoitojaksoja. Asiakkaat ja heidän omaisensa kysyivät, koska asiakas pääsee todella hoitoon. Usein pitkäkestoinen avohoitojakso nähtiin näissä kommentteissa valmistelevana vaiheena varsinaiselle hoidolle. Kuntoutus ja hoito on tällöin ymmärretty samana asiana. Hoidon tapahtumisen etäällä kotipaikkakunnasta ja mahdollisuuksista käyttää päihteitä nähtiin luovan pohjan hyvälle lopputulokselle, usein päihteettömyydelle. Lähityöntekijänä asiakkaan saaminen 4-6 viikon mittaiselle kuntoutusjaksolle tuntui suurelta voitolta, jonka saavuttaminen oli yhdessä asiakkaan kanssa vaatinut paljon työtä. Päihdetyöhön liittyvät käsitteet olivat asiakkaille ja heidän lähiverkostoilleen usein vaikeaselkoisia. Kun itse puhuin pitkästä laitospäihdekuntoutuksesta, asiakkaalle ja hänen läheisilleen tuo jakso oli katkaisu- tai vieroituskakso, jolle olisi tullut saada jatkoa. Käsitteiden selventäminen ja niistä puhuminen jäi usein miettimisen asteelle ja tekemättä.

En käsittele tässä erilaisia päihdekuntoutusmuotoja, vaan pyrin luomaan polkua suppeasta kokonaisvaltaisempaan päihdekuntoutuksen tulkintaan. Etenen päihdepalvelujärjestelmän kuvaamisesta päihdekuntoutuksen käsitteeseen päin.

3.1 Julkisen sektorin päihdepalvelut

3.1.1 Sosiaali- ja terveydenhuollon yleiset päihdepalvelut

Päihdehuoltolain edellyttämää päihdehuoltoa on kunnissa järjestetty sekä yleisten sosiaali- ja terveydenhoidon palveluiden kautta että kehittämällä erityisesti päihdeongelmallisille suunnattuja palveluita.

Terveydenhuollon peruspalveluista vastaavat ensisijaisesti kuntien terveyskeskukset. Perusterveydenhuollon palvelut tai yhdistetyt sosiaali- ja terveysterveyspalvelut vastaavat useimmissa kunnissa päihdeongelmaan liittyvistä päivystysluonteisista palveluista ja ensiavusta. Yleisiä terveydenhuollon palveluyksiköitä ovat mm. terveysasemat, mielen-terveystoimistot, äitiys- ja lastenneuvolat ja kouluterveydenhuolto. Monin paikoin perusterveydenhuolto tarjoaa myös katkaisu- ja vieroitushoitoa sekä vastaa päihdesairauksien, -vammojen ja -myrkytysten hoidosta.

Stakes järjestää neljän vuoden välein päihdetapauslaskennan, jossa kartoitetaan päihdepalvelujen käyttö. Seuranta toteutetaan laskemalla kaikki asiakkaat, jotka yhden vuorokauden aikana ovat käyttäneet jotain sosiaali- ja terveysterveyspalvelua päihteiden ongelmakäyttäjänä, päihtyneenä tai päihteiden kertakäyttöön liittyvän haitan takia. Yhden vuorokauden tapahtumiin perustuvassa laskennassa sattuma voi vaikuttaa tuloksiin. Vuoden 2003 laskennasta havaittiin muutamassa kaupungissa puuttuvan jokin asumispalveluyksikkö, ensisuoja tai terveydenhuollon yksikkö. Terveydenhuollon osalta on arvioitu käynnejä jäävän pois, koska potilaan päihdeongelmaa ei useinkaan tunnisteta ennen kuin se on aivan ilmeinen. Laskennan ulkopuolelle jää myös vertaisapuun perustuvaa toimintaa kuten AA-ryhmien, A-kiltojen ja muiden vapaaehtoisten päihdetyötä. Päihdetapauslaskenta on edelleen ainoa käytössä oleva tapa, jolla saadaan tietoa esimerkiksi perus-

terveydenhuollon avopalvelujen, sosiaalitoimistotyön ja muun avomuotoisen sosiaalityön päihde-ehdoisesta työstä (Nuorvala ja Metso 2004 ja Nuorvala ym.2004,608–617, STM 2002:3).

Päihdetapauslaskennan mukaan vuosina 1995,1999 ja 2003 kolmannes päihde-ehdoisista asioinneista tapahtui terveydenhuollon eri yksiköissä. Vuoden 1999 laskennassa terveydenhuollon sisällä oli tapahtunut suuri siirtymä psykiatristen palvelujen käytön suuntaan. Tämä kehitys näyttää pysähtyneen, mutta psykiatristen palvelujen käyttö on jäänyt edelleen korkealle tasolle. Tarkastelussa erikoissairaanhoidon lasketaan päihdepalvelujen osalta yleisiin palveluihin. Lopuista päihde-ehdoisista asioinneista sosiaalihuollon yleisissä palveluissa tapahtuvien asiointien osuus oli vuoden 2003 laskennassa 17 % ja päihdehuollon erikoispalveluiden osuus 48 %. (Nuorvala ym. 2004, 608–617).

Yleisiin sosiaalipalveluihin voidaan laskea kuuluviksi mm. sosiaalityö, lastensuojelu, lasten päivähoito, kasvatusta- ja perheneuvonta, vanhustenhuolto sekä kotipalvelut. Sosiaali- ja terveydenhuollon yleisillä palveluilla on tärkeä rooli päihdeiden käyttöön liittyvien ongelmien tunnistamisessa ja ehkäisemisessä sekä päihdeongelmaisten perusturvan turvaamisessa. Päihdeongelmaisia sosiaalihuollon yleisissä palveluissa kohtaavat etenkin sosiaalitoimistojen ja kotipalvelun työntekijät. Vuoden 2003 päihdetapauslaskennan mukaan joka kymmenes päihde-ehdoisista asioinneista tapahtui sosiaalitoimistoissa (Nuorvala ym.2004, 615). Tarpeen vaatiessa päihdeongelmainen voidaan ohjata sosiaali- ja terveydenhuollon yleisistä palveluista päihdehoitoon erikoistuneiden palveluiden piiriin.

Päihdepalvelujen laatusuosituksessa (2002) on korostettu peruspalvelujen tarjoamisen päihdepalvelujen merkitystä. Yleisten palvelujen kysyntä kasvaa, koska ne ovat tällä hetkellä kaikkien kuntalaisten saatavilla. Erityispalvelujärjestelmää ei voida laajentaa jatkuvasti, vaikka ongelmat lisääntyisivät ja vaikeutuisivat. Alkoholipolitiikan muutokset ovat osaltaan aiheuttaneet kulutuksen merkittävää kasvua ja aikaisempien kokemusten ja tutkimusten mukaan myös alkoholihaittojen lisääntymistä. Riippumatta siitä missä väestöryhmässä kulutuksen kasvu on tapahtunut, on seurauksena joka tapauksessa haittojen lisääntyminen. Jos kulutusta ovat lisänneet suurkuluttajat, se johtaa vakavien haittojen suurempaan lisääntymiseen kuin jos kasvu keskittyisi pienkuluttajiin. Mikäli valtaväestön kulutus asettuu aikaisempaa korkeammalle tasolle, on myös sen osalta

odotettavissa tulevaisuudessa haittojen kasvua (Mustonen & al. 2005). Molemmat vaihtoehdot merkitsevät samalla isoa haastetta sosiaali- ja terveydenhuollon yleisille palveluille.

Päihdetapauslaskentojen mukaan huumeita käyttävien asiakkaiden määrä on noussut. Päihdepalveluissa on vuosikymmenen alkupuolella satsattu huume-ehtoisten palvelujen kehittämiseen. Kun näyttäisi, että panostus on vain osa huumeiden käyttäjien hoitomahdollisuuksia koskevan ongelman ratkaisua, on tärkeitä turvata huumeidenkäyttäjien oikeus yleisiin palveluihin (Nuorvala ym. 2004, 616). Samaa oikeutta yleisiin palveluihin on tärkeä korostaa päihteidenkäyttäjien kohdalla kokonaisuudessaan.

Terveydenhoidon osuus päihdetapauslaskennan kaikista asiakaskäynneistä on pysynyt noin 30 prosentin tasossa. Jos terveydenhuollon suhteellinen osuus kasvaa, se voi tapahtua myös päihdepalvelujen käytön yleisen vähenemisen kautta. Iso kysymys on painotus erilaisten palveluiden ja eri päihteidenkäyttäjäryhmien välillä. Muutos voi merkitä sitä, että marginaalissa olevat häviävät tuplaten: yhtäältä erityispalvelujen osuus laskee ja toisaalta terveystalouden sisällä painotus siirtyy alkuvaiheen interventioihin ja huume-ehtoisten palvelujen kasvuun (esim. opioidiriippuvaisten korvaushoitoon). Palvelujen kehittämisen tarkoitettu suunta ei ole toteutunut, jos alkoholin suurkuluttajien edellytykset päästä palvelujen piiriin heikentyvät mahdollisesti asumispalveluja lukuun ottamatta (Mäntysaari 2006, 120–123).

3.1.2 Päihdehuollon erityispalvelut

Päihdehuollon erityispalveluissa annettava hoito, tuki ja kuntoutus on kohdennettu sosiaali- ja terveydenhuollon yleisiä palveluita tarkemmin vastaamaan juuri päihdeongelmaisten tarpeisiin. Päihdehuollon erityispalvelut on suurimmaksi osaksi järjestetty sosiaalitoimen alaisuudessa. Opioidiriippuvaisten hoidon järjestämisvelvoite on synnyttänyt myös terveydenhuollon puolelle tällaisia erikoisyksiköitä (STM 2003:16).

Sosiaalihuollossa päihdehuoltoon erikoistuneen palveluverkoston muodostavat pääasiassa A-klinikat, nuorisoasemat, päiväkeskukset, katkaisuhuoltoasemat sekä kuntoutusyk-

siköt. Edellä mainitut yksiköt voidaan jaotella erikseen sen mukaan, onko kyse avohoidon vai laitoshoidon yksiköstä. Avohoitoa toteuttavat A-klinikat ja vastaavat avoyksiköt, nuorisoasemat, nuorten päihde- ja huumepestäkit, terveysneuvontapisteet sekä päiväkeskukset. Avohoitopalveluissa on siirrytty myös palvelujen jaotteluun käytetyn päihteen ja myös tarjotun hoidon perusteella. Esimerkkejä tästä ovat A-klinikoiden jaottelu A-poliklinikoihin ja Huumeopoliklinikoihin sekä edelleen Huumeopoliklinikkojen osalta lääkkeellistä korvaushoitoa toteuttaviin toimipisteisiin.

Laitoshoidon yksiköihin kuuluvat lähinnä katkaisuhuoltoasemat sekä kuntoutuslaitokset. Edellä mainittujen avo- ja laitoshoitoyksiköiden lisäksi päihdehuoltoon erikoistuneisiin yksiköihin luetaan lukuisilla eri nimillä toimivat asumispalveluyksiköt. Osa niistä tarjoaa väliaikaista majoitusta, osa asumismahdollisuuden pidemmäksi aikaa. Asumispalveluyksikön palvelut voivat asumisen lisäksi sisältää muita palveluita kuten erilaisia hoitoja ja kuntoutusta. Asumispalvelut sijoittuvat avohoidon ja laitoshoidon välimaastoon. Tähän ryhmään on luokiteltu ensisuoajat, palveluasuminen ja tukiasunnot (STM 2002:3).

Päihdehuollon erityispalvelujen osuus päihdetapauskannan asiakaskäynneistä on kasvanut vuodesta 1999. Muutosta selittää mm. terveysneuvontapisteiden synty ja laajeneminen. Erityispalvelujen osuuden kasvun takana on joidenkin uusien yksiköiden syntyminen sekä huumeidenkäyttäjien käyntimäärän lisääntyminen. Heidän hoidossaan on intensiivisiä työmuotoja kuten korvaushoito, jotka kasvattavat asiakaskäyntien määrää.

Vuositasolla erityispalvelujen avohoitoa käyttäneiden asiakkaiden määrä on noussut vuodesta 1990 vuoteen 2003 6000 asiakkaalla. Samalla heidän käyntimääränsä on noussut 140 000 käynnillä. Vaikka erityispalvelujen merkitys on edelleen huomattava, ei kasvaneiden huumehoitotarpeiden ja lisääntyneen alkoholinkulutuksen oloissa voida nojata vain erityispalvelustrategiaan (Kaukonen 2004 ja Nuorvala & al. 2004). Edellisen kanssa samanaikainen kehityssuunta on ollut päihtyneenä tai ilman ajanvarausta hoitoon hakeutuneiden asiakkaiden määrän suoraviivainen lasku. Ilman etukäteisvarausta tehtyjä asiakaskäynnejä oli vuonna 2003 alle kolmannes, kun niitä oli vielä 1980-luvun lopulla lähes puolet kaikista asiakaskäynneistä (Kaukonen 2004,50). Tähän ovat todennäköises-

ti vaikuttaneet myös suurten paikkakuntien, joihin päihdehuollon erityispalvelut ovat keskittyneet, työkäytännöt. Oma kokemukseni pienten paikkakuntien A-klinikoilla ei ole samansuuntainen tuon kuvauksen kanssa. Niissä asiakkaat pääsivät 2000-luvun alussa samalla tavalla vastaanotolle kuin 20 vuotta aikaisemmin. Kokonaissuuntaus viittaa siihen, että avohuollon erityispalveluihin pääsevät nykyisin sosiaalisesti kyvykkäämmät päihdeongelmaiset, jotka pystyvät noudattamaan ajanvarauskäytäntöjä. Hoitoon valikoitumisessa törmää usein puheeseen asiakkaan motivoitumattomuudesta. Sosiaaliterapeuttiseen ja dialogiseen, annetuille hoitoajoille perustuvaan hoitoon sopeutumattomat, kyvyttömät tai haluttomat asiakkaat saattavat leimautua motivoitumattomiksi, jolloin he jäävät hoidon ulkopuolelle (Makkonen 2005). Muita muutoksessa mukana pysyneitä asiakasryhmiä ovat uusien hoitokäytäntöjen - kuten opioidiriippuvaisten korvaushoito - piirissä olevat asiakkaat, joille päivittäinen käyminen on hoidon jatkumisen edellytys sekä vaativat asiakkaat, jotka käytännöistä riippumatta ottavat paikkansa.

Erityispalvelujen käyttö on todennäköisesti vähenemässä. A-klinikoiden käyntimäärät kasvoivat 2004 edellisestä vuodesta 3 % (Päihdetilastollinen vuosikirja 2005). Kasvu oli merkittävästi pienempi kuin käyntimäärien kasvu sosiaali- ja terveydenhuollon yleisissä palveluissa. Voimakkaan alkoholinkulutuksen lisäyksen aiheuttama paine hoitopalveluihin on purkautunut pääasiassa yleisiin palveluihin. Päihde-ehtoiset hoitajaksot ovat jälleen lisääntyneet sairaaloissa. Erityispalvelujen piirissä kasvua on ollut katkaisu- ja vieroitushoitojen osalta. Hoitojärjestelmän näkökulmasta erityispalveluilla ei ole kapasiteettia vastata kysynnän kasvuun, koska hoitoresurssit ovat sidottuja vanhoihin hoitosuhteisiin. Toisaalta on olemassa jonoja ja toisaalta hoitoon pääsyä rajoitetaan hallinnollisilla päätöksillä. Perusterveydenhuollolla ei ole mahdollisuutta käännättää asiakasta pois akuutissa hoidontarpeessa.

3.2 Kolmannen sektorin ja yksityiset päihdepalvelut

Päihdehuollon erityispalveluita tuotetaan julkisella, yksityisellä ja kolmannella sektorilla. Kun päihdehuollon erityispalveluja kunnallistettiin 1970-luvulla, niitä on 1990-luvusta alkaen järjestöitetty uudelleen. Erityispalveluista yli puolet tuotetaan järjestösektorilla, jolla myös kasvu yritysmuotoisten palveluiden ohella tapahtuu (Kaukonen

2004). Kunnat ovat luopuneet palveluiden tuottamisesta omista yksiköistään. Palveluja on siirretty olemassa oleville ulkopuolisille palveluiden tuottajille. Tästä on esimerkkinä Hämeenlinnan kaupungin A-klinikan siirtyminen A-klinikkasäätiölle v. 2006. Toinen suuntaus on Jyväskylän mallin mukainen palvelujen säätiöittäminen. Kunnat ovat purkaneet päihdepalvelukapasiteettiaan ja siirtyneet enenevästi ostopalvelujen käyttöön. Päihdehuollon palveluissa on siirrytty myös palvelujen kilpailutukseen. Kilpailutuksen perusteena ovat säästöt sekä pyrkimys aikaisempaa laadukkaampiin palveluihin. Päihdehuollon laitostuntoutusta toteuttavissa yksiköissä on sekä yhdistyspohjaisia että osakeyhtiömuotoisia palveluiden tuottajia.

Merkittävimpiä ei- julkisia palveluntuottajia ovat A-klinikkasäätiö, Helsingin Diakoniasalaitos, Sininauhaliitto ja Kalliolan settlementti. Etenkin laman jälkeen järjestöjen vastuu ja asema päihdepalveluiden tuottamisessa on vahvistunut (Kaukonen, 2002). Keski-Suomessa järjestöillä on keskeinen rooli päihdepalvelujen tuottajina.

3.3 Päihdekuntoutus

3.3.1 Suppea määritelmä

Päihdepalvelujen laatusuosituksessa (2002) päihdetyö on luokiteltu yläkäsitteenä, joka jaetaan terveyttä edistävään ja ennalta ehkäisevään päihdetyöhön, varhaisvaiheen päihdehaittojen ehkäisyyn sekä hoitavaan ja kuntouttavaan päihdetyöhön. Hoito vaihtelee lyhytaikaisesta avohoidosta pitkäaikaiseen avo- tai laitoshoidon toteutettavaan hoitoon. Hoitoon hakeutuvien asiakkaiden päihteiden käyttöön liittyvät tavoitteet voivat vaihdella täysraittiuudesta päihteiden käytön tai sen haittojen vähentämiseen.

Tulen keskittymään työssäni kuntouttavaan päihdetyöhön. Kuntoutus nähdään päihdetyössä käsitteellä hoitoa laaja-alaisempana. Se sisältää myös yhteisöllisen ja sosiaalisen tuen sekä asiakkaan sosiaalis-taloudellisen ympäristön, kuten asumisen, työn, koulutuksen ja toimeentulon huomioimiseen. Tällöin puhutaan kokonaiskuntoutuksesta. Kuntoutuksella ja hoidolla on eri vaiheissa ja erilaisissa tilanteissa erityyppisiä tavoitteita (Päihdepalvelujen laatusuositukset 2002).

Yksi oletukseni on, että kuntoutus on määritelty pitkälti päihdeongelman ulkopuolisista tekijöistä lähtien. Päihdekuntoutuksen keston on säädellyt sosiaalietaisuus (sairaslomaoiden kesto). Kuntoutuksen sisältö on rakennettu määräävänä tekijänä 28 vuorokauden kesto. Kuntoutusyksiköiden hoidon sisältöjä kuvaavissa esittelyissä eri terapiamenetelmillä ja viitekehysillä on keskeinen osuus. Tässä tulkinnassa hoito ja kuntoutus ovat tarkoittaneet nähdäkseni samaa asiaa.

Hoidon tuloksellisuuteen on tutkimusten mukaan yleisillä tekijöillä huomattavasti suurempi vaikutus kuin spesifeillä tekijöillä. Yleisiä tekijöitä ovat esimerkiksi asiakkaan ja terapeutin välinen yhteistyösuhde, terapeutin toimintatapa ja asiakkaan uskomukset. Spesifeillä tekijöillä tarkoitetaan terapiamenetelmiä ja niiden komponentteja. (Kaukonen 2005, Saarnio 2004).

Ajatukseni laituskuntoutuksesta ovat ristiriitaiset. Kokemukseni käytännön työstä tukee ajatusta kuntoutuksen hyvästä laadusta. Nykyisin kuntoutusta tuoteistetaan ja palvelujen on oltava paitsi laadullisesti myös hinnaltaan kilpailukykyisiä. Tiukasti tuoteistetun kuntoutuksen yhteydessä jään miettimään, kuinka yleiset tekijät, joihin kuuluu myös riittävä aika, otetaan huomioon. Lähinnä kysymys on siitä, ehditäänkö hoitajaksolla paneutua esimerkiksi riittävästi vuorovaikutuksen merkitykseen? Kilpailukykyisten hintojen nimissä yksikköjen resurssit on ajettu tiukoille hoito-ohjelman pitäessä edelleen sisällään monipuolisia toimintoja. Tiukassa aikataulussa voi olla, ettei aika riitä paneutumaan asiakkaan tilanteeseen ja huomata häntä virallisen ohjelman ulkopuolella.

3.3.2 Kohti kokonaisvaltaista päihdekuntoutusta

Päihdehuollon laatusuosituksissa kuvattu päihdekuntoutuksen laajempi näkökulma pitää sisällään erilaisia elementtejä. Se kestää ensimmäisistä hoitoon hakeutumisen tai hoidontarpeen kokemisen kerroista niin kauan kun hoidon tarvetta koetaan edelleen olevan. Esimerkiksi AA-liikkeen keskuudessa päihdeongelmasta huolehtimisen tarpeen katsotaan olevan elämäniäinen projekti.

Kun päihdeongelman työstäminen nähdään asiakkaan elämän mittaisena projektina kasvaa sosiaali- ja terveydenhuollon yleisten palvelujen merkitys. Mini-interventiolla saadaan tutkimusten mukaan aikaan muutoksia alkoholinkulutuksessa ja käyttötavoissa. Käsiteltyjen asioiden sisältö voi unohtua ja toimenpiteiden vaikutukset menettää tehonsa. Ensimmäiset asiaan puuttumiset voivat nousta pinnalle myöhäisemmässä vaiheessa, jos alkoholinkäyttöön liittyviin ongelmiin joudutaan palaamaan uudelleen. Päihdekuntoutus on pitkä jatkumo. Lähtökohta on hoitoon hakeutuminen, mahdollisesti avohoito tai vertaistuki. Prosessiin voi kuulua laitostuntoutus, jälleen avohoito ja vertaistuki sekä työvalmennus ja muut kuntoutuksen muodot, kuten opinnollinen kuntoutus. Opinnollisella kuntoutuksella tarkoitetaan päihteetöntä elämäntapaa vahvistavaa ja itsenäiseen elämään valmiuksia tarjoavaa koulutustoimintaa, jonka tavoitteena on kehittää kuntoutujan sosiaalisia taitoja, oppimisen taitoja sekä tukea hänen raittiuttaan (Kuusipalo 2006).

Toimivassa kuntoutuksessa pitää paneutua paitsi kuntoutumisen prosessiin, myös työ- ja toimintakyvyn yleiseen kehittymiseen ja paranemiseen sekä päihdeongelmaan ja sen hallintaan saattamiseen. Asiakastyössä sain palautetta kuinka päihdekuntoutuksessa unohdetaan elämänhallinta yleensä ja puhutaan liikaa erilaisista päihteistä. Päihkeprojektin vertaistuen pohjalta toimivien yksiköiden työntekijät totesivat päihdekuntoutuksessa voivan unohtua päihteiden käytön hallinnan keinot. Heidän mielestään silloin on unohtunut itse perusasia. Päihke-projektissa päihdekuntoutus käsitetään mahdollisesti jopa elämänikäisenä prosessina, jossa ovat mukana paitsi lääketieteellinen ja psykososiaalinen ulottuvuus myös vertaistuki ja työvalmennus sekä yleinen elämänhallinta.

3.2.3 Vertaistuki- haaste ammatilliselle päihdetyölle

Julkisen ja professioihin perustuvan palvelujärjestelmän rinnalla toimii myös itsenäisiä vapaaehtoisuuteen perustuvia vertaistukiryhmiä ja asiakasjärjestöjä.

AA (*Nimettömät Alkoholistit*) toimii Suomessa 262 paikkakunnalla ja ryhmiä on tällä hetkellä 608 (Suomen AA:n tiedote 10.8.2004). Kysymyksessä ovat vertaisryhmät, joihin pääsyvaatimuksena on halu lopettaa alkoholin käyttö. AA-ryhmät ovat omavaraisia, itsenäisiä ja niissä toimitaan nimettöminä. Samaan 12 askeleen nojautuu NA (*Nimettö-*

mät Narkomaanit). Ryhmät muodostuvat on entisistä päihteiden käyttäjistä, joita yhdistää halu pysyä irti huumeista. Itsehoitoryhmiin osallistuminen on maksutonta ja niiden toiminta perustuu vapaaehtoisuuteen.

AA:n toipumisohjelmaan nojautuvia ryhmiä ovat lisäksi Al-Anon, Alateen ja GA. Al-Anonin tarkoitus on auttaa alkoholistien perheitä ja ystäviä toipumaan vaurioista, joita perheenjäsenen tai ystävän alkoholiongelmalla on aiheuttanut. Alateen on alkoholistiperheiden teini-ikäisille nuorille tarkoitettu toipumisohjelma, johon mukaan tulon ainoa ehto on läheisen tai ystävän alkoholiongelmalla. GA on peliriippuvaisille tarkoitettu 12 askeleen ohjelma.

Työurani alkupuolelta 1980-luvulta muistan vastakkainasettelun AA:ssa toimivien ja oman työni välillä. Toiminnot koettiin kilpailevina, ei toisiaan tukevin. Nyt linja on muuttunut niin, että A-klinikoilta asiakkaita ohjataan AA-ryhmiin ja toisaalta AA:sta ammatillisten päihdepalvelujen piiriin. AA-ryhmiä kokoontuu nykyisin myös A- tai päihdeklinoilla.

A-kiltoja oli Suomessa vuonna 2004 87, joista toiminnassa 61 (A-kiltojen liitto, toimintakertomus 2004). Niiden keskeisintä toimintaa on päiväkeskustoiminta. A-kiltojen toimintaan osallistuminen ei edellytä välttämättä jäsenyyttä. Muita A-killan toimintamuotoja ovat keskusteluryhmät, liikuntaryhmät, erillinen naistentoiminta, muut vapaa-aikaan liittyvät toiminnot sekä merkittävään asemaan noussut tukiasuntotoiminta. Toiminta on päihteetöntä arkielämän tukea, jossa vertaistuellalla on keskeinen merkitys.

Myös muun vertaisryhmätoiminnan osuus on lisääntynyt. Sitä toteuttavat mm. Sininauhaliitto ja sen jäsenyhteisöt sekä muut asiakas- ja omaisjärjestöt. Vertaistukiryhmien väliset suhteet ovat kehittyneet ja niiden parissa nähdään yhteinen päihdeettömyyden tukemisen tavoite keskeisenä. Näin sama henkilö voi käyttää useita eri ryhmiä oman toipumisensa tukena. 1980- ja 1990-luvulla kävijän piti valita esim. AA:n ja A-killan välillä. Toinen vertaisryhmä nähtiin kilpailijana ja molemmissa ei saanut käydä. Käsitukset päihdeongelman luonteesta ja ryhmän toiminnan tarkoituksesta erosivat keskenään merkittävästi.

Vertaistukeen nojautuvan toiminnan aktivistit korostavat AA:ssa ja A-killassa tapahtuvan elämäntapaa koskevan muutoksen. Kyse on itsenäisestä, ilman muuta hoitohistoriaa tapahtuvasta erillisestä elämänvalinnasta ja toisaalta mahdollisuudesta liittyä muun hoidon jälkeen päihteettömyyttä korostavaan vertaisryhmään. Vertaistuen ja ammatillisen päihdetyön voi nähdä rinnakkaisina työmuotoina, ei parempana tai tärkeämpänä vaan toinen toistaan tukevana.

4. AIKAISEMPIA TUTKIMUKSIA JA HANKKEITA

Helsingin Diakonissalaitos toteutti 1999–2002 huumeongelmaisten, vaikeasti syrjäytyneiden asiakkaiden palveluohjausprojekti Duunin. Projektin painopiste oli päihdeasiakkaiden kuntoutusprosessin jälkivaiheessa sosiaalisen ja ammatillisen kuntoutuksen koordinoinnissa. Liikkuma-alueita olivat hoidon, kuntoutuksen, koulutuksen ja työllistämisen yhteiset rajapinnat. Projektin työmalli koostui asiakkaan elämäntilanteen arvioinnista sekä kuntoutussuunnitelman tekemisestä, toteuttamisesta ja seurannasta. Konkreettisia työtapoja hankkeessa olivat asiakkaan tukeminen arkipäiväisissä asioissa ja niiden hoitamisessa. Tällaisia asioita olivat palveluihin ja hoitopaikkoihin saattaminen ja koulutus- ja työpaikkojen etsiminen. Projekti perustui palveluohjauksen idealle. Sen asiakasryhmän kuntoutumispolut osoittautuivat pitkiksi sekä paljon yhteistyötä ja tukea vaativiksi. Duuni-projektin arvioinnissa todettiin, että päihdehuollon palvelujärjestelmässä palvelut ovat hajanaisia ja palveluketjuissa on järjestelmästä johtuvia katkoksia. Katkosten selvittäminen vaatii omaa panostustaan ja koordinoitua. Duuni-projektin päättyessä sen työmalli ja suurin osa asiakkaista siirtyi Helsingin kaupungin Päihdeasiointimiston palveluohjausyksikköön (Jauhiainen & Tuorila 2003).

Duuni-projektissa yhteistyön arviointi painottui asiakastyön ja asiakkaan oman kuntoutumisprosessin lähtökohdista. Yhteistyön osapuolia olivat projektin työntekijät asiakkaan tilanteessa, yksittäiset hoitopaikat ja verkosto. Yhteistyöverkosto kehittyi ja laajeni hankkeen aikana. Työmallin siirtäminen ja yksittäisen asiakkaan kuntoutumisen tukeminen edellyttivät useita toimijoita. Ongelmana olivat projektin voimavarojen jakaantuminen liian monelle taholle ja kontaktien jääminen joskus sekä yksittäisiksi että pinnallisiksi. Huolena yhteistyötahoilla oli, miten toimintamalli siirtyy ja elää projektin jälkeen (Jauhiainen & Tuorila 2003).

Oulussa on toteutettu Päihken kanssa samanaikaisesti Oulun Diakonissalaitoksen ja Nuorten Ystävien Miellä- projekti. Toiminnan tavoitteena on tukea kuntoutujaa päihde- teettömyydessä, arjen hallinnassa ja siirtymisessä kohti itsenäistä elämää. Keinoina ovat palveluohjaus, yksittäiset tukikeskustelut sekä toiminnalliset yksilö- ja ryhmätapaamiset. Hankkeen kokonaistavoitteena on luoda uusi toimintamalli yhdistämällä ammatilli-

sen ja sosiaalisen kuntoutuksen keinoja ja muita kohderyhmälle kehitettyjä hyviä käytäntöjä. Hankkeen kohderyhmänä ovat 18–30 -vuotiaat henkilöt, joilla on mm. mielen-
terveys- ja päihdeongelma, jatkotuen tarve laituskuntoutuksen jälkeen, lisätuen tarve
mielenterveystyön ja päihdehuollon avokuntoutuksessa, sosiaalisen syrjäytymisen va-
kava uhka sekä halu kuntoutua (www.nuorten-yst.fi/miepa).

Martti, Rostila ja Suikkanen ovat tarkastelleet päihdehuollon asiakkaille suunnatun päi-
vä- ja työtoiminnan hyviä käytäntöjä ja kehittämistarpeita. Toiminnan keskeisiä vah-
vuuksia ovat arjen- ja käytännönläheisyys. Työssä kohdataan niitä puutteita elämässä,
jotka perinteisessä hoitoon ja terapiaan painottuvassa päihdekuntoutuksessa jäävät usein
vähälle huomiolle. Toimintamuodot tyydyttävät asiakkaiden perustarpeita ja tarjoavat
sosiaalista tukea. Tutkimuksen mukaan hyvä päivä- ja työtoiminta tukee kokonaisvaltai-
sesti asiakkaiden arjessa selviytymistä sekä edistää itsenäistä asumista. Erona professio-
naaliseen apuun on se, että näissä ohjaus, neuvonta ja tuki on saatavissa helposti ja jat-
kuvasti (Martti, Rostila ja Suikkanen 2003).

Yhteistyötahot ovat kokeneet päivä- ja työtoiminnan merkittäväksi toimintamuodoksi.
Se on tuonut lisäresursseja viranomaistyöhön ja täydentänyt palvelujärjestelmää. Yh-
teistyö on auttanut ymmärtämään paremmin asiakkaiden elämää kokonaisuutena ja li-
sännyt myös tietoa muiden toiminnasta. Tutkimuksessa esille nousseita tulevaisuuden
haasteita olivat mm. asiakkaiden moniongelmaisuuksien lisääntyminen, ongelmien syve-
neminen, erilaisten jatkopolkujen luominen sekä toiminnan epävarmuuteen liittyvät
tekijät ja työntekijöiden vähyys. Tutkimuksen kohteena ei ollut Päihkeen tapaan usean
toimijan verkottuneita hankkeita vaan yhden toimijan hankkeita. Päihdetyön lisäksi tut-
kimuksessa on tarkasteltu mielen- ja nuorisotyön hankkeita (Martti, Rostila
ja Suikkanen 2003).

Tutkimukseni kannalta keskeinen näkökulma on järjestöjen keskinäisen yhteistyön sel-
vittäminen ja kartoittaminen. Kiinnostuksen kohteena ovat yhteistyön käynnistyminen
sen keskeiset ongelmat. Lastensuojelun sektorilla Harava-projektin yhteydessä on kar-
toitettu samoja kysymyksiä ja ongelmia, joita Päihkessä on tullut esille.

Atso Juote on tarkastellut järjestöjen yhteistyöverkostoja Keski- ja Varsinais-Suomessa (Juote 2002). Keski-Suomen osalta Juote totesi, että verkostomainen toimintatapa on ollut mahdollista, koska toimintaympäristö ei vaadi järjestäytyneempää mallia. Järjestöt ovat saaneet äänensä kuuluviin julkisen hallinnon yhteistyörakenteissa. Varsinais-Suomessa päädyttiin järjestömuotoon. Neuvottelukunta tai järjestö muotona takaa, että kontakti yhteisöön ei katkea, jos yhteisöä edustava ihminen poistuu toiminnasta. Toinen syy järjestäytyneelle organisoitumiselle tulee ulkoisista olosuhteista. Neuvotteluihin julkisen hallinnon kanssa tarvittiin muodollista organisaatiota. Entiset foorumit tai verkostot eivät ole täyttäneet tuota tarvetta.

Keski-Suomessa järjestöissä ei ennen Harava-projektia juuri tunnettu toisten toimintaa eikä avainhenkilöitä. Erityisesti pienet tai lastensuojelun näkökulmasta vaikeasti profiloitavat järjestöt jäivät helposti vakiintuneiden ja suurten järjestöjen yhteistyön ulkopuolelle. Kyse oli toisten tuntemisesta, keskinäisestä luottamuksesta ja kunnioittamisesta. Varsinais-Suomessa yhteistyön esteenä olivat vaatimus konkreettisista hyödyistä ja peitely, mutta ilmeinen kilpailu resursseista, erityisesti Raha-automaattiyhdistyksen avustuksista. Yhteistyö ei ole järjestöjen työn priorisoinnissa korkealla elleivät yhteistyön tulokset ole ilmeisiä (emt.2002).

Molemmilla alueilla löytyi useita yhteisiä onnistumisen kokemuksia ja positiivisia seurauksia yhteistoiminnan tiivistymisestä. Tieto toisista järjestöistä lisääntyi ja samalla keskinäinen luottamus kasvoi. Muita positiivisia kokemuksia olivat sisällöllisen kilpailun puuttuminen, ajatukset mahdollisista yhteishankkeista sekä valmius yhteiseen vaikuttamistyöhön. Myös järjestösektorin edustaminen kolmanteen sektoriin liittyvissä alueellisissa kehittämishankkeissa koettiin tärkeänä.

Yhteistä toimintaa haittaavista ongelmista nousivat esille ajankäyttö ja yhteistoiminnan mahdollisuudet sen puitteissa. Selvityksen ajankohtana eivät yhteistoiminnan rakenteet olleet juurtuneet, jolloin osallistumisen mahdollisuuksia ei vielä ollut riittävästi. Uhkana nähtiin pelko toiminnan hiipumisesta, jos konkreettiset hankkeet eivät toteudu ja yhteisen toiminnan hyöty nähdään riittämättömäksi. Erilaisten ja erityisesti pienten järjestöjen pelättiin jäävän syrjään verkostoissa ja samalla verkostot jäisivät pienen sisäpiirin toiminnaksi. Edelliseen liittyen tiedon kulku laajassa verkostossa koettiin ongelmalliseksi.

na. Yhteistyörakenteen mahdollinen päällekkäisyys järjestöjen oman toiminnan kanssa koettiin toimintaa haittaavana ongelmana (Juote 2002).

Päihke- projektista on tehty Jyväskylän ammattikorkeakoulussa opinnäytetyönä tutkimus asiakkaiden kokemuksista hankkeesta. Tutkimusta varten tekijät haastattelivat kymmentä Päihke-projektin asiakasta. (Aegarter & al. 2005.)

Päihke-projekti oli tukenut haastateltavien raittiutta ja vaikuttanut kaikkien haastateltavien elämäntilanteeseen jollain tavalla. Päihke-projektin myönteiset vaikutukset kohdistuivat työllistymiseen, asumiseen, harrastuksiin, ihmissuhteisiin, palveluiden piiriin pääsemiseen ja arjessa jaksamiseen. Myös uusia voimavaroja ja selviytymiskeinoja oli löytynyt. Päihke-projektin toimijoiden tarjoama konteksti ja ilmapiiri olivat tukeneet haastateltavien voimaantumista. Tutkimustuloksista selvisi myös, että voimaantumiselle voidaan luoda edellytyksiä (emt.).

Yhtenä puutteena projektin toiminnassa tekijät nostavat esiin tiedottamisen, jota tulisi tehostaa. Yksi perustelu tälle on se, että projektit ovat yleensä lyhytaikaisia, jolloin olisi tärkeää, että asiakkaat löytävät niiden palvelut mahdollisimman aikaisessa vaiheessa (emt., 45).

5. TUTKIMUSTEHTÄVÄSTÄ JA AJALLISESTA KONTEKSTISTA

5.1 Tutkimustehtävä

Tutkimuskohteeni on Päihke- projekti ja sen suunnittelu- ja käynnistymisvaihe vuosina 2002–2003. Tutkimustehtäväni on arvioida Päihke-projektin vaikutusta sen ensimmäisenä toimintavuotena järjestöjen välisiin suhteisiin, järjestöjen näkemyksiin työnsä kohdeesta ja yhteistyöhön. Selvitän edistymistä hankesuunnitelman yhteistoimintaan liittyvissä tavoitteissa tutkimusajankohtana.

Varsinaiset arviointikysymykset/ tutkimuskysymykset ovat

- Millaista yhdessä tekeminen järjestöjen välillä on ja onko se lisääntynyt?
- Ovatko käsitykset toisten toimijoiden toiminnan periaatteista ja arvomaailmasta selkeytyneet?
- Onko yhteinen ymmärrys hankkeesta ja sen tavoitteista vahvistunut?

Käynnistymisvaiheen arvioinnissa on toimijakeskeinen rajaus, jossa keskeinen asia on järjestöjen yhteinen toiminta projektissa. Käsitellen käytössä olleita työtapoja ja miten tavoitteet näkyvät näissä työtavoissa. Tärkeä tarkastelun kohde on yhteisen ymmärryksen muutos ja mahdollinen lisääntyminen. Ensimmäisessä hankesuunnitelmassa mainituista päämääristä keskityn eri organisaatioiden yhteistoiminnallisuuden lisääntymiseen ja palvelujärjestelmän kehittymiseen. Rajauksen perusteluna on projektin käytännön toiminnan painottuminen ensimmäisenä toimintavuonna erityisesti siihen päämäärään. Asiakkaiden ja sidosryhmien näkemykset hankkeen tunnettavuudesta ovat merkittäviä. Ne eivät kuulu tämän rajauksen piiriin, mutta tutkimusaineistossani on viitteitä heidän näkökulmistaan ja Päihkeestä saadun informaation kapeudesta.

Pääaineistona olevan ryhmähaastattelun kysymykset ovat perustuneen edellä olleisiin arviointikysymyksiin. Tavoitteenani on ollut kuvata prosessia ja sitä, mitä hankkeessa on tapahtunut. Prosessia verrataan projektille asetettuihin tavoitteisiin, joten arviointi on

tavoitelähtöistä. Olennaista on se, mitä on tapahtunut, eivät sinällään tulokset. Muutokset löytyvät tapahtuneesta, prosessin kautta.

5.2 Tutkimuksen ja hankkeen ajallisesta ympäristöstä

Projektin ja tutkimuksen ajallinen paikka on tilanteessa, jossa päihdeongelmat ovat lisääntymässä. Alkoholipoliittiset ratkaisut lisäsivät alkoholinkulutusta ja samalla myös alkoholihaittoja. Huumeidenkäytön kasvusta ja sen aiheuttamien haittojen kasvusta on esitetty samansuuntaisia arvioita. Yhteiskunnan edellytyksistä ja voimavaroista ylläpitää erilaisia hyvinvointipalveluita keskustellaan nyt voimakkaasti. Esimerkkinä on Tampereen sosiaali- ja terveystoimen apulaiskaupunginjohtaja Päivi Sillanaukeen haastattelu, jossa hän pohtii yhteiskunnan vastuuta yksilöstä.

”On asioita, joista on aikaisemmin oletettu, että ne ovat lähimmäisen vastuulla, sitten pikkuhiljaa on siirretty mielikuvaan, että ne ovat kaikki yhteiskunnan vastuulla. Missä rajoissa yhteiskunta on velvollinen maksamaan äitiydestä tai siitä, että on puoliso”.

– Aamulehti 21.8.2005

Oikeus ns. itseaiheutettujen sairauksien ja ongelmien hoitoon on kyseenalaistettu. Päihdeongelmat lasketaan yleisesti näihin ongelmiin. Siitä, onko meillä enää olemassa hyvinvointivaltiota, keskustellaan. Järjestöjen rooli hyvinvointiyhteiskunnan ylläpitämisessä on keskeinen. Esimerkiksi päihdepalvelujen toteuttajina järjestöillä on ollut perinteisesti merkittävä rooli. Jyväskylän Seudun Päihdepalvelusäätiö on yksi esimerkki järjestöjen aseman vahvistamisesta. Tässä mallissa kuntien ja kuntayhtymien palveluja siirtyy niiden toteuttamistavan muutoksen kautta järjestösektorin palveluiksi. Tämä kehitys voi vahvistaa palvelujärjestelmää. Huolestuttava on linjaus, jossa järjestöjä käytetään välineenä purkaa julkisia palveluja niiden siirtämiseksi voittoa tavoitteleville markkinoille.

Olen itse ollut useissa tilanteissa, joissa niin päihdetyöntekijöille kuin sosiaalityöntekijöille korostetaan meidän olevan tärkeässä roolissa tuomassa tietoa arjen tilanteista ja ongelmista julkisuuteen ja yleiseen keskusteluun. Valitettavan usein nuo puheenvuorot

jäävät kuitenkin ajatuksiin ja työpöydälle. Huolestuttava ja toisaalta luottamusta synnyttävä keskusteluesimerkki on syksyiltä 2005 Helsingin Sanomista. Lokakuussa kolme sosionomiopiskelijaa ehdotti mielipidekirjoituksessaan tiukkaan ”kyllä käy, mutta ei meidän nurkilla -tyyliin”, että Helsingin keskustasta ja erityisesti sen puistoista siirrettiisiin syrjäytyneet päihdeongelmaiset muuttotappiokuntien tyhjiin asuntoihin. Pari viikkoa opiskelijoiden mielipiteen jälkeen kommentoi teologian ylioppilas Marja Laine juttua erinomaisesti otsikolla Pakkosiirrot loukkaavat ihmisarvoa (Laine, 30.10.2005). Kirjoittaja pohti mm. pyrimmekö eristämään epätoivotut tapaukset ja totesi, että poissa silmistä, poissa mielestä ajattelu ei kuulu sivistyneeseen demokratiaan. Hän vetosi siihen, että avun on tultava sinne missä avuntarvitsijat ovat eli ihmisten pakkosiirtely ei ole ratkaisu asunnottomuuteen. Marja Laine arveli asunnottomuuden syihin pureutuvan ehkäisevän sosiaalityön tarjoamisen puutteen olevan kiinni tahdon ja julkisen painostuksen puuttumisesta. Lopuksi hän toivoi, että ehdotus pakkosiirtämisestä ei ole sosiaali- ja terveysalan opetuksen tulosta tai kuvasta laajemmin alalla vallitsevaa ilmapiiriä. Kirjoittaja asettui kunnioitettavalla tavalla heikomman puolelle. Samanlaista rohkeata heikomman puolelle asettumista tulisi tehdä vain entistä aktiivisemmin.

Päihke- projekti sijoittuu Jyväskylän seudulle, jossa on tapahtunut päihdetyön ja sosiaalipalveluiden järjestämisessä yleensä merkittäviä muutoksia. Ajallinen paikka on vaihe, jossa hyvinvointivaltion pelätään murenevan ja hajoavan. Yksilökeskeisiä arvoja ja omaa vastuuta painottava aika on keskeinen osa Päihkeen kontekstia.

6 AINEISTOT JA TUTKIMUSMENETELMÄT

6.1 Aineistot

Toimin Päihke-projektissa koordinaattorina vuosina 2003–2004. Työtehtäviini liittyi alusta alkaen hankkeen raportoinnista vastaaminen sekä myös sen varsinainen arviointi. Arvioinnin toteuttamisen kannalta osallistumiseni sosiaalityön ammatilliseen lisensiaattikoulutukseen oli hyvä mahdollisuus. Hankkeen alkuvaiheessa selvisi, että voin tehdä lisensiaattityöni Päihke-projektin suunnittelu- ja käynnistymisvaiheesta. Projektin rahoittaja, Raha-automaattiyhdistys hyväksyi sen, että arviointi toteutetaan näillä järjestelyillä sisäisenä arviointina. Lisäksi on sovittu, että tämän arvioinnin aineiston pohjalta suoritetaan ulkoinen arviointi. Työtehtäväni muuttuivat syksyllä 2004, mutta hankkeen arvioinnin toteuttaminen sisältyy edelleen niihin.

Projektissa sisällä oleminen oli avuksi aineiston suunnittelussa ja keräämisessä. Haastattelujen toteuttamista helpotti se, että hankkeen työntekijät tiesivät alusta alkaen arvioinnin toteuttamisesta ja osuuteni siinä. Projektityöntekijät ja ohjausryhmän jäsenet tiesivät, että tunsin hankkeen ja sen tavoitteet ja näin heidän ei tarvinnut haastattelutilanteissa selvittää yksityiskohtaisesti, mitä he tarkoittivat tai mistä hankkeessa oli kyse. Hankkeessa mukana olo teki myös haastattelujen käytännön toteuttamisen helpommaksi kuin se mahdollisesti muuten olisi tapahtunut. Kun esitin ohjausryhmässä sekä projektityöntekijöiden palaverissa ryhmähaastattelujen tekemistä, ne koettiin luonnolliseksi osaksi projektin toimintaa. Koen, että haastattelutilanteet olivat luontevia, jolloin edellytykset haastattelujen onnistumiselle olivat hyvät.

Tutkimuksen aineiston muodostavat

- projektityöntekijöiden ja projektin ohjausryhmän jäsenten ryhmä- ja yksilöhaastattelut
- projektiryhmän ja ohjausryhmän muistiot
- kirjalliset raportit ohjausryhmälle hankkeen etenemisestä
- hankesuunnitelma ja toimintakertomus RAY:lle vuodesta 2003

- työntekijöiden raportit ja projektipäiväkirjat vuodelta 2003
- oma projektipäiväkirjani vuodelta 2003

Aineiston rajaus on tehty tutkimustehtävän ja arvioinnin kohteen pohjalta. Aineiston keskeisen osion muodostaa haastatteluaineisto muun materiaalin ollessa sitä täydentävää. Haastattelukysymysten runko on liitteenä 2. Lähtökohtana haastatteluja suunnitlessani oli, että ne kaikki olisivat olleet ryhmähaastatteluja, jolloin toisessa ryhmässä olisivat olleet hankkeen ohjausryhmän jäsenet ja toisessa ryhmässä projektityöntekijät. Projektityöntekijät vaikuttivat omassa työssään hankkeen ajattelun ja toimintatapojen viemiseen omaan organisaatioonsa. Ohjausryhmän jäsenet olivat taustaorganisaatioissaan kehittämistehtävistä vastaavia sekä asemaltaan toimitus-/ toiminnanjohtajia tai kehittämispäälliköitä. Tehtävässään he saattoivat tukea projektityöntekijää ja samalla vahvistaa hankkeen asemaa ja hyväksyntää järjestönsä sisällä. Tällä valinnalla organisaation virallinen näkemys tuli myös haastattelujen kautta näkyviin. Ryhmähaastattelut tein kesä-syyskuussa 2004. Projektityöntekijät haastattelin yhdellä kerralla ja ohjausryhmän aikataulusyistä kahdessa jaksossa. Edellisten lisäksi yksi haastattelu toteutettiin työesteiden takia yksilöhaastatteluna. Tässä arvioinnissa ei ole mukana hankkeen muiden sidosryhmien haastatteluja. Arviointi kohdistuu toimijoiden väliseen yhteistoimintaan sekä yhteisen näkemyksen löytymisen ja yhdessä tekemisen kehittymiseen. Tästä näkökulmasta haastattelujen rajaaminen edellä kuvaamallani tavalla on ollut perusteltua.

Ryhmähaastattelut tapahtuivat työpaikkani neuvotteluhuoneessa, jonne kutsuin haastateltavat. Koska yksi haastateltavissa ei päässyt ryhmänsä ensimmäiseen tapaamiseen mukaan, katsoin luonnollisena haastatella häntä kokonaisuudessaan yksin. Ratkaisu perustui oletukseen hänen haastattelu ryhmänsä toisen tapaamisen luonteen muuttumisesta, mikäli ryhmän koostumus olisi vaihtunut. Nauhoitusta kertyi viisi tuntia. Haastatteluaineisto oli teknisesti hyvälaatuista. Päällekkäin puhumista ei ollut kovin runsaasti ja haastateltavat muistivat hyvin ohjeen puhua kuuluvalla äänellä. Haastatteluaineistoa koostui 100 sivua litteroituna Times New Roman fontilla fonttikoon ollessa 14. Litteroinnin suoritti puolestani Päihdepalvelusäätiön toimistos sihteeri Heta Liimatainen. Kuuntelin itse aineiston läpi purun jälkeen ja tein jonkin verran korjauksia. Haastattelussa tuli esille jonkin verran vieraskielisiä ilmauksia, joiden selvittäminen oli oma prosessinsa.

Haastateltavia oli yhteensä 11. Raportissa on henkilöityjä kommentteja kymmeneltä haastateltavalta. Tutkimusraportissa olen koodannut kommentit tunnuksilla M1-M10 erottelematta haastateltavia ryhmän tai yksin haastattelemisen perusteella. Haastattelutilanteessa erottui joitakin henkilöitä muita puheliaammiksi. Joiltakin haastateltavilta on raportissani useita lainauksia ja yhdeltä ei lainkaan. Hänen näkemyksensä on noussut esille yhteisen keskustelun kirjaamisen kautta. En ole nähnyt itsetarkoituksena sitä, että kaikilta haastateltavilta olisi raportissa siteerauksia. Tutkimusraportissa on lisäksi yhden haastateltavan osalta kaksi lausuntoa hänen nimellään. Kommentit kytkeytyvät selkeästi hänen järjestönsä toimintaan ja olivat tarpeellisia ottaa raporttiin mukaan. Olen kysynyt asianomaiselta luvan hänen nimensä mainitsemiseen. Menetellessäni näin muiden aineistossa olleiden puheenvuorojen yhdistäminen johonkin henkilöön tulleen vaikeammaksi.

Täydentävää aineistoa tutkimuksessani ovat hallinnolliset dokumentit ja henkilökohtaiset tekstit. Hallinnollisia dokumentteja olivat projektin ohjausryhmän ja projektityöntekijöiden palaverien muistiot sekä ohjausryhmälle ja Raha-automaattiyhdistykselle laatimani raportit hankkeen etenemisestä. Projektiryhmien ja ohjausryhmien muistiot ovat sikäli ongelmallisia, että ne painottuvat asioista tehtyihin sopimuksiin ja päätöksiin. Keskustelun ja tunnelmien kirjaaminen on jäänyt sivuosaan. Tähän hankkeen koordinaattorin ja arvioijan kaksoisroolissa olisin voinut puuttua enemmän. Muistioiden laatiminen palavereissa oli kuitenkin vaikeaa. Kun joku saatiin se tekemään, muistiot jäivät usein asiallisen kuiviksi. Uskon, että päiväkirjamerkinnot ovat jossain määrin korjanneet jämäkkyyden puutetta ohjeistamisessa ja muistioiden sisällössä.

Vuoden 2003 toiminnasta Raha-automaattiyhdistykselle lähetetyn raportin pyrin tekemään avaukseksi ja tueksi tälle arvioinnille. Koetin pohtia siinä ensimmäisen vuoden toimintaa samoista näkökulmista, joita olen käyttänyt myös tässä tutkimuksessa

Henkilökohtaista tekstiä aineistossa ovat projektipäiväkirjat ja työntekijöiden raportit, joissa painottui henkilökohtainen kokeminen. Projektityöntekijöiden raportit vaihtelivat laadultaan huomattavasti. Toiset laativat projektin ja oman osaprojektinsa tavoitteisiin verraten kattavan kirjallisen kuvauksen toimintavuodesta. Joidenkin kohdalla kuvaus

toiminnasta saatiin koordinaattorin kirjaamana työntekijän ja hänen keskustelunsa pohjalta.

Omaa projektipäiväkirjaani kertyi kirjoitettuna 82 sivua Times New Roman fontilla fonttikoon ollessa 14. Päiväkirjan intensiteetti vaihteli pitkistä ja yksityiskohtaisista muutaman päivän tapahtumien kuvauksista useamman päivän kuvaamiseen muutamalla rivillä. Päiväkirja-aineisto kokonaisuudessaan syvensi ja taustoitti haastatteluaineistoa.

6.2 Tutkimuksen luotettavuudesta

Kvalitatiivisen tutkimuksen yhteydessä reliabiliteetti ymmärretään vaatimuksena analyysin toistettavuuteen. Aineistoja käsitellessään tutkijan on noudatettava yksiselitteisiä luokittelu- ja tulkintasääntöjä. (Uusitalo 1991, 84.) Tutkimuksen tulosta voidaan pitää reliaabelina, jos esimerkiksi kaksi tutkijaa päätyy samanlaiseen tulokseen (mm. luokituksissa).

Validiteetti saa laadullisessa tutkimuksessa reliabiliteettia enemmän huomiota. Validius ilmaisee tutkimusmenetelmän kykyä mitata juuri sitä, mitä sen on tarkoituskin mitata. Laadullisessa tutkimuksessa, jossa ydinasioita ovat henkilöiden, paikkojen ja tapahtumien kuvaus, validius merkitsee yhteensopivuutta kuvauksen ja siihen liitettyjen selitysten ja tulkintojen välillä. Haastattelun kysymysten validiteetilla tarkoitetaan sitä, että vastaajat ymmärtävät kysymyksen, kuten tutkija on tarkoittanutkin ja he vastaavat sen mukaisesti. Laadullisen tutkimuksen luotettavuutta yleisesti parantaa se, että tutkimusprosessi ja siihen liittyvät seikat kuvataan mahdollisimman tarkasti. (Hirsjärvi & al. 1997, 214.)

Kvalitatiivista tutkimusta on arvosteltu luotettavuuskriteereiden hämäryydestä (Eskola ja Suoranta 2005). Kvalitatiivisessa tutkimuksessa esitetyn luotettavuusterminologian voi jakaa kolmeen ryhmään. Perinteisiä käsitteitä on sovellettu mahdollisuuksien mukaan laadullisessa tutkimuksessa. Toinen linja on ollut kehittää vanhoille termeille uusia sisältöjä. Kolmannessa suunnassa on hylätty vanhat termit kokonaan perustellen laadullisen tutkimuksen erityisluonteen vaativan oman käsitteistön (Eskola ja Suoranta 2005,

210–212). Eskola ja Suoranta ovat käyttäneet luotettavuuden kriteereinä uskottavuutta, siirrettävyyttä, varmuutta ja vahvistuvuutta.

Uskottavuus luotettavuuden kriteerinä tarkoittaa, että tutkijan on tarkistettava vastaavako hänen käsitteellistyksensä ja tulkintansa tutkittavien käsityksiä. Omassa tutkimuksessani pohdin yhdessä vaiheessa analyysin syventämistä siten, että olisin käynyt aineiston läpi luettamalla sen haastatelluilla. Ei ole kuitenkaan varmaa, että tutkimusten uskottavuutta voi lisätä viemällä tulkinnat tutkittavien arvioitaviksi. Tutkittavat voivat olla sokeita kokemuksilleen tai tilanteelleen (emt.211).

Tutkimustulosten siirrettävyys on mahdollista tietyin ehdoin, vaikka yleisesti naturalistisessa paradigmassa katsotaankin, etteivät yleistyksyet ole (sosiaalisen todellisuuden monimuotoisuudesta johtuen) mahdollisia (emt.212). Tutkimuksessa saadut tulokset ja hankkeen kokemukset eivät toteudu varmasti samalla tavalla, jos vastaavanlainen yhteistyörakenne siirretään muualle Suomeen. Kuitenkin hankkeesta ja tutkimuksesta voidaan poimia käyttökelpoisia malleja ja kokemuksia, jotka ovat yllättävän tuttuja ja hyödyllisiä myös muualla.

Tutkijan ennakko-odotuksilla ja henkilökohtaisella taustalla on ollut vaikutuksia tutkimukseen, jo aiheen valikoitumisesta lähtien. Varmuutta tutkimukseen lisätään ottamalla huomioon tutkijan ennakko-oletukset (emt.212). Haastattelujen ja analysoinnin yhteydessä olen pyrkinyt muistamaan taustani ja olemaan antamatta sille liikaa valtaa..

Vahvistuvuus tarkoittaa sitä, että tehdyt tulkinnat saavat tukea toisista vastaavaa ilmiötä tarkastelleista tutkimuksista (emt. 212). Järjestösektorin toimijoiden kokemusta keskinäisestä yhteistyöstä olen käsitellyt luvussa 4. Tulkinnat uhkista ja hyvistä puolista ovat samansuuntaisia kuin tässä tutkimuksessa.

Perimmiltään tutkimuksen arvioinnissa on kyse sen sisältämien väitteiden perustelluudesta ja totuudenmukaisuudesta. Tutkimuksen luotettavuus on erotettava sen totuudellisuudesta.

6.3 Arviointitutkimus

Arvioinnin kohde ja miten aion arvioinnin suorittaa, olivat minulla selvillä. Mutta se, oliko tämä pelkkää arviointia vai arviointitutkimusta, oli vaikeampi kysymys ja hidasti työn etenemistä. Kesti aikansa ennen kuin pystyin vakuuttamaan itseni siitä, että tämä työ ei ole pamfletti hankkeesta. Arviointi ja sen antama kuva hankkeen toteutumisesta pohjautuu tutkimusaineistoon ja siitä nouseviin havaintoihin. Arviointi on paitsi arviointia hankkeen käynnistysvaiheesta ja järjestöjen yhteistoiminnasta myös arviointia arvioinnista. Ongelmana tämän arvioinnin suorittamisessa näen erityisesti sen, että palaute toimijoille ja arvioinnissa esille nousseiden näkökulmien hyväksi käyttäminen toiminnan kehittämisessä jäivät puutteellisiksi. Tavoitteena on ollut toteuttaa jatkuvaa arviointia, jolloin kehittämissuhteet palautuisivat käytäntöön ohjaamaan toimintaprosessia. Näin ei ole Päihke-projektissa riittävästi tapahtunut. Syyt tähän johtuvat toisaalta tekijän kokemattomuudesta arvioijana ja toisaalta myös selkeyttämättömästä tavasta tuoda ehdotuksia esille.

6.3.1 Arvioinnin taustasta

Arvioinnin kohteena voi olla käytännössä mikä tahansa elämänalue. Kovimmat oma-kohtaiset kokemukseni arvioinnista liittyvät kouluun ja opiskeluun. Arvioinnit ja arvostelut, joissa oli olemassa selvä jako oikeaan ja väärään vastaukseen, oli helppo ymmärtää. Tilanne oli toinen aineissa, joissa arviointi perustui enemmän opettajan näkemykseen hyvästä tai oikeasta. Kun olin yrittänyt parhaani, mutta arvosana oli heikko tai korkeintaan välttävä, tuntui pahalta. Jälkiä jättämättä nuo arvioinnit eivät aina tapahtuneet. Koulun arvostelun kokemiseen vaikuttivat toisaalta perhe ja sen luokittelu ja toisaalta arvioijan eli opettajan oma viiteryhmä.

Arviointi ei ole intresseistä vapaata toimintaa, vaan asioiden arvottamista eli suhteuttamista sivistyksellisiin, sosiaalisiin ja taloudellisiin arvostuksiin. Koulutuksen arvioinnin professori Pirjo Linnakylä on virkaanastujaisesityksessään todennut arvioinnin parhaimmillaan noudattavan tutkimuksen kriteereitä. Sen ensisijaisena tarkoituksena on kuitenkin toiminnan tai tuloksen arvon määrittäminen joko omien tai muiden asettamien

kriteerien valossa. Arvioinnin tavoitteet ja kriteerit puolestaan suuntaavat sitä, mitä, miten ja millä seurauksilla arvioidaan (Linnakylä 2004). Sosiaali- ja päihdetyön hankkeista kuulee viestiä, että arviointi, raportit tehdään vain koska niitä on edellytetty. Arvioinnin ja seurannan vaikutus toimintaan ja sen kehittämiseen puuttuu. Arvioinnissa pelätään myös sitä, että sen tavoitteena on miellyttää tilaajia, rahoittajia. Linnakylä on todennut, että arviointi ei saisi olla itsetarkoitus, vaan sillä tulisi olla jalompia oppimista, opetusta ja koulutusta, jopa yhteiskuntaa kehittäviä päämääriä ja vaikutuksia (Linnakylä, 2004). Sosiaalityön ja päihdetyön näkökulmasta vastaavia päämääriä ovat esim. toimintojen parempi vastaavuus asiakkaiden tarpeisiin sekä alueellinen ja sosiaalinen tasa-arvoisuus.

6.3.2 Arvioinnin määrittelyä

Tuija Lindqvist viittaa määritellesään arviointia Andrew Sayerin jaotteluun. Kun arvioimme hyötyä (benefit), kyseessä on valuation. Eettinen evaluaatio on puolestaan evaluation. Silloin arvioimme esimerkiksi sitä, onko joku asia hyvä tai paha. Onko se hyvä tai paha sellaisenaan tai seurauksiltaan? Jälkimmäinen arviointi on kvalitatiivista ja myös konkreettista (Lindqvist 2004,12). Michael Scriven on määritellyt evaluaation jonkin kohteen arvon, ansion tai merkityksen määrittämiseksi, prosessin lopputulokseksi (Scriven 1991). Evaluaatio voi olla sisäistä tai ulkoista, näiden yhdistelmä sekä laadullista tai määrällistä tai niiden yhdistelmä. Arvioinnin ydin on, että arvioinnin kohdetta tarkastellaan suhteessa tiettyihin arviointiperusteisiin ja siitä lähtökohdasta esitetään arvioivia päätelmiä. Patton on määritellyt arvioinnin (program evaluation) systemaattiseksi tiedonkeruuksi toimenpideohjelmien toiminnoista, piirteistä ja tuloksista. Hänen mukaansa tavoitteena on tehdä arvioita ohjelmista, parantaa niiden vaikuttavuutta ja vaikuttaa tulevaisuudessa toimenpideohjelmiä koskevaan päätöksentekoon (Patton 1997, 23–24).

Robson (Robson 2001, 23) tuo esille arvioinnin perusteiksi mm. toissijaiset ja byrokrattiset näkökohdat (kaikki menettelytavat pitää arvioida), jonkin verran arvostettavat tavoitteet (jotta voisimme päättää otammeko tämän menettelytavan laajemmin

käyttöön), arvokkaamman perusteen (palvelujen parantamisen) ja ikävimmän, vähemmän arvostettavan perusteen (jotta voimme lopettaa tämän palvelun).

Arviointi viittaa sanana ilmiöiden ja toiminnan arvottamiseen. Arvojen antaminen, näkökannan ottaminen asioihin sisältyy arvioinnin käsitteeseen perusasiana. Arvioinnin tulkitseminen arvottamiseksi sisältää normatiivisen ulottuvuuden, joka erottaa sen esim. mittaamisesta ja testaamisesta (esim. Heinonen 2002,9). Arviointiin ja sen tuloksista kertomiseen liittyvä eettinen ulottuvuus on erittäin tärkeä. Linnakylä nostaa esimerkiksi lukutaitotutkimuksen tuloksista tiedottamisen vuodelta 1992. Tuolloin erään opettajajärjestön edustaja kysyi, onko hyviä tuloksia pakko julkistaa. Pelko resurssien menettämisestä voitti totuudellisuuden periaatteen (Linnakylä 2004).

Arvioinnin etiikkaan liittyy keskeisesti se, että arvioinnilla on aina arvioinnin kohteeseen vaikuttavia seurauksia. Eettisen näkökulman korostamisen ja kehittämisen kannalta keskeistä on luoda sellaisia arviointikäytänteitä, joissa tiedostetaan myös toiminnan vastuukysymykset. Arvioinnin etiikasta käyty keskustelu on kohdentunut lähinnä kolmelle osa-alueelle:

1. arvioijan ammattietiikka
2. arvioijan velvollisuus tehdä arvioitavan kohteen eettisyyttä koskevia arvottavia johtopäätöksiä
3. arviointi sosiaalisena toimintana ja arviointia koskevat yhteiskunnalliset vaikutukset

(Jakku-Sihvonen ja Heinonen 2001)

Omaa työtä hidastava tekijä on ollut sen pohtiminen, mitä seurauksia arvioinnin raportoinnista on haastattelemilleni henkilöille ja heidän järjestöilleen. Näitä kysymyksiä ovat mm. arvioinnin vaikutus hankkeen toimintaan ja huoli arvioinnin vaikutuksista yksittäisten henkilöiden asemaan järjestöissään. Työvaiheen aikana olen törmännyt ajatukseen arvioinnin yltiöobjektiivisuudesta eli arvioinnista sellaisena, että siinä ei varmasti ole vedetty kotiin päin ja annettu projektista liian positiivista kuvaa (Lindqvist 2001).

6.3.3 Arviointia ja/ vai arviointitutkimusta?

Arvioinnin ja arviointitutkimuksen eron on sanottu olevan niin määritelmässä kuin myös käytännössä liukuva. Sama arviointihanke voi sisältää sekä tieteellistä että ei-tieteellistä arviointia. Arviointitutkimuksen monitieteellisyyden vuoksi tutkijat ovat sitoutuneet Marjatta Rajavaaran mukaan ennen kaikkea omaan tutkimusalaansa eivätkä arviointitutkimukseen sinänsä. Arviointitutkijoiden sijasta on olemassa ensisijaisesti vain arviointitutkimusta tekeviä tutkijoita (Rajavaara 1999, 38–40). Evaluaatiotutkimuksella tarkoitetaan suppeasti ymmärrettynä systemaattista tutkimusta, jossa käytetään tieteellisiä menetelmiä tuottavuuden, vaikuttavuuden ja tehokkuuden arvioinnissa. Laajasti ymmärrettynä sillä tarkoitetaan järjestelmällistä tiedon keruuta ja analysointia (Rajavaara 1992, 51). Ajatusta arvioinnin ja arviointitutkimuksen rajan liukuvuudesta vahvistaa Mikko Mäntysaaren kuvaus Erik Albaekin analyysistä arviointitutkimuksen taustaoleuksista. Albaekin mukaan rationaalinen organisaatioajattelu voi synnyttää evaluaation tarpeen eli halutaan parantaa organisaation ohjautuvuutta. Muita syitä voivat olla organisaation halu perustella tarpeellisena pitämiään muutoksia kuten henkilöstövähennyksiä, arviointi aseena eloonjäämiskamppailussa ja halu osoittaa organisaation olevan ajanmukaisesti johdettu (Mäntysaari 1999,7). Robson toteaa arvioinnin ja tutkimuksen yhteyden olevan siinä, että laadukas arviointi vaatii aina harkittua tutkimusasetelmaa, havaintoaineiston keräämistä, analyysiä ja tulkintaa (Robson 2001). Rossin ja Freemanin määritelmän mukaan puhutaan arviointitutkimuksesta, kun arvioidaan sosiaalisia interventio-ohjelmia, niiden sisältöä, niitä koskevia suunnitelmia sekä niiden toimeenpanoa ja hyödyllisyyttä. Heidän mukaansa arviointitutkijat käyttävät tuon kokonaisuuden arvioinnissa sosiaalitutkimuksen menetelmiä (Rossi ja Freeman, 1993).

Sari Heinosen mukaan arvioinnin erottaa tutkimuksesta sen rajoitettu yleistettävyys ja pyrkimys arvopäätelmien tekemiseen. Kun arvioinnissa keskitytään tyypillisesti tiettyyn kohteeseen, ei arvioinnin tulosten yleistettävyydellä ole yhtä suurta merkitystä kuin tutkimuksessa. Arvioinnissa jo määrittely pitää sisällään arvottamisen. Tieteellisen tutkimuksen ihanteena on pidetty arvovapautta. Heinosen mukaan tämä määrittely ei ole aivan ongelmaton. Eri tiedekäsityksiin nojautuvissa tutkimuksissa voidaan toisaalta korostaa tieteen arvovapautta tai toisaalta nähdä inhimillinen todellisuus sosiaalisesti rakentuvana ja siten myös arvosidonnaisena (Heinonen 2002).

VERTAILTAVA OMINAISUUS	ARVIOINTI	TUTKIMUS
Tiedonintressi	päätökset	johtopäätökset
Tiedon yleistettä- vyys	alhainen, kohtee- seen rajoittuva	korkea, yleistettävä
Tehtävä	arvon, merkityksel- lisyyden osoittami- nen	totuuden löytämi- nen

Taulukko 1. Pophamin taulukko koulutuksen arvioinnin ja tutkimuksen eroista (Heinonen 2001, 26)

Sari Heinonen on käsitellyt arvioinnin, tutkimuksen ja arviointitutkimuksen käsitteitä koulutukseen alueella. Arviointi ja tutkimus eivät hänen mukaansa välttämättä eroa toisistaan yhtä paljon kuin yllä olevan taulukon kuvaus osoittaisi. Tutkimuksen osalla voidaan nähdä eroja perustutkimuksen ja soveltavan tutkimuksen välillä. Arvioivaa otetta itsessään voi sisältyä kaikenlaiseen tutkimukseen, esim. perustutkimukseen.

Arvioinnin ja arviointitutkimuksen suhde on ongelmallisempi kuin arvioinnin ja tutkimuksen suhde. Usein arviointi ja arviointitutkimus rinnastetaan toisiinsa. Tämä on ymmärrettävää, sillä arviointi ja arviointitutkimus eivät perusvaiheiltaan (esimerkiksi tiedon hankinta, sen analysointi ja tulosten raportointi) juuri poikkea toisistaan (Heinonen 2001 ja Heinonen 2002).

Arviointi ei tarkoita samaa kuin arviointitutkimus. Jakku-Sihvonen erottaa arvioinnin ja arviointitutkimuksen mm. arviointitiedon käyttötarkoituksen perusteella. Arvioinnilla tarkoitetaan poliittiseen ja hallinnolliseen tarkoitukseen suunnattua tiedonhankintaa tietystä prosessista ja saadun tiedon tulkintaa määriteltyihin arvoihin tai prosessille asetettuihin tavoitteisiin perustuen. Lopuksi arvioinnissa muodostetaan tulkinnan perusteella kokonaiskuva arvioitavan prosessin hyvistä ja huonoista puolista, sen hyödyistä, eduista ja haitoista (Jakku-Sihvonen 2001).

Arviointitutkimuksen intressinä on tieteellisellä metodilla tuotetun tutkimuksellisen tiedon kokoaminen ja siihen perustuvien arvottavien johtopäätösten tekeminen arvioinnin kohteesta. Arviointitutkimus voi suhtautua avoimen kriittisesti arvioitavaan kohteeseen, esimerkiksi kyseisenä aikakautena maan hallituksen virallisesti vahvistamaan koulutuspolitiikkaan. Tutkimuksessa tehtäville arvottaville johtopäätöksille ei aseteta samantyyppistä normatiivista poliittisen korrektiuden vaatimusta kuin hallinnossa tehtävälle arvioinnille. Arviointitutkimuksen validiteetti määrittyy samoilla kriteereillä kuin minkä tahansa tutkimuksen validiteetti kysymyksessä olevan tutkimusparadigman alueella (Jakku-Sihvonen 2001). Itse en käytä käsitteitä arviointi ja arviointitutkimus synonyymeinä. Voi sanoa, että kaikki arviointitutkimus on arviointia, mutta kaikki arviointi ei ole arviointitutkimusta.

Tutkimuksen tavoitteiden määrittelyn tulisi perustua mahdollisimman monen näkökulman huomioon ottamiseen ja tutkijan oman riippumattomuuden ja objektiivisuuden säilyttäminen on tärkeää. Tutkijan tulisi valita työnsä sellainen asema ja tausta, että arviointi ohjautuu tutkimuksen ja arvioinnin omien normien ja periaatteiden mukaisesti (Vehviläinen 2005, 29). Omassa tutkimuksessani palaan moneen otteeseen tutkijan riippumattomuuteen ja objektiivisuuden säilyttämiseen. En koe tutkimuskohteen tarkastelusta ulkopuolelta vaikeana. Objektiivisuus voi muodostua myös taakaksi, koska olen halunnut toistaa toistamasta päästyäni tämän arvioinnin olevan objektiivista. Jukka Vehviläinen on käsitellyt tutkijan oman ammatillisen aseman paikantamista. Tutkimusotteeseen tulee olla puolueetonta ja tasapuolista eli kaikkia kuunnellaan, mutta ketään ei totella. Tutkijan ongelman ketä kuunnella hän ratkaisi kuuntelemalla toimenpideohjelmaa (Vehviläinen, 2005, 30). Itse olen ratkaissut ongelman siten, että kuuntelin aineistoa.

6.3.4 Arvioinnin jaottelua

Arvioinnin tarkoitusperät voivat olla hyvin erilaiset. Evaluaatiolla voidaan pyrkiä organisaation tuloksellisuusarviointiin (tehokkuuden ja vaikuttavuuden mittaus), organisaatioiden työ- ja palveluprosessien kehittämiseen sekä uusien näkemysten, ratkaisujen ja

kritiikin tuottamiseen liittyen sosiaalisiin ongelmiin ja niihin suunnattuihin interventioihin (Chelimsky 1997, 10—18).

Yleisemmin käytetyt arvioinninalueet ovat vaikuttavuusarviointi ja prosessiarviointi. Prosessiarviointi tarkoittaa meneillään olevien toimintojen monitorointia. Sen avulla voidaan vastata kysymykseen kuinka hyvin ohjelma toimi. Voidaan esimerkiksi kysyä toteutuivatko ohjelman sisältävät palvelut ja aktiviteetit tai kohdistuivatko palvelut suunnitelluille kohderyhmille.

Prosessiarviointi on vaikuttavuusarvioinnin kannalta välttämätöntä. Vaikuttavuusarvioinnin tuottama tieto ohjelman tuloksista on epätäydellistä ilman tietoa kyseiset tulokset tuottaneista ohjelman palveluista ja aktiviteeteista Toisaalta kun ohjelmavaikutuksia on havaittu, prosessiarviointi auttaa vahvistamaan, että tulokset saatiin ohjelman sisältämissä toiminnoista. Prosessiarviointi tuo tietoa, jonka pohjalta ohjelmaa voidaan kehittää (Robson 2001).

Marja Holmilan mukaan prosessievaluatio lähtee vaikuttavuuden laajennetusta käsitämisestä. Se sisältää analyysin arvioitavasta interventiosta sekä kuvaa sen kontekstin. Prosessievaluatiossa eritellään toiminnan suunnitteluun ja toteuttamismuotoihin vaikuttavia tekijöitä, Prosessievaluatio tuottaa tietoa siitä, mitä oikeastaan tehtiin. Se myös auttaa tulosevaluatation tulosten tulkitsemisessä tarjoamalla niille mahdollisia selityksiä (Holmila 2002,33).

Vaikuttavuusarviointi antaa tietoa siitä, mitä asioita ohjelman avulla voidaan parantaa. Se vastaa kysymyksiin, ovatko toivotut ohjelman tulokset saavutettu, onko ohjelma ollut tehokas tuottamaan muutoksia kohteissa ja onko ohjelmalla ollut odottamattomia sivuvaikutuksia. Näihin kysymyksiin vastaaminen vaatii tavoitteiden mukaista toimintaa ja onnistumisen kriteerien määrittelyä. Vaikuttavuusarviointi on tarpeen, kun halutaan tietää ohjelman vaikutukset tietyn kohderyhmän ongelmaan ja erilaisten ohjelmien tehokkuus.

Vaikuttavuuden ja prosessien arvioinnin lisäksi yksinkertaiseen arvioinnin tyypittelyyn kuuluu tarpeiden ja tehokkuuden arviointi. Tarveanalyysiä käytetään uuden toimintaoh-

jelman, palvelun tai intervention suunnitteluvaiheessa. Robsonin mukaan kyse ei ole sinällään toiminnan arvioinnista, koska vielä ei ole olemassa toimintaa, jota arvioida (Robson, 2001 77–78).

Jos projektilla tai palvelulla on ollut hyödyllistä vaikutusta osallistujille, on tarkoituksenmukaista arvioida missä suhteessa saadut hyödyt ovat toiminnasta aiheutuneisiin taloudellisiin kustannuksiin. Jos arvioitava hanke on saanut vastaavat tulokset kuin pitempi ja kalliimpi hanke, on kyse tehokkaasta resurssien käytöstä.

Toinen jaottelu on Scrivenin erottelu formatiiviseen ja summatiiviseen arviointiin. Formattiivinen arviointi kohdistuu tyypillisesti uusiin projekteihin, joissa projektin tavoite on tiedossa. Arvioinnin tarkoitus on muokata projektia auttamaan tavoitteen saavuttamisessa. Summatiivisessa arvioinnissa on tarkoitus tarjota lopullinen raportti, joka osoittaa sen, mitä projektilla on saavutettu. Se keskittyy projektin vaikutusten arviointiin sisältäen kysymyksen onko tavoitteet saavutettu. Formattiivinen arviointi tarkastelee organisaation tai ohjelman toimintaa pitkin matkaa. Formattiivisessa arvioinnissa itse arviointi vaikuttaa myös toimintaan, sillä sen kohteella on mahdollisuus myös muuttaa toimintaansa (Mäntysaari 1999 ja Robson 2001). Robson toteaa formatiivisella arvioinnilla olevan tapana synnyttää samanlaisia kysymyksiä kuin prosessiarvioinnilla. Kun prosessiarviointi voi keskittyä ainoastaan siihen, mitä tapahtuu ilman aikomusta etsiä mahdollisia tapoja paremmaksi tekemiseen, pääkohde formatiivisessa arvioinnissa on usein prosessi eli se, mitä projektissa todellisuudessa tapahtuu (Robson 2001, 80–81).

6.3.5 Realistinen arviointi

Sari Heinonen on kuvannut viittä arvioinnin lähestymistapaa, jotka ovat positivistinen, teoriaperusteinen, tulkinnallinen, kriittinen ja pragmatistinen. Lisäksi hän on esitellyt realistista arviointia. Lähestymistapojen käsittelyssä on otettu kantaa arvioitavaan kohteeseen, tietoteoriaan, arvottamiseen, arviointitiedon käyttöön ja tarkoitukseen sekä arvioinnin käytäntöön (Heinonen 2001, 32–46).

Käyttämäni arvioinnin lähestymistapa on ollut realistinen arviointi. Siinä pyritään vastaamaan kysymykseen miten interventio vaikutti tietyissä olosuhteissa ja tilanteessa. Realistisen evaluaation tarkoituksena on pyrkiä kehittämään tulevaa työtä. Se on myös vaikuttavuusarviointia, koska arvioinnilla pyritään tuomaan esille ovatko ohjelman toivotut tavoitteet saavutettu. Tässä tutkimuksessa keskityn siihen miten Päihke- hanke on vaikuttanut järjestöjen väliseen yhteistoimintaan. Tulen arvioimaan myös sitä, ovatko hankkeen tuloksiin tämän tavoitteen osalta vaikuttaneet jotkut muut tekijät, joita tulen esittämään ja kuvaamaan.

Realistisessa arvioinnissa korostetaan hanketoiminnan olosuhteiden ja kontekstin ymmärtämistä. Realistinen arviointi laajentaa tavoiteperustaisen arvioinnin näkökulmaa, koska siinä analysoidaan ja tulkitaan tulosten ohella tuloksiin johtaneita prosesseja ja mekanismeja. Huomion kohteena ovat myös olosuhteet huonojen tulosten ja huonon vaikuttavuuden taustalla. (Vehviläinen 2005,32)

Edellä esitettyjä arviointitutkimuksen lähestymistapoja voi kuvata mustaksi, harmaaksi ja valkoiseksi laatikoksi (Rostila ja Torniainen 1999). Pawson ja Tilley ovat kritisoineet kokeellista arviointia siitä, että se tuottaa ainoastaan niin sanotun mustan laatikon ohjelman eli kuvauksen tuloksista, mutta ei selitystä sille, miksi ohjelmat joko onnistuvat tai epäonnistuvat. Tulkinnallista ja erityisesti konstruktiivisesti suuntautunutta arviointia he arvostelevat sen kyvyttömyydestä ottaa huomioon yhteiskunnan rakenteellisia ja institutionaalisia tekijöitä, jotka ovat ainakin jossain määrin irrallisia ihmisen ajattelusta. Pawson ja Tilley tulkitsevat sosiaalisen maailman olevan enemmän kuin ihmisten ajatusten, toiveiden ja odotusten summa (Pawson & Tilley 1997)

Harmaaksi laatikoksi nimetyssä arvioinnissa on mukana tulosten ja vaikutusten erittelyä. Siinä pyritään jossain määrin selvittämään laatikon sisältöä. Tähän lajiin voidaan laskea pragmaattinen ja kriittiseen teoriaan perustuva lähestymistapa (Rostila ja Torniainen 1999,14).

Arviointia voi luonnehtia valkoiseksi laatikoksi silloin, kun siinä selvitetään tulosten ja vaikutusten ohella laatikon sisältöä kokonaisvaltaisesti. Realistisessa arvioinnissa korostetaan, että arvioinnin kohdetta ei voida ymmärtää, jos ei tutkita sen mekanismeja, olo-

suhteita, kontekstia ja toiminnan tuloksia. Tästä syystä realistisessa arvioinnissa kohteena ovat sekä prosessit että tulokset. Realistinen arviointitutkimus on valkoisen laatikon arviointia, koska siinä otetaan huomioon myös toimintakäytäntöjen kontekstit (emt., 14). Omassa tutkimuksessani kohteena on Päihke- projektin toimintaprosessi sekä muutokset järjestöjen välisessä yhteistoiminnassa ja sitä koskevissa käytännöissä. Lähtökohdiana on tutkijan kohdetta koskeva teoreettinen tieto, jota sidosryhmien tieto joko vahvistaa, kumoaa tai uudistaa.

Arvioinnin eri lähestymistapojen väliset rajat eivät ole yksiselitteisen jyrkkiä. Jokainen lähestymistapa sisältää useita eri variaatioita, joissa on löydettävissä vaikutteita arvioinnin muista suuntauksista (Heinonen 2001, 33). Käytännössä se valinta, minkä lähestymistavan mukaista arviointia kulloinkin harjoitetaan, riippuu siitä, minkä viitekehyksen suojissa arvioija kykenee parhaiten ymmärtämään ja tulkitsemaan kohdettaan. Arvioijan on siis parasta tehdä valintansa tarkastelemalla ja suhteuttamalla arvioinnin kohdettaan eri lähestymistapojen olettamuksiin (emt, 44–45).

Pawson ja Tilley ovat esittäneet karkean jaon sidosryhmistä, joita ovat subjektit, käytännön toimijat, arvioijat ja poliittiset päätöksentekijät. He ovat korostaneet myös sitä, että sidosryhmät tulee valita tapaus- ja tilannekohtaisesti (Robson, 2001). Olennaista on, saavutetaanko arvioinnilla tutkijan teoriaa tukevaa merkityksellistä tietoa. Tutkimuskohteen rajallisuudesta johtuen sidosryhminä tässä arvioinnissa ovat olleet hankkeessa toimineet projektityöntekijät, hankkeen ohjausryhmä, arvioitsija sekä hankkeen taustajärjestöt. Näitä ovat arvioinnissa edustaneet järjestöjen kehittämistoiminnasta ja/ tai toiminnasta kokonaisuudessaan vastaavat työntekijät. Hankkeesta tehtävässä jatkoarvioinnissa laajennetaan sidosryhmiä, jolloin mukaan tulevat asiakkaat sekä paikallisia sosiaali- ja terveydenhuollon ja työvoimahallinnon viranomaisia ja työntekijöitä.

Realistinen arviointi nojautuu kausaaliseen selittämiseen. Kausaalinen selittäminen perustuu olettamukseen sosiaalisen toiminnan taustalla vaikuttavien mekanismien säännönmukaisuuksista. Realistinen arviointi testaa teoriaa siitä, miten tietyistä mekanismeista (esimerkiksi päihdekuntoutusohjelma) syntyy tuloksia tietyissä olosuhteissa ja tilanteissa. Teorian testaaminen edellyttää arvioitavan ohjelman sisäisiä ja eri ohjelmien välisiä vertailuja. Tätä kautta arviointi tarjoaa esimerkiksi poliittisille päätöksentekijöil-

le ja muille sidosryhmille tietoa siitä, mitkä toimenpiteet (mekanismit) onnistuvat (tulokset) missäkin olosuhteissa (konteksti) (Heinonen 2001,41–42). Konteksteilla tarkoitetaan mm. paikallisia olosuhteita, olemassa olevia sosiaalisia normeja, suhteita ja kulttuurisia odotuksia. Mekanismeja tarkastellaan sekä kohteina että keinoina. Käsiteltäessä mekanismeja kohteena selvitetään, mitkä ovat sellaisia mekanismeja, jotka aiheuttavat tai vähentävät sosiaalisia ongelmia ja joihin voidaan vaikuttaa. Tutkittaessa mekanismeja keinoina selvitetään, millä keinoilla, mekanismeilla, voidaan vaikuttaa (Martti, Rostila ja Suikkanen 2003).

Sosiaalityössä asiakkaan tilanteeseen vaikuttavia mekanismeja löytyy usein sosiaalisen vuorovaikutuksen tasolta ja psykologiselta tasolta. Tämän tutkimuksen kohteena olevan hankkeen kannalta olennaisia selityksiä löytyy kunnan tai järjestöjen ylläpitämien organisaatioiden toiminnan tasolta. Nyt on luotu uusia toimintakäytänteitä, joilla on oletettu olevan myönteisiä vaikutuksia myös asiakkaiden tilanteeseen. Toimintakäytäntöjen muutoksilla on syytä olettaa olleen vaikutusta järjestöjen yhteistoiminnalle ja sen sisällylle. Edellisten lisäksi realistisessa arvioinnissa kiinnitetään huomiota myös oppimiseen, jolloin esille nousee mitä saatiin selville vaikutusyhteyksistä sidosryhmiltä (Martti, Rostila ja Suikkanen 2003).

Realistisen arvioinnin näkemyksen mukaan käytännöt toteutuvat avoimessa systeemissä, joka on rakenteiden, toiminnan ja kontekstien kooste. Tässä arviointitavassa yhdistyvät prosessi- ja vaikuttavuusarviointi. Olosuhde-mekanismi-tulos- yhdistelmien selvittäminen tähtää arvioimaan niitä valintoja, joita toimintaohjelmat ovat saaneet aikaan. Miten kulttuuri ja vuorovaikutus edesauttavat ja mahdollistavat toimivien käytäntöjen syntymistä?

Avoimessa systeemissä mekanismit voivat toimia toisistaan erillisinä, mutta kuitenkin niin, että ne voivat vahvistaa tai heikentää toistensa kausaalisia tendenssejä. Pertti Korteniemi kuvaa eroja realismin ja empiirisesti suuntautuneen yhteiskuntatutkimuksen välillä. Puhutaan kahdesta kausaliiteetin käsitteestä: sukkessionistisesta ja generatiivisesta kausaliiteetista (Korteniemi 2005).

Sukcessionistinen kausaalisuus perustuu ilmiöiden ja tapahtumien peräkkäisyyteen. Ajattelussa ajallisesti aiemmin ollut tapahtuma A saattaa olla tapahtuman B syy tai aiheuttaja. Mikäli A:n esiintyminen tuottaa aina B:n eikä mikään kolmas tekijä ole vaikuttamassa tähän suhteeseen, vallitsee sukcessionistisen kausaalikäsitteen mukaan näiden välillä kausaalinen suhde (Korteniemi 2005).

Realistisen arvioinnin yhteydessä käytetään Pawsonin ja Tillyn kehittämää generatiivisen kausaalisuuden käsitettä (1997). Kausaalisuus ei tällöin perustu tapahtumien peräkkäisyyteen tai niiden väliseen riippuvuuteen. Generatiivinen kausaalisuus tarkoittaa, että tapahtumien selittäminen on vertikaalinen ilmiö. Keskeisessä asemassa ilmiöiden selittämisessä ovat todellisuuden eri kerrostumat. Selitykset tapahtuman esiintymiselle voivat löytyä todellisuuden eri kerrostumissa olevista rakenteista ja generatiivisista mekanismeista. Kun tapahtumia pystytään selittämään generatiivisilla mekanismeilla, voidaan puhua kausaalisista lainalaisuuksista (Korteniemi 2005, 19–20).

Tutkittaessa mekanismeja keinoina selvitetään, millä keinoilla, mekanismeilla, voidaan vaikuttaa. Projektin perustajat olettavat, että tietyt toiminnot johtavat tiettyjen mekanismien toimintaan. Päihkeen kohdalla nämä odotukset näkyvät projektin päämäärissä ja tavoitteissa. Joitakin asioita, kuten esimerkiksi lisääntyntä toisten toimintaperiaatteiden ymmärtämistä ja yhteisen käsitteistön syntymistä ja selkeytymistä on pidetty itseltään selvinä tuloksina projektista. Kehittämiseen orientoituneessa realistisessa arviointitutkimuksessa tuloksellisuudesta saatava näyttö on sivutuote. Tutkimuksen päätarkoitus on osallistua intervention kehittelyyn eli sitä koskevan mallin parantamiseen (Rostila ja Torniainen 1999, 18).

Marja Holmila on käsitellyt Pawsonin ja Tillyn generatiivisen kausaalisuuden mallia. Mallin mukaan toiminta on kausaalista vain jos tuotoksen panee alkuun mekanismi, joka toimii kontekstissa. Mallissa toimintakentän merkitys korostuu. Projekti ei ole tai se ei saa jäädä ilmiöksi sinänsä, vaan se on isompaa kenttää, joka sen tuottaa ja johon se taas itse osaltaan saa aikaan muutosta (Holmila 2002, 32–33). Päihkeen osalla isompi kenttä on päihdepolitiikan kenttä ja konkreettisesti Jyväskylän seudun päihdetyön toimintaympäristö.

Emergenssin käsitteellä pyritään selittämään monimutkaisten tasojen suhteita toisiinsa ilman, että oletetaan idealistisia tai toimijoista riippumattomia selityksiä sille, miksi järjestelmissä tapahtuu muutoksia (Kuusela 2004, 213–218) Tutkittava asia nähdään monimutkaisena järjestelmänä, jota selitettäessä tulee huomioida toimijoiden kyvyt ja voimat sekä emergenttien tasojen itsenäiset ominaisuudet. Emergenssi tarkoittaa, että on loogisesti järkevää ja perusteltua ottaa huomioon tutkimuskohteen monitasoisuus puhuttaessa esimerkiksi kulttuuria tai organisaatiota koskevasta tutkimuksesta. Monitasoisuus tarkoittaa käytännössä sitä, että yksilön toiminta tapahtuu aina kerrostuneessa sosiaalisessa todellisuudessa, jossa on samanaikaisesti monia vaikuttavia mikro- ja makrotekijöitä. Emergenttisen ajattelun mukaan esimerkiksi sosiaalisten yhteisöjen toiminta voidaan nähdä dynaamisena, kehämäisenä ja uusia ennustamattomia ominaisuuksia tuottavana prosessina, jolla on oma historiallinen evoluutionsa (Kuusela 2004).

6.3.6 Oman arvioinnin arviointia

Otin aiemmin opetuksen arvioinnista esimerkin, jossa resurssien menettämisen pelko voitti totuudellisuuden periaatteen (Linnakylä 2004). Samaa on tullut näkyviin sosiaalialalla mm. projektien kautta. Hankkeet arvioivat tai arvioittavat omaa toimintaansa ja usein pyritään osoittamaan ennen kaikkea rahoittajalle projektin erinomaisuus. Arviointi voi tällaisessa tilanteessa menettää myös uskottavuuttaan ja luotettavuuttaan. Olen kuulut projekteista, joissa on arvioitu hanketta prosessina ja sen onnistumista hankkeena. Projektia ei ole arvioitu suhteessa tavoitteisiin ja kohderyhmäänsä. Hyvä, luistavasti sujuva hanke, joka ei palvele kohderyhmäänsä; mitä sellaisella tehdään? Arviointi ja arvioitsija, jotka eivät puutu tällaisiin epäkohtiin, luovat ongelmia. Uskottavuutta ja luotettavuutta menettävät paitsi kyseinen hanke myös projektityö kehittämisen välineenä laajemmin sekä yksittäinen arvioitsija kuin arviointi laajemmin työmenetelmänä.

Kysymys arvioinnin ja toisaalta arviointitutkimuksen erosta ja yhtäläisyydestä on muodostunut tutkimuksessani isoksi kysymykseksi. Olen päätenyt arviointioppaisiin nojautuen johtopäätökseen, että kaikki arviointitutkimus on arviointia, mutta kaikki arviointi ei ole arviointitutkimusta. Jari Vehviläinen toteaa, että arvottaminen, tavoitteiden määrittely ja arviointi eivät saisi ohjautua minkään tietyn intressiryhmän etujen mukaan.

Arvottaminen ei myöskään saisi perustua tutkijan subjektiivisesti luomiin omiin tavoitteisiin ja normeihin. Tämä riippumattomuuden ja objektiivisuuden haaste pakottaa hakemaan arvioinninohjausmekanismeja poliittisesti korrekkeista ja ammatillisesti hyväksyttävistä suunnista (Vehviläinen 2005, 30).

Tässä tutkimuksessa on ollut ongelmana palautteen antaminen ja sen hyödyntäminen tutkittavan toiminnan kehittämisessä. Eri sidosryhmien kuuleminen on ollut sattumanvaraista. Onko suoritettu arviointi ollut objektiivista vai ohjautunut mahdollisesti jonkin intressiryhmän (esimerkiksi järjestöjen johdon) tai yksittäisen toimijan intressien mukaisesti? Arvioinnin kannalta on tärkeä, että arviointitavoitteiden mielekkyyttä ja realistisuutta arvioitaisiin kohteesta tulevan palautteen ja vuoropuhelun perusteella. Myös arvioinnin tulisi olla jatkuvan arvioinnin kohteena.

Lisensiaattityöni on arviointitutkimus, jossa käytän realistisen arvioinnin periaatteita. Arviointi on formatiivista arviointia. Kyse ei ole valmiin, olemassa olevan toiminnan arvioinnista. Edellä kuvaamani viitekehyksen lisäksi olennaista on se, miten päädyin arviointikertomuksessani oleviin näkemyksiin ja tuloksiin. Arvioinnin toteuttamisessa olen käyttänyt välineenä grounded theorya.

6.4 Grounded theory

Aineiston analyysin lähtökohtana tutkimuksessani on grounded theory. Grounded theory syntyi 1960-luvulla USA:ssa kahden sosiologin, Barney Glaserin ja Anselm Straussin yhteistyön tuloksena vastapainoksi sosiaalitieteellistä tutkimusta hallinneelle hypoteettis-deduktiiviselle suuntaukselle, jossa painotettiin suurten teorioiden testaamista uusien teorioiden kehittämisen kustannuksella. He katsoivat suurien teorioiden etäännyneen liian kauaksi niistä sosiaalisista ilmiöistä, joita ne pyrkivät selittämään. Pyrkimyksenä oli luoda käytäntöä paremmin palvelevaa teoriaa. Strauss ja Glaser kirjoittivat yhdessä mm. grounded theoryn keskeisen teoksen *Discovery of grounded theory* (1967). Myöhemmin heidän tiensä erkanivat ja Strauss jatkoi yhteistyötä Juliet Corbinin kanssa. Metodologian pääsuuntauksia ovat olleet viimeisen kymmenen vuoden aikana straussilai-

nen induktiivis-deduktiivinen suuntaus ja glaserilainen induktiivinen suuntaus (Siitonen 1998 28–34).

Grounded theorya on käytetty teoriankehittämistarkoituksessa uusilla tieteenaloilla, joissa omaa teoriaa vasta kehitellään (Rantala 1999, 203). Tällainen esimerkki on hoitotiede. Metodologia sopii tutkimusalueille, joilla on vähän olemassa olevaa teoriaa sekä alueille, joista on vain vähän tietoa tai joilla mahdollisuus yllättäviin tekijöihin on suuri (Strauss & Corbin 1990). Mitään hallitsevaa paradigmaa kvalitatiivisen tutkimuksen tekemiseksi ei ole olemassa, mutta grounded theorya voi käyttää laaja-alaisena yleismenetelmänä. Irma Rantala toteaa, että sen työkaluja voivat reippaasti ja omaperäisesti ottaa käyttöön myös ne tutkijat, joiden aikomuksena ei ole teorian kehittäminen, vaan aineiston käsitteellinen järjestäminen (Rantala 1999, 203). Tällaiseen Rantalan kuvaamaan aineiston käsitteellistämiseen pyrin omassa tutkimuksessani.

6.4.1 Metodologian keskeisistä periaatteista

Grounded theoryn lähtökohtana on sitoutumattomuus teoreettisiin näkökulmiin. Taustajatus on, että tutkija kehittää aineistonsa pohjalta käsitteitä ja erittelee niiden välisiä suhteita. Tutkimusaineisto tulisi käsitteellistää ilman teoreettisia esioletuksia, koska nämä oletukset saattavat tiedostamattomasti määrätä aineistosta tehtäviä tulkintoja. Käsitteellistämällä Strauss ja Corbin (1998, 121) tarkoittavat samankaltaisten asioiden ryhmittelyä joidenkin määriteltyjen ominaisuuksien perusteella luokaksi ja tämän luokan nimeämistä.

Grounded theory ei edellytä puhdasta induktivismia, jossa tutkija menisi kentälle ilman teoreettista esiyymmärrystä (esim. Töttö 1997 64–66). Puhdasoppinen glaserilainen ja alkuperäinen tulkinta lähtevät tabula rasa- oletuksesta. Käytännössä tutkija on aina sidottu jonkinlaiseen esiyymmärrykseen asiasta. Jo se, miten tulee valinneeksi määrätyn aiheen ja mikä kokemus hänellä on siltä alueelta, edellyttävät jotakin näkemystä siitä ja ohjaavat tiedonhankinnassa. Omalla kohdallani työtehtävään hakeutuminen lähti liikkeelle halusta tutkia aiheita, johon Päihke- projekti keskittyi. Aikaisempi työkokemukseni vaikuttaa väistämättä suhtautumiseen päihdetyöhön yleensä ja myös eri toimijoihin.

Näkemyks yhteistyön merkityksestä oli jo valmiina lähtiessäni tekemään tutkimustani. En ole lähtenyt tekemään tutkimusta ilman esiyymmärrystä, jonkinlaista käsitystä tutkimuskohteesta.

Esim. Strauss ja Corbin katsovat, että käsitteellistämässä on samalla kyse myös tulkinnasta (Strauss & Corbin 1998, 136). Tulkinnassa on kyse jatkuvasta vuoropuhelusta induktion ja deduktion välillä. Ennakkokäsityksistä ja eroista kahden eri suuntauksen välillä kuvaava esimerkki on Glaserin tulkinta Straussin ja Corbinin metodista suuntauksena, joka tuottaa pakotetun, ennakkokäsityksiin pohjautuvan, seikkaperäisen käsitteellisen kuvauksen (Siitonen 1999,28).

Grounded theoryyn perustuvan tutkimusprosessin tavoitteena on luoda teoriaa, ei ensisijaisesti testata sen paikkansa pitävyyttä. Metodi antaa tutkijalle analyyttisiä työkaluja suuren aineistomäärän käsittelyyn. Samalla se auttaa häntä ottamaan huomioon ilmiöiden mahdollisia muita merkityksiä. Metodi vapauttaa olemaan sekä luova että johdonmukainen. Tutkimusprosessin aikana pyritään tunnistamaan, kehittämään ja suhteuttamaan käsitteitä toisiinsa. Grounded theoryssa on keskeistä jatkuva vuorovaikutus aineistonkeruun, aineiston luokittelun ja sitä koskevien muistiinpanojen välillä. Tutkimuksen edetessä tutkija kehittää oman kokemuksensa, aineistonsa ja teoreettisten ideoidensa vuorovaikutuksen tuloksena käsitekokonaisuuttaan ja palaa jatkuvasti aineistoon tutki-
maan, pitävätkö uudet oletukset paikkansa. (Strauss & Corbin 1998, 12–13)

Analyysiprosessissa kysymysten ja vertailujen tekemisellä on keskeinen merkitys. Jokainen tutkimus edellyttää teoreettisen ymmärryksen kehittymistä edistävien kysymysten tekemistä. Herkistävät kysymykset virittävät tutkijan oikealle aaltopituudelle tutkimusongelmien suhteen. Tällaisia kysymyksiä ovat mm. mistä on kysymys, mitä täällä tapahtuu sekä ketkä ovat toimijoita ja miten he määrittelevät tilanteen. Tutkimuksessani edellä olevat kysymykset kuvaavat hyvin arvioitavana olevaa prosessia ja sen kulkua. Teoreettiset kysymykset auttavat tutkijaa näkemään prosesseja ja vaihtelua ja luomaan yhteyksiä käsitteiden välille. Teoreettisia kysymyksiä ovat esimerkiksi mikä on käsitteiden suhde sekä miten tapahtumat muuttuvat ajan kuluessa. Pähke-projektin kohdalla olen voinut teoreettisilla kysymyksillä tuoda esille arvioitavan prosessin, yhteistyön lisääntymistä ja sen vaikutusta jälleen itseensä. Toisaalta niiden avulla on noussut esille

hankkeen ulkopuolisia siihen vaikuttaneita rakenteellisia tekijöitä. Käytännölliset ja rakenteelliset kysymykset suuntaavat aineiston hankintaa ja auttavat teorian kehittämässä. Aineiston hankintaan liittyvät kysymykset eivät nousseet työssäni vaikeiksi. Aineisto oli projektin kautta ”käsien ulottuvilla”. Ohjaavat kysymykset toimivat haastatteluja, havainnointia ja aineiston analyysia ohjaavasti ja muuttuvat tutkimusprosessin edetessä. Nämä kysymykset ovat kontekstisidonnaisia, minkä vuoksi niistä on vaikea antaa yleisiä esimerkkejä.

Vertailujen tekeminen kuuluu jokaiseen luokitteluun. Teoreettinen luokittelu, jossa edetään aineistosta astetta abstraktimmalle tasolle, auttaa tutkijaa järjestämään ja tiivistämään aineistoa. Luokkien erottelu suoritetaan vertaillen niitä valittujen, keskeisten ominaisuuksien välillä. Joskus luokittelu on helppo ja itsestään selvä. Itsestäänselvyyksien problematisointi avaa kuitenkin uusia näkökulmia ja auttaa usein ylittämään oman ajattelun rajoitukset. Joskus on vaikea nimetä ja luokitella jokin ilmiö. Silloin voi käyttää apuna metaforaa, joka on sekin eräs vertailun väline ja käyttää hyväkseen analogiapäätelyä, tuntemattoman tai vaikeasti nimettävän rinnastamista tuttuun samankaltaisten ominaisuuksien perusteella (Rantala 1999, 205, Koskela 2003 333–336).

6.4.2 Käsitteellistämisen välineet

Grounded theoryssa aineisto käsitteellistetään kolmen eri koodausprosessin kautta, jotka ovat avoin, aksiaalinen ja selektiivinen eli valikoiva koodaus. Aineiston ensimmäisessä analyysissä tavoitteena on luoda alustavia luokkia ja ehdottaa luokkien välisiä suhteita. Alustavassa luokittelussa etsitään käsitteitä, jotka kuvaavat aineistoa tai jotain ilmiötä siinä. Koodit nimetään alustavasti käsitteiden mukaan. Koodattaessa kiinnitetään huomiota toimintaan liittyviin rakenteellisiin tekijöihin, kuten toimijoiden väliseen vuorovaikutukseen, sen muotoihin ja niiden rakenteellisiin ehtoihin sekä niiden välisiin yhteyksiin, toiminnan kontekstiin. Tarkastelu tapahtuu toimijan eli tässä tapauksessa järjestöjen ja niiden projektityöntekijöiden näkökulmasta.

Aksiaalinen koodaus tarkoittaa intensiivistä analyysia yhden luokan, kategorian suhteen kerrallaan. Siinä tarkastellaan akselin ympärille sijoittuvia luokan ominaisuuksia ja ulot-

tuvuuksia, josta nimi aksiaalinen koodaus. Avoimen koodauksen vaiheessa luotuja kategorioita liitetään toisiinsa ja etsitään yhteyksiä luokkien välillä (Rantala, 1999).

Aksiaalisessa koodauksessa käydään läpi tutkittavaan ilmiöön liittyviä ehtoja, toimintoja, vuorovaikutusta ja niiden seurausten identifioimista. Muita tarkastelun kohteita ovat luokan ja sen alaluokkien suhteen sekä alaluokkien keskinäisten suhteiden määrittely. Aksiaalisessa koodauksessa haetaan vihjeitä siitä, miten pääluokat voisivat olla suhteessa toisiinsa. Tässä vaiheessa etsitään vastauksia kysymyksiin kuka, miksi, miten, missä, milloin ja millaisin tuloksin. Näihin kysymyksiin vastaaminen auttaa tutkittavan ilmiön käsitteellistämistä ja rakenteen suhteuttamista prosessiin, joka taas auttaa pääsemään käsiksi elämän monimutkaisuuteen. Jonkin ilmiön ymmärtämiseksi on ymmärrettävä siihen liittyvien prosessien ja rakenteiden luonne eikä niitä voi erottaa toisistaan. Rakennetta tutkimalla voi kenties vastata miksi -kysymykseen, mutta ei kysymykseen miten jokin tapahtuu. Prosesseja tutkimalla voi saada vastauksen kysymykseen miten ihmiset toimivat, mutta ei siihen, miksi (Rantala 1999).

Grounded theory vuorottelee teoreettisen kehittelyn ja sen paikkansapitävyyden tarkastelun välillä. Tarkoituksena ei ole vain kuvata, mitä aineistosta löytyy, vaan yleistämällä hakea abstraktimpaa tulkintaa ilmiölle. Avoin ja aksiaalinen koodaus eivät ole perättäisiä vaan limittäisiä ja toistuvia työvaiheita. Avointa koodausta voidaan pitää tutkimuksen ideointivaiheena ja aksiaalisessa koodauksessa etsitään systemaattisesti ideoidun käsitteellisen sisäistä johdonmukaisuutta ja yhtäpitävyyttä aineiston kanssa.

Selektiivisessä koodauksessa valitaan se näkökulma, jonka ympärille tutkimus rakennetaan. Selektiivinen koodaus on vuorossa, kun tutkijalla on jo edellisten vaiheiden pohjalta kehitettyjä luokituksia. Niistä valitaan tutkimuskysymyksen kannalta oleellisin ja keskeisin, ydinluokka, jonka ympärille teoreettinen kuvaus rakennetaan. Muut luokat, joita aikaisemmassa vaiheessa on nostettu aineistosta ja suhteutettu toisiinsa, alistetaan tälle ydinluokalle. Ydinluokan kautta muut käsitteet jäsennetään kertomukseksi. Prosessin tavoitteena on päästä synteysiin, integroida tutkimuksessa kehitetty teoria sen tärkeimmän käsitteen ympärille. Kysymys on tutkimuksen tulosten integroinnista ja sen ratkaisemisesta, mikä ilmiössä on keskeistä. Tässä vaiheessa tarkastellaan, jäsenyykö aineisto oletetun, ydinluokan ympärille rakennettavan jäsennyksen mukaan ”kertomuk-

seksi”, kuvaukseksi tutkimuksen kohteena olleesta prosessista. Jäsennyksen tulee systemaattisella tavalla kuvata ilmiön vaihtelua ja tulkita teoreettisesti sitä, miksi ilmiö vaihtelee tällä tavoin. (Rantala 1999, 205).

Menetelmiä kuvatessani olen esitellyt arvioinnin, arviointitutkimuksen ja grounded theoryn taustaa. Väline, jolla päädyin arviointikertomukseeni, on ollut lähellä grounded theorya, aineistolähtöistä tutkimusta. Grounded theoryn rakenteista huolimatta työ on tekijänsä näköinen. Koodausprosessin aikana ja sen jälkeen syntyy ajatuksia, oivalluksia ja ideoita, jotka koskevat aineistoa, tehtyjä luokituksia ja niiden muutoksia. Olen tehnyt koodauksen ja ajatusten kirjaamisen tutkimuspäiväkirjan ja erilaisten teemoja koskevien tekstien muodossa. Muistiinpanoista on ollut korvaamaton apu työssä etenemisessä. Olen hakenut aineiston käsittelyssä erilaisia kytkentöjä yhteistyöhön ja yhdessä tekemistä kuvaavia ilmaisuja. Niitä yhdistävä tekijä on kytkentä samassa hankkeessa oleviin toisiin toimijoihin, joiden kanssa haastateltavat ja heidän organisaationsa ovat tekemisissä. Päihke-projekti muodostaa tässä tilanteessa yhteistyölle välttämättömän raamin.

Käsiteluokitteluni on liitteenä 4. Osa luokittelussa mukana olevista asioista on pidempiä lauseita, jotka kuvaavat toimijoiden ajatuksia ja tunteita. Olen jakanut ne seitsemään luokkaan, jotka kuvaavat mitä asioita kommentit koskevat tai ketkä niitä ovat esittäneet. Jälkimmäisestä esimerkkeinä ovat ammatillisen päihdetyön ja kolmannen sektorin erilliset kategoriat. Ajatuksia ja syitä yhteistyöhön esittävässä kategoriassa on näkemyksiä, joita on tullut kummaltakin sektorilta, ammatillisen ja kokemuseräisen sektorin edustajilta. Kolmannen luokittelun tason muodostaa ajallinen ulottuvuus. Työn keskeinen tulos on Projektin aikana – luokan sisällä.

Tämän tutkimuksen kohdalla tuloksena on tilanne, jossa Jyväskylän seudulla päihdetyötä tekevät järjestöt kehittävät ja lisäävät yhteisymmärrystä, yhteistyötä ja käsitystä yhteisestä työn kohteesta Päihke-projektissa. Jatkotutkimuksen kautta voidaan tarkastella, onko hanke vaikuttanut myönteisesti myös asiakasryhmän tilanteeseen.

6.5 Suhteeni tutkimusaiheeseen ja tutkimuseettiset kysymykset

Haastattelujen suorittamisen yhteydessä esiintyi epätietoisuutta roolistani, vaikka olin pyrkinyt sen selvittämään. Kerroin haastattelutilanteissa miksi haastattelen heitä ja mihin tulen aineistoa käyttämään. Olin tuolloin hankkeen koordinaattori, joka nyt oli tekemässä arvioitsijan roolissa haastatteluja projektin tavoitteiden toteutumisesta. Seuraava keskustelu kuvaa tilannetta hyvin.

- *Rakentavaa kritiikkiä sitten.*
- *Heitit pahan.*
- *Näissä tällöisissä tilanteissa se projektin vetäjän lähetetään ulos ja sitten keskustellaan, sitten vasta ruvetaan rakentamaan lausunto.*
- *Projektin vetäjä ei tällä hetkellä ole paikalla.*
- *Niin miksei projektin vetäjä ole tässä ohjausryhmässä?*
- *Hän on mutta hän ei ole.*
- *Ai niin no sitten...*
- *Arvioija on paikalla, koordinaattori ei ole paikalla, pitää olla ulkoinen arvioitsija paikalla.*
- *Minä olen ulkoinen arvioitsija tällä hetkellä.*
- *Minä rupesin että onko vaihtunut projektipäällikkö.*
- *Sillä on se asento päällä, se on nyt arvioitsija eikä koordinaattori.*

(Ryhmähaastattelu 14.9.2004)

Haastattelutilanteessa en ollut hankkeelle ulkoinen arvioitsija, vaan hankkeen sisäinen arvioitsija. Eri roolien mielessä pitäminen siten, että ne eivät vaikuta tutkimukseen ja sen luotettavuuteen on tärkeää. Raportin kirjoittamisvaiheessa asemani projektissa on muuttunut, joten uskon etäisyyden kasvamisen myötä arvioimisen helpottuneen.

Haastattelujen purun yhteydessä mietin haastateltavien liikkumatilaa. Olennaista ei ole se, että heidän mielipiteensä sopisivat haastattelijalle ja tämän ajatukselle ”oikeista” vastauksista. Ihmisiä ei saa painostaa puhumaan eikä heitä saa johdatella. Kuitenkin

tuttuus muodosti ongelman. Purkaessani tekstejä huomasin käyttäneeni ilmaisia keskustelu ja vuoropuhelu. Tuttuus on tehnyt puhumisen helpommaksi, mutta samalla se on voinut alitajuisesti vaikuttaa myös vastauksiin. Aineistoa analysoidessani mietin, ovatko haastateltavat joskus halunneet antaa hankkeen tilasta edellisestä johtuen mielipidettään positiivisemmän kuvan. Mietin, miten tuohon tilanteeseen ja mahdollisuuteen tulee suhtautua. Käytän tunteesta ilmaisua ylikriittisyys. Kun mahdollisuuden tiedostaa, vaara langeta kritiikittömyyteen suhteessa aineistoon ja siinä mahdollisesti piileviin ansoihin vähenee.

Tutkimusajankohtana tehdyissä päiväkirjamerkinnöissäni korostuu henkilökohtainen suhde työhön. Olin vahvasti tunteella sisällä aiheessa ja hankkeessa. En näe tätä työn uskottavuutta heikentävänä tekijänä. Aineistona päiväkirjani rooli on haastatteluja täydentävä ja syventävä. Esimerkiksi haastattelujen kautta esiin tuleva puhe ylikävelyn ja jyrätyksi tulemisen mahdollisuudesta saa päiväkirjasta tukea. Erilaisista hoidollisista näkemyksistä ja arvoista on keskusteltu välillä kiivaasti, mutta sen jälkeen on palattu yhteisen työn äärelle. Jotakin muiden projektityöntekijöiden näkemyksistä on jäänyt selvästi jokaiselle omaan ajatteluun eteenpäin vietäväksi. Päiväkirjamerkintöjen kautta en ole tuonut esille sellaisia teemoja, jotka eivät ole nousset haastatteluaineistosta.

Läheinen suhteeni arvioinnin aineistoon näkyy monessa eri tilanteessa. Olen ollut palaverissa, joista aineistossa olevat muistiot on tehty. Projektityöntekijät ovat lähettäneet vuosiraporttinsa minulle ja olen koonnut hanketta koskevan toimintakertomuksen arviointivuodesta. Perusaineistona ovat haastattelut olen kerännyt myös itse. Olen miettinyt, voiko näin lähellä projektia ollut henkilö arvioida sitä riittävän objektiivisesti. Tutkimuksen tavoitteena on antaa kuva siitä, miten Päihke lähti liikkeelle ja mitä siinä tapahtui. Raportin kirjoittaminen myöhemmin työtehtävien muuttumisen jälkeen on tuonut terveellistä etäisyyttä tutkimuskohteeseen.

7 PÄIHKE-PROJEKTIN TAUSTAT

7.1 Kolmas sektori

Euroopan Unionin määrittelyissä kolmatta sektoria tarkastellaan talouden näkökulmasta yhteisötaloutena. Tällaisiksi yhteisötalouksiksi katsotaan osuuskunnat, keskinäiset yhtiöt, yhdistykset ja säätiöt. Yhteisöt yksityisestä ja julkisesta sektorista erottava tekijä ovat niiden toimintaa määrittelevät periaatteet. Keskeisiä toimintaa määritteleviä periaatteita ovat yhteistyö, solidaarisuus, oma-apu, vapaaehtoisuus, riippumattomuus, demokratia ja voittoa tavoittelematon toiminta. Kolmatta sektoria kuvaavina käsitteinä on käytetty myös mm. kansalaisyhteiskuntaa, järjestösektoria, yhteiskunnallisten liikkeiden sektoria ja vapaaehtoissectoria. Jo suomalaisesta kirjallisuudesta voi poimia pitkän listan sektorinimikkeitä (Helander 1998 35). Kolmannen sektorin käsitteen ensimmäisiä käyttäjiä on ollut Amitai Etzioni. Käsitteellä hän viittasi valtion ja markkinoiden välisellä harmaalla vyöhykkeellä toimiviin organisaatiomuotoihin (emt. 51). Kolmas sektori nähdään instituutiona, jonka kiinnityskohtia ovat kansalaisten aktiivisuus, jonkinasteinen virallisuus ja suhde talouteen eli voittoa tuottamattomuus (Harju 2000).

Suomalaisen kolmannen sektorin tunnuspiirteenä kansainvälisessä vertailussa on järjestöjen suuri määrä. Kolmannella sektorilla työskenteli Suomessa v. 1997 82000 henkilöä. Jos vapaaehtoispanos otetaan huomioon, nousee lukumäärä noin kaksinkertaiseksi. Taloudellisessa mielessä suomalainen kolmas sektori osoittautuu kuitenkin verraten pieneksi, mikäli vertailukohtana pidetään muita kehittyneitä teollisuusmaita. Koska kolmas sektori on Suomessa myös vapaaehtoispainotteinen, on sitä pidetty aiemmin myös hyvin pitkälle omillaan toimeentulevana (Helander ja Laaksonen 1999).

Kolmannen sektorin ympärillä käydyssä keskustelussa on suomalaisten tutkijoiden mukaan erotettavissa kolme vaihetta. Aluksi yhteiskunnallinen ilmiö, jota etsittiin, oli epä-määräinen ja sitä koskevat käsitteet vakiintumattomia. 1980-luvulla julkaistiin vain harvoja aiheita koskevia tutkimuksia. Keskeisimpiä näistä oli Varpu Weijolan tutkimus "Kolmas sektori työn ja työllisyyden näkökulmasta". Siinä kartoitettiin kolmatta sektoria erottavia tekijöitä suhteessa julkiseen ja yksityiseen sektoriin sekä toisaalta kolmannen sektorin riippuvuutta näistä. Weijola selvitti myös miten työ on järjestetty kolmannella sektorilla ja tutki sektorin työllistävää merkitystä. (Weijola 1985, Helander 1998)

Kolmatta sektoria koskeva keskustelu alkoi laajempaan 1990-luvun puolivälin paikkeilla, jolloin käynnistettiin useita pienimuotoisia tutkimushankkeita. Jeremy Rifkinin esittämä vastikkeellisen kansalaispalkan malli ratkaisuna vakavaan työttömyyteen laukaisi vilkkaan keskustelun kolmannen sektorin roolista. Tuolloin keskusteltiin voimakkaasti kolmannen sektorin roolista työyhteiskunnan ongelmien ratkaisijana. Mielipiteet jakautuivat jyrkästi kahtia: toiset näkivät kolmannessa sektorissa työttömyyden poistajan, toiset pitivät sen mahdollisuuksia marginaalisina. Kolmanteen sektoriin on suunnattu työllistämisen ohella odotuksia myös eriarvoisuuden vähentäjänä, mielekkään työn luoja palkkatyön ulkopuolelle jääneille, yleensä kansalaisten aktivoijana sekä paikallisen tason vaikutusmahdollisuuden lisääjänä ja oma-aputyypin toiminnan virittäjänä (Matthies ym., 1996).

Tällä hetkellä keskustelussa on meneillään kolmas vaihe. Kolmannella sektorilla on käynnistetty useita kokeiluja ja kehittämishankkeita, ja samanaikaisesti tieteellinen tutkimus on lisääntynyt ja tullut aikaisempaa realistisemmaksi (Harju 2000).

Kolmannella sektorilla on odotettu olevan tärkeä merkitys paikallisen tason vaikutusmahdollisuuksien lisääjänä. Aktivoiva vaikutus korostuu myös paikallisen tason toiminnan kautta. Suomessa on rekisteröity yli 10000 sosiaali- ja terveystieteitä, joista suurin osa on valtakunnallisiin järjestöihin kuuluvia paikallisyhdistyksiä (Vuorinen ym. 2005). Valtaosa näistä yhdistyksistä arvioi tarjoavansa tukea, jota kukaan muu ei paikkakunnalla tarjoa. Tutkimukseni kannalta paikallisuudella on keskeinen merkitys, samoin kolmannen sektorin paikalliseen toimintaan kohdistuvilla uhilla ja haasteilla.

Vuorinen ym. esittävät typologian, josta löytyy neljä toiminnaltaan, taloudeltaan, osallistujajoukoltaan ja ajankohtaisilta haasteiltaan erityyppistä yhdistystä (Vuorinen ym. 2005). Kolmasosa sosiaali- ja terveystieteiden paikallisyhdistyksistä on pieniä yhdistyksiä, joiden toiminta painottuu vertais- ja vapaaehtoistoimintaan. Ne tarjoavat tukea arkiseen selviytymiseen, ryhmätoimintoja sekä oman alansa erityistietoa. Niiden edustamalla toiminnalla on kasvava kysyntä ja samoin niihin osallistuminen on kasvussa. Toimintaan osallistuu paljon pitkäaikaissairaita ja vammaisia. Toinen ryhmä ovat harrastus- ja virkistystoimintaan painottuvat pienimuotoiset toimijat. Järjestöjen toimintaan kohdis-

tuvina uhkina ovat jäsenistön ikääntyminen sekä osallistujien ja vapaaehtoisten hupe-
neminen. Seurauksena on uhka toiminnan hiipumisesta ja loppumisesta.

Kolmannen ryhmän muodostavat palvelutarjoajat, jotka tarjoavat asumis-, työllistämis-,
päivätoiminta- ja lastensuojelupalveluja. Kooltaan nämä yhdistykset ovat muita suu-
rempia, vaikka ne toimivat pääsääntöisesti vain yhden kunnan alueella. Niiden tärkeim-
piä yhteistyökumppaneita ovat kunnat. Kunnat ovat suuntaamassa toiminta-
avustuksiaan juuri näille järjestöille.

Neljäs ryhmä paikallistoimijoista ovat laaja-alaiset toimijat, joiden toiminta kattaa vai-
kuttamistoiminnan, koulutus-, tiedotus- ja vapaaehtoistoiminnan sekä projektitoimin-
nan. Yhdistykset ovat kooltaan pääosin keskisuuria. Niiden yhteistyöverkostot ja osal-
listujamäärät kasvavat ja ne ovat laajentamassa toimintojaan edelleen. Tähän ryhmään
kuuluvat toimijat ovat onnistuneet saamaan toimintaansa mukaansa selvästi muita yh-
distyksiä enemmän uusia aktiiveja. Niihin liitetään ilmaisu myönteisen muutoksen kier-
re (Vuorinen ym., 2005).

Kolmanteen sektoriin liitetään odotuksia, joissa sen katsotaan tuovan inhimillistä näkö-
kulmaa palveluihin ja toimivan puskurina asiakkaan ja ammatillisen työn välillä. Tällai-
sen roolin perinteisillä järjestöillä voi havaita aineistossani, vaikka järjestöjen rooli suh-
teessa professionaaliseen työhön ei ole ollut tutkimuksen kohteena.

Kolmannen sektorin asemaan liittyy odotusten lisäksi uhkia. Projektirahoituksen osalta
rahoittajat ovat ilmoittaneet painottavansa tulevaisuudessa isoja kokonaisuuksia. Eri
toimijoiden yhteisillä hankkeilla on parempi mahdollisuus menestyä kuin yhden toimi-
jan hankkeella (Möttönen, 2002, 115). Tässä prosessissa pienemmät järjestöt pelkäävät,
että niiden yli kävellään. Vuorinen ym. kirjoittavat myönteisen muutoksen kierteestä.
Vastaavanlainen negatiivisen muutoksen kierre on mahdollinen; järjestö ”unohtuu”,
rahoitus vaikeutuu, aktiivien määrä vähenee ja asiat kertautuvat.

Keskustelussa on puhuttu vastapoolin rakentumisesta julkiselle sektorille ja samalla
järjestöjen näkemysten voimakkaammasta esille saamisesta. Huolena tässä kehityksessä
on nähty byrokratisoitumisen vaara. Näissä rakenteissa isojen ja voimakkaampien ääni

tulee paremmin kuulluksi, joka vahvistaa pienten järjestöjen negatiivista kierrettä. Toinen samaan kehitykseen liittyvä uhka on myös järjestösektorin professionalisoituminen, jolloin kansalaisjärjestötoiminnan luonne niiden toiminnassa vähenee (Ruohonen, 20003). Se kosketuskohta asiakkaisiin, jonka esim. Päihke- projektissa mukana olevat järjestöt tuovat, voi tässä professionalisoitumisen prosessissa kadota.

Järjestöt ovat ottaneet tai niille on siirretty toimintoja, jotka aikaisemmin ovat kuuluneet julkisen sektorin tehtäväalueelle. Osa perinteisistä järjestöistä pystyy sovittamaan palvelutuotannon omaan toimintaansa ongelmitta. Palvelutuotantoon panostaminen voi nousta järjestön avainalueeksi ja samalla se samaistuu tuohon rooliin. Tässä tilanteessa jäsenten tai usein asiakkaiden voi olla vaikea kohdata järjestö, jos sillä on monta roolia. Voiko se enää olla minun asiani ajaja?

7.2 Päihken syntyvaiheet

Päihke-projektissa olevista järjestöistä osalla oli v. 2002 omia hankesuunnitelmiaan, joiden perustavoite oli syrjäytymässä oleviin tai syrjäytyneisiin asiakkaisiin kohdistuvan toiminnan kehittäminen. Järjestöt olivat suunnitelleet oman rahoituksen hakemista Raha-automaattiyhdistykseltä. Selvittelyn tuloksena todettiin, että yksittäisinä hankkeina rahoitusmahdollisuudet eivät olleet suuret. Päihdepalvelusäätötoimintajohtaja Jussi Suojasalmi oli yhteydessä niihin järjestöihin, joilla oli samansuuntaisia omia hankeideoita. Tämän pohjalta nyt Päihke- projektissa mukana olevat järjestöt suunnittelivat yhteishanketta, joka sisälsi toimijoiden omat hankeideat yhteisen kokonaistavoitteen ympärille kytkettyinä. Yhteinen hakemus jätettiin RAY:lle toukokuussa 2003 (Ryhmähaastattelu 23.6.2004).

Päihken ydin on päihdeongelmaiset kohderyhmänä ja tavoitteena näiden kytkeminen sekä oman toiminnan että yleisesti päihdekuntoutuksen piiriin.

Projektin toimijat näkevät päihdekuntoutuksen pitävän sisällään hoidon lisäksi laajemmin elämänhallintaa tukevia tekijöitä ja näkevät sen perinteistä tulkintaa laajempaan. Perinteisellä tulkinnalla tarkoitan tässä mallia, jossa kuntoutuksen ydin on asiakkaan siirtäminen olosuhteisiin, joissa päihteen käyttö on estetty.

Hankkeeseen lähtivät alusta lähtien mukaan Jyväskylän Katulähetys ry, Työvalmennussäätiö Tekevä, Vaajakosken Suvanto ry, Väentupa ry sekä Jyväskylän Seudun Päihdepalvelusäätiö kaikki omilla projektityöntekijöillään. Hankkeessa on ollut vahvasti mukana Jyväskylän A-kilta ry, jolla ei ole hanketta varten erillistä projektityöntekijää. Päihke-projektissa on haettu toimintakäytäntöihin pysyvämpiä muutoksia, jotka nojautuvat uudenlaiseen yhteistyöhön toimijoiden välillä ja ylittävät ammatillisen ja kokemuksellisen päihdetyön välisen kuilun (Ryhmähaastattelu 23.6.2004).

Kuvaan ensin järjestöjä ja niiden osahankkeita. Tähän vaikuttaa se, että näen Päihken perustan syntyneen ensisijaisesti työntekijöiden ideana järjestöjen johdolle. Osahankkeet ovat syntyneet käytännön asiakastyön tarpeista. Yhteishanke kehittyi järjestöjohdossa tavoitteena saada projektille mahdollisimman laaja kattavuus. Tavoitteena oli löytää uusia näkökulmia, kehittää toimijoiden välistä yhteistoimintaa ja samalla myös parantaa edellytyksiä hankkeen toteutumiselle (Ryhmähaastattelu 23.6.2004).

Päihke- projektin tavoitteet kohdistuvat laajan kokonaisuuden huomioimiseen päihdekuntoutuksen kentässä sekä myös pysyvän muutoksen hakemiseen palvelurakenteessa. Päihdetyössä reagoidaan akuutteihin tarpeisiin usein projekteilla, jolloin kokonaisvaltainen kehittämistyö voi jäädä jalkoihin. Seppo Sulkko on käsitellyt tätä näkökulmaa todeten, että pysyvää kehittämistyötä ei saa unohtaa. Pitkäjänteinen kehittäminen merkitsee ajallisen keston lisäksi laajempiin kokonaisuuksiin niveltymistä yksittäisiin palveluihin keskittymisen sijasta. (Sulkko 2004,83–85).

7.3 Hankkeen toimijat ja osahankkeet

Päihke-projektin rakenne on ollut kaksitasoinen. Järjestöillä on oman toimintansa kehittämiseen ja omaan toimintaympäristöönsä projektisuunnitelmat. Osalle nuo suunnitelmat ovat Päihke-projektia edeltäneitä omia hankesuunnitelmia Raha-automaattiyhdistykselle. Projektit ovat kytkeytyneet yhteishankkeen kautta toisiinsa ja saaneet lisäpainoa.

Jyväskylän Katulähetys ry:n osaprojekti on Kuntokaista. Osaprojektissa työstettyjä toimintamalleja on vakiinnutettu osaksi Jyväskylän Katulähetys ry:n toimintaa. Katulähetys on hankkeessa mukana olevista perinteisistä järjestötoimijoista vanhin ja myös toiminnaltaan laajin. Järjestöllä on keskeinen osuus erityisesti Jyväskylän kaupungin alueella päihdeongelmaisten asumispalvelujen tuottajana (Mäntysaari 2006,122). Päihdetyön alueella sen toiminta kattaa myös ehkäisevää ja etsivää työtä sekä kuntouttavia palveluja. Järjestöllä on ollut tavoitteena kehittää Päihken avulla toiminnassaan hoidollista näkökulmaa.

Osaprojektissa Katulähetyksessä on etsitty asiakkaita, jotka voisivat sitoutua yhteiseen kuntoutusohjelmaan. Tavoitteena on ollut yhteisöllisyys ja toiminnallisuus, jonka pohjalta asumisyksiköistä siirtyy yhä uusia päihderiippuvaisia asukkaita ”tosiasiakkiksi”. Tällöin he tiedostavat tarpeensa ja mahdollisuutensa päästä täysin päihdeettömään elämään. Retkahdusten tapahtuessa tilannetta ei ole käsitelty syyllistävästi, vaan haasteena on ollut löytää uusia tapoja päästä vastoinkäymisten yli.

Hyvä esimerkki käytännönläheisestä otteesta on Vaajakosken Suvanto ry ja sen osahanke Takaisinkytkentä. Suvanto on yhteiskristillinen päiväkeskus, jonka toiminta alkoi 1990-luvulla muutaman aktiivisen henkilön kokemasta huolesta Jyväskylän maalaiskunnan Vaajakosken taajamassa asuvien päihdeongelmaisten yhä kasvavasta syrjäytymisestä. Päiväkeskus on toimintansa aikana vakiinnuttanut paikkansa Vaajakosken taajaman palveluvalikossa. Yhdessä olemisen, erilaisen tekemisen ja selvän päivän mahdollisuuden lisäksi tarjolla on ruokailumahdollisuus sekä lahjoituksina saatujen ruokakassien jako kävijöille.

Arjen työssä Suvannossa on nähty useiden asiakkaiden kohdalla edestakaista liikettä päiväkeskukseen kiinnittymisen ja juomisen välillä. Osalle tästä ryhmästä on päiväkeskuksen työntekijöiden mukaan kasvanut korkea kynnys takaisinpaluulle päiväkeskukseen. Juomisen merkitys elämässä on jatkuvasti korostunut. Työntekijöillä oli kypsytynyt ajatus luoda järjestelmä, joka ohjaa, kannustaa ja avustaa toiminnan ulkopuolelle jämähtämässä olevia asiakkaita palaamaan syrjäytymisvaiheesta nk. normaalipalveluiden piiriin ja omatoimisuuteen. Näin tapahtuu takaisinkytkentä säännöllisempää, vakaampaa

elämää kohti. Järjestelmä on tarkoitus rakentaa kiinteäksi osaksi Suvannon päihde- ja mielenterveyskeskuksen toimintaa.

Väentupa ry:n¹ tausta päihdetyössä on samankaltainen kuin Jyväskylän Katulähetysten ja Vaajakosken Suvannon. Järjestöt ovat taustaltaan kristillisiä ja valtakunnallisen kristillisten päihdejärjestön kattojärjestön Sininauhaliiton jäsenjärjestöjä. Iällisesti Väentupa sijoittuu Katulähetysten ja Suvannon väliin. Se on vahvasti paikallinen toimija, vaikka Hoitokoti Seukkalan palveluja käyttävät kunnat eri puolilta maata. Latu-osaprojektin päämääräksi on asetettu edistää päihdekuntoutujien selviytymistä siviilielämässä asiakkaan kuntoutumisedellytyksiä kehittämällä. Järjestön tarkoituksena on ollut hyödyntää Ilkka Helamon sen toiminnasta aiemmin tekemän tutkimuksen tuloksia kehitettäessä Väentupa ry:n kuntouttavaa toimintaa (Helamo, 2002). Soveltuvien osien selvitystä aiottiin käyttää myös kehittämisprojektin kuntoutustyöryhmän työskentelyssä. Järjestöstä on esitetty tavoite kehittää muiden Päihkeen toimijoiden kanssa nykyisiä kuntoutus- ja tukipalveluja sekä rakentaa päihdekuntoutujan kokonaisvaltaisen kuntoutumisen kanalta toimivia ja joustavia yhteistyökäytäntöjä niiden välille.

Työvalmennussäätiö Tekevän tausta on samankaltainen Päihdepalvelusäätiön kanssa. Sen toimintasektori oli pirstoutuneena lukuisille eri alueille myös kuntien sisällä. Alueellisesti haettiin uutta mallia, jolla voitaisiin vastata syrjäytymisen haasteisiin. Malliksi löytyi säätiöittäminen, jossa Tekevän perustajajäsenissä oli kuntien lisäksi samoja toimijoita, jotka olivat myöhemmin perustamassa Päihdepalvelusäätiötä sekä ovat Tekevän kanssa mukana tässä hankkeessa (Möttönen 2002a). Tekevän tarkoituksena on kehittää ja ylläpitää toimia, joilla ehkäistään ja vähennetään työttömyydestä ja syrjäytymisestä yksilölle ja yhteiskunnalle aiheutuvia rasitteita (Päihke 2006).

Päihdekysymykset eivät ole Tekevän toiminnassa ensisijainen toimialue. Käytännön työssä päihdeongelmat ovat yksi asiakkaiden keskeisimmistä ongelma-alueista. Tekevän osaprojektissa on haluttu tarjota päihdekuntoutujille työvalmennuksen ja työtoiminnan ohella muita toiminnallisia välineitä. Näitä keinoja ovat ohjattu ryhmätoiminta sekä elämäntaloutta ja kuntoutusta edistävät muut palvelut. Tekevän osaprojektissa on pyrit-

---

¹ Ensimmäisessä hankehakemuksessa järjestöstä on käytetty nimeä Väentupa ry. Nykyisin järjestön nimi on Laukaan Väentupa ry.

ty luomaan päihdeongelmallisille sopivia työvalmennusmuotoja sekä löytämään ja kehittämään heille soveltuvia työpaikkoja. Samalla on selvitelty, voiko työvalmennusta käyttää keinona päihdeongelmaisten kuntoutuksessa.

Jyväskylän A-kilta on hankkeessa mukana ilman omaa projektityöntekijää ja erillistä rahoitusta. Päihkeen ensimmäisenä toimintavuonna A-killan osuus haki hankkeessa vielä paikkaansa. Keskeisenä kysymyksenä oli, miten projektityö voidaan mahdollistaa pienen järjestön henkilökunnan voimavaroihin. Päihkeen työmuodot edellyttivät kuitenkin vahvaa sitoutumista, johon vapaaehtoisilla ei olisi ollut mahdollisuutta. Järjestön osuus hankkeen toiminnassa näkyy A-killan perinteisen ja monipuolisen päiväkeskustyyppisen toiminnan ja tukiasuntojen tarjoamisessa. A-killan edustajat olivat mukana niin projektin ohjausryhmässä kuin työntekijöiden palavereissa.

Jyväskylän A-kilta on perustettu A-klinikan asiakkaiden yhteisenä toimintana. Perustajat näkivät vertaistuen merkittäväksi toipumista tukevaksi tekijäksi. A-kiltatoiminnan keskeisiä tarkoituksia on poistaa päihdeongelmaisiin kohdistuvia ennakkoluuloja. Toiminnalla pyritään edistämään samankaltaisessa elämäntilanteessa olevien henkilöiden keskinäistä vuorovaikutusta ja korjaavien elämäkokemusten välittymistä toisille. Samoin etsitään uusia toimintamuotoja päihdeongelmien ehkäisemiseksi ja vähentämiseksi (Päihke 2006).

Jyväskylän Seudun Päihdepalvelusäätiön rakennetta ja taustaa olen selvittänyt muita toimijoita enemmän muualla tutkimuksessa. Päihdepalvelusäätiöllä projekti oli ensimmäisenä toimintavuonna kiinteimmin yhteydessä Kuntoutusyhteisöön, pidempikestoista laituskuntoutusta toteuttavaan toimintayksikköön. Tavoitteena on ollut tiiviimpi yhteistyö säätiön muiden toimintayksikköjen kanssa. Säätiön omia kehittämiskohteita ovat olleet päihdekuntoutusohjelman kehittäminen avo- ja laitoshoidossa, työ- ja toimintakyvyn arvioinnin kehittäminen sekä hoito- ja kuntoutussuunnitelmien laadinta päihdelääketieteellisen, psykiatrisen ja psykososiaalisen arvioinnin osalta yhteistyössä Päihkeen kuntoutustyöryhmän kanssa.

7.4 Projektin rakenteet ja yhteiset tavoitteet

Päihke-projektin päämääräksi asetettiin päihdekuntoutujien kuntoutumisedellytysten paraneminen, heidän yhteisöllisyyden ja itsenäistymisen lisääntyminen, helpompi sijoittuminen koulutukseen ja työelämään, eri organisaatioiden yhteistoiminnallisuuden lisääntyminen ja palvelujärjestelmän kehittyminen sekä päihdekuntoutuksen vaikuttavuuden ja tuloksellisuuden paraneminen (Päihke- projektin hankesuunnitelma 2002). Projektin tavoitteena on ollut kehittää järjestöjen omien hoito-, kuntoutus- ja toimintaohjelmia. Eri toimijoiden välisiä yhteistyökäytäntöjä on pyritty kehittämään niin, että Päihken asiakkaat ovat voineet käyttää samanaikaisesti kaikkien järjestöjen palveluita yksilöllisesti laaditun kuntoutussuunnitelman mukaisesti. Keskeisiä asioita olivat yhteistyön systemaattisuus ja aikaisempaan tilanteeseen verrattuna parempi tieto henkilöiden muista asiakkuuksista. Usein päällekkäiset asiakkuudet ovat vaikeuttaneet asiakkaan kokonaistilannetta, koska eri palvelupisteiden tavoitteet asettavat heille toisistaan poikkeavia, mahdollisesti ristiriitaisia odotuksia.

Hankkeen osatavoitteita olivat

- 1) Päihdekuntoutujien psykososiaalisen kuntoutusmallin ja sosiaalisen arviointi- ja suunnitelmalomakkeen käyttöönotto sekä työ- ja toimintakyvyn arvioinnin kehittäminen päihdehuollon erityispalveluissa ja työvalmennuksessa, asumis- ja itsenäistymissuunnitelman ja mallin kehittäminen asumispalveluissa, työ- ja koulutussuunnitelman ja mallin kehittäminen työvalmennuksessa.
- 2) Päihdekuntoutujille sopivien koulutus- ja työpaikkojen kehittäminen.
- 3) Päihdekuntoutujien työllistymisedellytysten ja – valmiuksien parantaminen.
- 4) Työmallien sekä kuntoutusohjelman kehittäminen ja siirtäminen eri toimijoiden vakiintuneeksi työtavaksi.
- 5) Vajaakuntoisten päihdekuntoutujien työ- ja toiminta kyvyn arviointi ja ohjaaminen kuntoutustutkimuksiin sekä ”oikeiden” sosiaaliturvaetuuksien piiriin.

Yhteistyökäytäntöjen ja hoitoonohjauksen kehittäminen vankeinhoidon kanssa siten, että vankiloiden päihdekuntoutusohjelmista on mahdollista siirtyä siviilipäihdekuntoutukseen. Projekti kiinnitettiin Tyynelän kehittämissyksikön Polku-projektin Keski-Suomen aluetyöryhmään.

Projektin päämäärien saavuttamiseksi perustettiin eri organisaatioiden työntekijöistä koostuva kuntoutustyöryhmä, jonka tehtävänä on ollut laatia ja seurata päihdekuntoutusohjelmassa olevien asiakkaiden hoito- ja kuntoutussuunnitelmien, asumis- ja itsenäistymissuunnitelmien sekä koulutus- ja työllistymissuunnitelmien edistymistä ja toteutusta. Kuntoutustyöryhmä aloitti toimintansa toukokuussa 2003, kun hankkeen kaikilla osahankkeilla oli työntekijät.

Kuntoutustyöryhmän toiminta jakautui kahteen eri osa-alueeseen, joissa toisessa käsiteltiin työn periaatteita ja tavoitteita sekä kehitettiin projektin työvälineitä kuten lomakkeistoja. Lopuissa palaverissa käsiteltiin asiakasasioita. Asiakkaiden pienestä määrästä johtuen niitä oli aluksi harvakseltaan. Palaverissa käsiteltiin miten asiakkaiden kohdalla lähdetään työskentelemään sekä millaisia ja minkä tasoisia tavoitteita asetetaan. Kuntoutusryhmä toimi asiakkaan hoito- tai kontaktipaikan tukena tavoitteiden asettamisessa ja niiden realisoimisessa. Ensimmäisen vuoden aikana asiakkaita ei ollut mukana näissä palaverissa. Projektityöntekijät kokoontuivat vuoden aikana 15 kertaa. 9 tapaamisista painottui asiasisältöjen käsittelyyn, yhteisen näkemyksen ja hankkeen perustan rakentamiseen. 6 tapaamisista oli asiakastapausten käsittelyä. Näiden tapaamisten lisäksi hankkeen työntekijöitä osallistui asiakkaiden hoitopaikkojen järjestämiin yhteistyöverkostoihin (Toimintakertomus 2003).

Päihke- projektin ohjausryhmään kutsuttiin edustaja jokaisesta hankkeesta mukana olevasta järjestöstä. Se kokoontui toimintavuonna 2 kertaa. Ohjausryhmän tehtäviksi määriteltiin

1. seurata ja arvioida projektin toimintaa ja koko projektin edistymistä
2. kannanotto arvioinnista
3. linjat osaprojektien suunnitelmiin niin että ne vastaavat kokonaisprojektien tavoitteita
4. projektin linjakysymykset eivät ole projektityöntekijöiden kokousten asioita, vaan ne käsitellään ohjausryhmässä
5. projektin ohjaaminen

Projektille asetetut tavoitteet vaikuttivat realistisilta ja olivat tärkeitä. Päihken taustalla olevat järjestöt ovat projektissa toteutettavien työmuotojen asiantuntijoita. Tavoitteiden saavuttaminen näytti myös tätä taustaa vasten mahdolliselta. Raha-automaattiyhdistys myönsi Päihken ensimmäistä vuotta varten rahoitusta viidelle järjestölle palkkoihin ja toiminnallisiin kuluihin yhteensä 198 000 euroa. Hankesuunnitelmassa asetettuja tavoitteita ei muutettu olennaisesti rahoituksen jäätyä haettua pienemmäksi.

8 MONITOIMIJAINEN ALUEELLINEN PÄIHDEPOLITIikka JYVÄSKYLÄN SEUDULLA

Tämä luku kuvaa prosessin etenemistä ja kehitystä järjestöjen yhteistoimintaan ja yhdessä tekemiseen liittyvien tavoitteiden toteutumisessa. Mitä on saatu tästä näkökulmasta ensimmäisen toimintavuoden kuluessa aikaan ja mikä on muuttunut? Tutkimuksessani en ole käsitellyt miten eri tavalla yhteistyöverkkoon sijoittuvat ne paikalliset Päihdepalvelusäätiön perustajayhteisöt, jotka ovat jääneet Päihke-projektin ulkopuolelle. Luvun alussa käyn läpi Jyväskylän seudulla tapahtunutta muutosta päihdepalveluiden toteuttamistavoissa. Päihken kaltainen projekti ei ole tai se ei saa jäädä ilmiöksi sinänsä, vaan se on isompaa kenttää, joka sen tuottaa ja johon se taas itse osaltaan saa aikaan muutosta. Päihke ei ole palvelujärjestelmästä tai päihdepolitiikasta irrallinen hanke. Taustan lisäksi hankkeella on pyritty löytämään paikallisesti keinoja vaikuttaa näihin molempiin tasoihin.

8.1 Päihdepalvelujen uudelleenorganisointi Jyväskylän seudulla

Rajaan päihdepalvelujen paikallisen kuvauksen työssäni Jyväskylään, Jyväskylän maalaiskuntaan ja Laukaaseen. Perusteluna on Päihke- projektin painottuminen näihin kuntiin. Toimintakenttänä päihdetyöstä on erityisesti päihdekuntoutus.

Sakari Möttönen ja Jorma Niemelä ovat kuvanneet Jyväskylän seudun päihdepalvelujen järjestämisprosessia esimerkkinä uudesta paikallisesta hallintatavasta. Hyvinvointivaltion rakentamisen aikaan kunnat ottivat enemmän vastuuta palvelujen tuottamisesta. Järjestöjen ylläpitämiä palveluja kunnallistettiin. Näin tapahtui myös Jyväskylässä, kun 1970-luvulla A-klinikkasäätiön palvelut siirrettiin kaupungin vastuulle ja päihdehuolto sijoitettiin osaksi sosiaalitoimen organisaatiota. (Möttönen ja Niemelä 2005, 185)

Möttösen ja Niemelän mukaan Jyväskylän seudulla ei ollut 2000-luvulle tultaessa yhteistä näkemystä päihdehuollon tilasta ja kehittämissuunnasta kuntien järjestäessä päihdepalvelunsa eri tavoin. Kuntien ja järjestöjen välit olivat jännitteiset. Osapuolet eivät

luottaneet toistensa tapaan ja kykyyn auttaa päihdeongelmaisia. Järjestöjen mukaan kunnilta puuttui käytännön kokemusta ja arkitietoa päihdehuollon asiakkaiden tarpeista. Kuntien mielestä päihdetyön vastuuta ei voinut antaa entisten päihdeongelmaisten ja käytännön ihmisten vastuulla oleville järjestöille, koska niillä ei ollut ammatillista osaamista. Kuntasektorilla puhuttiin jopa puoskaroinnin vaarasta (emt, 185). Jännite elää yhä ja esimerkiksi suhteessa lääkkeiden käyttöön osana päihdeongelmaisten hoitoa tämä näkyy selvästi (Projektipäiväkirja 17.12.2003).

Päihdetyön yhteistyön kehittämisen välineiksi valittiin 1990-luvun lopulla toimijoiden yhteiset kokoukset ja yhteiset hankkeet, joiden suunnitteluun perustettiin työryhmiä. Näillä toimilla ei kuitenkaan saatu aikaan hyvää yhteistyötä. Kokouksissa vaihdettiin ajatuksia, opeteltiin tuntemaan toisten toimintaa ja jaettiin informaatiota. Tällainen verkostoyhteistyö ei muuttanut käytännön toimintaa. Toimijat tulivat verkostokokouksiin katsomaan, mitä uutta päihdetyön kentässä mahdollisesti tapahtuu. Samalla varmistettiin, ettei ryhdytä toteuttamaan sellaista, joka vaarantaisi heidän asemaansa tai resurssejaan. Toimijat olivat valmiita hankkimaan hyötyjä, mutta eivät tekemään mitään verkoston yhteisen tavoitteen hyväksi. (Möttönen ja Niemelä 2005,186–187).

Jyväskylässä on sosiaali- ja terveystoimen strategisiksi tehtäviksi määritelty kaupungin ja kolmannen sektorin yhteistyö sekä seudullisten palvelutuotantojärjestelmien perustaminen (Möttönen 2002b). Toinen ongelmakenttä, jota tulee lähestyä kunnan ja järjestöjen verkostomaisella työotteella, on syrjäytyminen laajemmin määriteltynä. Ongelmaan ei ole yhtä ratkaisua eikä sitä voida määritellä yksittäisen toimijan vastuulle. Jyväskylän seudulla oli 1990-luvun lopulla monia toimijoita, jotka tarjoavat työtoimintapalveluja huonossa työmarkkina-asemassa oleville. Jyväskylän kaupungin omat työtoimintapalvelut oli organisoitu sosiaali- ja terveystoimintakeskuksen yhdeksi yksiköksi. Laajassa tehtäväkokonaisuudessa työtoimintatehtäviä ei pidetty ydintehtävinä. Toimintojen kehittämismahdollisuuksia heikensi niiden epäitsenäinen asema kaupunkiorganisaatiossa. Vastaava tilanne oli myös Jyväskylän maalaiskunnassa. Haasteeseen vastaamaan perustettiin Työvalmennussäätiö Tekevä. Kunnat, jotka aikaisemmin tuottivat itse työtoimintapalvelut, ostavat ne nyt säätiöltä. Säätiö on koonnut seudullisia ja osin valtakunnallisia-kin voimavaroja. (esim. Möttönen 2002a).

Jyväskylän seudun päihdehuollosta tilattiin vuonna 1998 A-klinikkasäätiöltä selvitys (Möttönen ja Niemelä 2005, 186). Löyhät yhteistyömallit eivät olleet johtaneet olennaisiin muutoksiin. Jyväskylän kaupungin ja maalaiskunnan aloitteesta tehdyssä uudessa selvityksessä esitettiin päihdepalvelujen yhteisinä toteuttamisvaihtoehtoina kuntayhtymää, osakeyhtiötä, yhdistysmallia, toiminnan siirtämistä ulkopuoliselle toimijalle ja eri toimijoiden yhteisen säätiön perustamista. Muihin vaihtoehtoihin arvioitiin sisältyvän säätiötä enemmän ongelmia. Lähtökohtana kunnilla oli, että säätiö ei ole pelkkä palvelujen tuottaja, vaan sen tehtävänä on luoda seudullista päihdepolitiikkaa ja kehittää päihdetyötä laaja-alaisesti (Möttönen ja Niemelä 2005).

Jyväskylän Seudun Päihdepalvelusäätiön perustamispäätös tehtiin syksyllä 2001. Perustajajäsenisiksi tulivat Jyväskylän kaupungin ja maalaiskunnan lisäksi kunnallisina toimijoina Laukaa, Muurame ja Keski-Suomen sairaanhoitopiiri. Paikallisia perustajayhteisöjä olivat Jyväskylän A-Kilta, Jyväskylän Katulähetys, Kuiville Pyrkivien Tuki, Vaajakosken Suvanto sekä Väentupa, jotka tuottavat lähinnä asumis- ja päiväkeskuspalveluja. Valtakunnallisista järjestöistä säätiötä olivat perustamassa A-klinikkasäätiö, Sininauhaliitto, Kirkkopalvelut, Vapaan alkoholistihuollon kannatusyhdistys sekä YAD Youth Against Drugs – järjestö.

Päihdepalvelusäätiön käytännön toiminta alkoi keväällä 2002. Säätiön palvelutuotannon perustana olivat Jyväskylän kaupungin A-klinikka, katkaisuhuoltoasema ja kuntoutusyksikkö. Kaupungilla aiemmin olleista päihdehuollon erityispalveluista jäivät uuden säätiön ulkopuolelle huoltokoti, nuorten erityispalveluiden päihde- ja huumetyön tiimi sekä erillisenä tehtävänä koordinoiva päihdehuollon johtajan virka.

Päihdepalvelusäätiön tarkoituksena on ehkäistä ja vähentää päihde- ja muita riippuvuusongelmia sekä niihin liittyvää syrjäytymistä Keski-Suomen maakunnan alueella. Säätiön tavoitteeksi on asetettu toimiminen julkisen sektorin ja kolmannen sektorin yhteistyötä sekä seudullista toimintaa kokoavana ja kehittävänä organisaationa (Päihke 2006).

Ensimmäinen vaihtoehto päihdepalvelujen käyttöön tutkimusalueen kunnissa on oma sosiaali- tai terveysasema. Jyväskylän kaupungissa ja maalaiskunnassa asiakkaita ohja-

taan myös Päihdepalvelusäätiön poliklinikoille. Jyväskylän maalaiskunnassa työskentelee Vaajakosken taajamassa terveystaseman yhteydessä lisäksi päihdehoitaja, joka vastaa mm. avokatkaisuista ja joidenkin asiakkaiden kohdalla opioidikorvaushoidon lääkkeen- jaosta. Laukaassa on kunnan palveluksessa päihdehoitaja ja sosiaalityöntekijät päihdeongelmaisten avohoitoa ja hoidon suunnittelua varten. Kuntien verkkosivuilla päihdetyön kohdalla ainoa erillinen maininta muiden yleisen sosiaali- ja terveydenhuollon toimintojen osuudesta ja roolista päihdepalveluissa on Laukaan kohdalla mielenterveystoimiston yhteystiedot. Käytännössä myös muut yleiset palvelut kytkeytyvät päihdetyöhön ja niiden rooli on tärkeä. Somaattisen ja psykiatrisen erikoissairaanhoidon palvelut alueella ja näille kunnille tuottaa Keski-Suomen sairaanhoitopiiri.

Jyväskylän Seudun Päihdepalvelusäätiöllä on tällä hetkellä keskeinen osuus mukaan rajaanieni kuntien päihdehuollon erityispalvelujen tuottajana. Kunnat ovat sopineet rakenteiltaan erilaisilla ratkaisuilla palvelujen ostosta Päihdepalvelusäätiöltä. Päihdehuollon erityispalveluissa suuntaus Jyvässeudulla on avomuotoisten palvelujen käyttöön. Jyväskylän ja Jyväskylän maalaiskunnan katkaisu- ja vieroitushoidot sekä pidempi laitoskuntoutus tapahtuvat ensisijaisesti Päihdepalvelusäätiöllä. Laukaassa vieroitushoitoa voidaan toteuttaa kunnan terveyskeskuksen vuodeosastoilla. Kuntouttavan laitoshoidon osalta kunnat noudattavat joko maksusitoumuskäytäntöä tai sen ohessa/ lisäksi kattoa, jolla määritellään kuinka monta asiakasta voi olla samanaikaisesti laitoskuntoutuksessa. Päihdepalvelusäätiö ei ole kuntien osalta ainoa mahdollinen kuntoutuspalveluiden tuottaja, vaan ne käyttävät mm. sekä Päihdepalvelusäätiön valtakunnallisten (A-klinikkasäätiö, Vapaan Alkoholistihoollon kannatusyhdistys ja Kirkkopalvelut/ Tyyneellä) että paikallisten perustajajärjestöjen (Väentupa ja Jyväskylän Katulähetys) palveluja.

Näiden kolmen kunnan päihdepalvelujen tuottamisessa kolmannen sektorin järjestöillä on ollut perinteisesti keskeinen osuus. Säätiön perustajajäsenistä Kuiville Pyrkivien Tuki ja Vaajakosken Suvanto toimivat Jyväskylän maalaiskunnassa. Kuiville Pyrkivien Tuki vastaa päihdeongelmaisten asumispalvelujen tuottamisesta ja Vaajakosken Suvannon toiminnan painopiste on tällä hetkellä omassa taajamassaan päiväkeskustyössä. Väentupa ja Jyväskylän Katulähetys tuottavat monipuolisia päihdetyön palveluita alueen kunnille. Jyväskylän A-killan painopiste on tukiasumis- ja päiväkeskuspalveluissa. Vertaistuellalla on A-killan ja AA-ryhmien muodossa tärkeä rooli kaikissa kunnissa.

8.2 Päihke-projektin lähtökohtatilanne ja käynnistymisvaihe

Lähtökohtatilannetta kuvaa hyvin järjestöjen² työntekijöiden toisistaan esittämä kysymys keitä te olette? Kysymys kärjistää tilannetta, mutta toisaalta se kuvaa myös toimijoiden välistä yllättävää etäisyyttä ja tietämättömyyttä toisistaan. Mukana olevat järjestöt olivat toiminnassaan vakiintuneita ja lisäksi niiden välillä on ollut henkilöstön keskinäistä vaihtuvuutta. Edelleen moni niistä kuuluu Sininauhaliittoon, joka on valtakunnallinen kristillisten päihdejärjestöjen keskusliitto. Näistä lähtökohdista odotin järjestöissä tunnettavan toiset ja niiden periaatteita. Lähtötilanteessa tunnettiin toisia ja toisten toimintakäytäntöjä aika vähän.

” A-kilta on toiminut jo v:sta – 66 Jyväskylässä. Se on vanha toimija. Minä olen itse ollut näissä kuvioissa mukana 15 vuotta. Kun muistelen niitä ensimmäisiä vuosia, en tiennyt kuin A-killasta. Esim. näistä hankkeessa mukana olevista muista järjestöistä hyvä kun olin ikänään kuullutkaan saatikka että jonkinäköistä yhteistyötä olisi ollut. Se oli tämmöistä toimintaa, että kaikki toimi tavallaan omilla tavoillaan ja omissa nurkissaan” (Ali Leinonen 23.6.2004).

Päihke-projektissa on mukana sekä professionaalisen että kokemuksellisen tiedon pohjalta lähteviä toimijoita. Ero kolmannen sektorin ja perinteisen ammatillisen päihdetyön välillä nousi esille esimerkiksi keskusteltaessa tiedon kirjaamisesta ja työajan käytöstä. Sellaisenaan ei ollut yllätys, että kolmannella sektorilla pohditaan ja toimitaan joissakin asioissa ”notkeasti” asioita soveltaen. Lähtökohtana toiminnalle on halu auttaa kanssaihmistä ja esim. kynnystä miten voidaan toimia ja kenelle puhutaan, ei ole välttämättä käsitelty. ”Kun töitä tehdään” on ilmaus, jolla on toiselle täysin erilainen merkitys kuin itselle. Välttämättä kyse ei ole työstä, vaan puhutaan vertaistuesta tai työnäystä, jolloin ollaan valmiustilassa 24 tuntia vuorokaudessa. Notkeutta ja jäykkyyttä ei voi kytkeä yksistään johonkin toimijaan, vaan se on myös yksilöihin liittyvä ominaisuus (Projektipäiväkirja 11.8.2003).

---

² Käsite järjestöt pitää sisällään hankkeessa mukana olleet järjestöt mukaan lukien palvelusätiöt Tekevän ja Jyväskylän Seudun Päihdepalvelusätiön.

Vertaistuen ja ammatillisen päihdetyön suhteesta puhuttiin haastatteluissa ja projektin palavereissa paljon. Usein korostui vertaistuen ja aina saatavilla olemisen merkitys. Tulkitsen, että sillä ei ole hankkeen aikana vähätelty ammatillisen päihdetyön merkitystä tai kiistetty sen hyötyjä päihdeongelmalliselle. Teeman toistuessa kärjistin asetelmaa kysymällä eikö muulla kuin vertaistuella ole merkitystä? Kriittisesti julkiseen päihdetyöhön suhtautuneet totesivat, että he eivät tarkoittaneet sitä. Esimerkki keskusteluissa oli lääkkeellisen hoidon käyttö ammatillisen päihdehuollon hoitoyksiköissä. Siinä on tuotu erityisesti alkoholiongelmallisille uusi päihde, lääkkeet rinnalle. Vastakkaisena näkökulmana painotettiin, että julkisen päihdehuollon avo- ja laitousyksiköissä nähdään lääkkeiden ja lääkeriippuvuuden riskit. Usein voi olla kyse myös siitä, että uusi riippuvuus ja ongelma yleensäkin halutaan ulkoistaa itsen ulkopuolelle, tässä tapauksessa työntekijöiden aiheuttamaksi. Suhtautuminen lääkkeiden käyttöön ja vertaistuen/ ammatillisen päihdetyön suhde toimivat mittareina sille, miten yhteiset näkemykset ja toisten näkemysten huomioon ottaminen ovat kehittyneet sekä tarkasteluajankohtana että koko hankkeen aikana (Projektipalaverin muistio 17.12.2003 ja Projektipäiväkirja 17.12.2003).

Kolmas esimerkki hankkeessa mukana olevien ammatillisen päihdetyön ja vertaistukeen painottuneiden toimijoiden välisistä eroista oli huume- ja alkoholiongelman vastakkainasettelu. Ne, joiden asiakkaat olivat pääasiassa alkoholiongelmaisia, olivat huolissaan siitä, jäävätkö alkoholiongelmaiset paitsioon, jos Päihke ja säätiön toiminta kokonaisuudessaan kohdistuvat huumeongelmaisiin.

Julkisen sektorin päihdetyöntekijöiden keskuudessa kolmatta sektoria ja sen toimijoita on pidetty etäisenä.

”Kaupungillahan oli ollut niin kuin päihdehuollon organisaatiossa enemmän perinne se että ei saanut tehdä yhteistyötä tai sitä ainakin jollain tavalla rajattiin että se oli vähän niin kuin heräsi hämmennystä kun ruvettiin yks kaks puhumaan sitä että tehdään kolmannen sektorin järjestöjen kanssa yhteistyötä ja että asiakkaatkin saattaisi olla yhteisiä ”(M10).

Kolmannen sektorin paikka palvelujärjestelmässä on ollut epäselvä ja toiminnan sisällöstä on ollut tietämättömyyttä. Organisaatioiden välillä on ollut keskustelemattomuutta toisten toiminnasta ja sen sisällöistä. Vuoropuhelua ei ole ollut riittävästi ja ilmassa on ollut kilpailuasennetta. Samoin on esiintynyt ennakkoluuloja siitä, mitä ja miten toiset työnsä tekevät. Oma kokemukseni käytännön työstä julkisen sektorin työntekijänä on sama. Julkisen sektorin puolelle lasken tässä arviossa myös Päihdepalvelusäätien kaltaiset toimijat. Haastatteluaineistossani näkyy joissakin kommentteissa viitteitä siitä, että tilanne on ollut myös toisin päin samanlainen.

Nämä ennakkoasenteet on ollut ihan saman lailla niin kuin tuossa sanoit, mutta voi olla myös toisin päin. Esim. meillä, mä luulen että varmaan muissakin, niin hirveät ennakkoasenteet on ollut kunnalliseen päihdehuoltoon...että mitenkähän se homma oikein hoituu, että meillähän tämä hoituu hyvin, mutta että osaakohan ne siellä että kun eihän ne tiedä näistä asioista juuri mitään (M3).

Eriytyminen kolmannen ja julkisen sektorin välillä on nähty yhteiskunnallisen kehityksen tuloksena. 1960- ja 1970- lukujen seurausta on ollut sosiaalisten palveluiden tuottaminen kuntien ja valtion toimesta. Kolmannen ja julkisen sektorin toimijoiden välistä epäluuloa ja tietämättömyyttä käsiteltiin myös teemoilla julkisen sektorin ja järjestösektorin sekä ammatillisen tiedon ja kokemustiedon välinen ristiriita. Toimijat eivät pysty paikantamaan toisten roolia kokonaisjärjestelmässä ja siitä ei välttämättä ole toimijoiden sisällä ole edes käyty tai haluttu käydä keskustelua. Tämä on koettu aiemmin yhtenä haittaavana tekijänä kokonaisuudessa. (Ryhmähaastattelu 14.9.2004).

Merkittävä projektin lähtötilanteessa näkynyt ongelma oli asiakkaan asema järjestelmässä. Asiakkaan ja päihdehuollon palvelujärjestelmän suhteessa projektityöntekijät näkivät, että

”kuntoutujalla ei ole suuria valmiuksia selvitä ”viidakossa”, joka vaatii paljon jo keneltä tahansa meistä. Projektityöntekijöiden palaverissa he pohtivat, kuinka järjestelmä nitistää kuntoutujan ja pyrkii sopeuttamaan tämän yhteiskuntaan. Sopeuttamisen synonyymeiksi käytettiin tasapäistämistä ja alistamista. Projektityöntekijät kysyivät, eikö

olisi parempi, että kuntoutujien sijasta palvelujärjestelmä sopeutuisi”(Projektipäiväkirjassa projektipalaverista 29.8.2003).

Samasta palaverista olen kirjannut kannanoton kuinka

”järjestelmä tekee pahimmillaan kollektiivisen hoitovirheen hoitaessaan asiakasta väärällä tavalla ja väärässä paikassa. Järjestelmä toimii yleisellä tasolla ymmärtämättä asiakkaiden tarpeita”(M10).

Jyväskylän Seudun Päihdepalvelussäätiön perustaminen oli päihdepoliittinen valinta, joka avasi uusia mahdollisuuksia. Ilman Päihken kaltaista yhteistoiminnan selkeästi konkreettisempaa muotoa perustaminen olisi voinut jäädä tyhjäksi liikkeeksi. Projekti toimi katalysaattorina lisääntyneelle toisten havaitsemiselle ja yhteisten työmuotojen hakemiselle. Nyt oli käytössä paikka ja muoto tällaisille avauksille. Yksi haastateltava toteaa, että

”jos sama asia olisi tuotu esille 15 vuotta sitten, se ei olisi johtanut mihinkään. Silloin ei ollut projektia ja samalla voimavaroja tällaiselle toiminnalle (M1)”.

Miten nyt oli mahdollista tehdä tällainen hanke ja edetä yhteistoiminnassa uusille tasoille? Yksi vastaus on projektit työmuotona ja uudenlaisten rahoitusmallien kehittyminen. Tämä on kuitenkin vain osavastaus. Nyt on syntynyt oivallus ja myös halu muuttaa se toiminnaksi. Sattuiko tämä projekti historiallisesti sopivaan kloon, joka on tehnyt Päihken kaltaiset projektit mahdollisiksi? Järjestöjen yhteishankkeeseen johtaneita tekijöitä ovat olleet halu monipuolisen päihdekuntoutuksen mallin kehittämiseen sekä myös pragmaattiset syyt eli raha. Rahoittajien viesti on ollut suuntaus suurempia hankekoko-
naisuuksia kohden.

*”No se on ihan jos ajattelee oikein hankepragmaattisesti asiaa, niin tämä on ollut selvä viesti jo muiltakin rahoittajilta kuin RAY:ltä, että pitäisi pyrkiä laajempiin hankekoko-
naisuuksiin”(M2).*

8.3 Onnistumisia – yhteistyön kehittyminen ja näkyväksi tuleminen

Järjestöissä nähtiin omien suunnitelmien avaaminen muille toimijoille ja yhteisistä käytännön toiminnoista keskusteleminen tärkeänä siltojen rakentamisena. Haastatteluaineistossa todettiin päätöksen yhteisestä toiminnasta ja sen kehittämisen olleen lopulta rahoituksesta riippumaton kehitys. Näin olisi tapahtunut, vaikka yhteisellä hakemuksella ei olisi saatu sitä ulkopuolista rahoitusta.

Suunnitelmien avaaminen toisille oli merkittävä kynnyksen ylitys, joka lisäsi sellaiseen järjestöjen keskinäistä vuorovaikutusta, luottamusta ja avoimuutta. Sama ylitys tapahtui päihdehuollon erityispalvelujen ja kolmannen sektorin järjestöjen välillä. Edellisessä luvussa käsiteltiin ammatillisten erityispalvelujen ja perinteisen järjestösektorin välistä tietämättömyyttä ja juopaa. Toimijat eivät olleet paikantaneet toisten roolia kokonaisjärjestelmässä ja siitä ei ollut käyty tai haluttu käydä keskustelua. Nyt tehty avaus oli hankkeen yksi merkittävä tulos.

Haastatteluissa todettiin hankkeen alkuvaiheessa käydyn keskustelua vastakkaisista näkemyksistä päihdekuntoutujiin, huumeasiakkaisiin ja lääkkeelliseen hoitoon suhtautumisessa. Keskusteluissa näkyivät Päihken sisäiset prosessit eri toimijoiden välillä. Haastatteluajankohtana syksyllä 2004 ei vastaavaa keskustelua peruskäsitteistä enää käyty hankkeen säännöllisissä tapaamisissa. Etenemistä kuvaa keskustelun siirtyminen periaatteista käytännön arjen kysymyksiin. Yhteistoiminnallisuus on toisaalta erään haastateltavan mukaan vasta alussa ja edessä on vielä pitkä matka. Edellä kuvatusta kehitysprosessista huolimatta oli toivottu lisää yhteistä keskustelua hankkeen sisällöstä, toimijoista ja paikasta päihdetyön kokonaisuudessa. Osa haastateltavista kysyi, onko heillä yhteistä arvopohjaa. Itse olen kommentoinut asiaa eräissä tilanteissa niin, että jo tämä keskustelu asioista on paljon, se on ehkä enemmän kuin julkilausuma.

”Sitten tämä yhteistoiminnallisuus on semmoinen, että minä olen niin kun tietyllä tavalla varmaan vähän idealistikin aina näissä. Haluan niin kun rakentaa semmoisia yhteisiä juttuja. Ymmärrän senkin ettei se aina hirvittävän helppoa ole, että sitten osallistujat

aina itse omasta aatemaailmastaan ja taustastaan lähtien katsoo sitten onko tällä mitään tulevaisuutta vai ei”(M2).

Projektin alun ilmapiiriä voi kuvata kysymyksellä: ”Ymmärrämmekö me todella toisiamme ja puhummeko läheskään samoista asioista?” Aiemmin esillä ollut toteamus keskusteluaiheiden muuttumisesta on viite hankkeen alussa tapahtuneesta yhteisen käsitepohjan rakentumisesta. Tämä on tärkeä havainto ja positiivinen tulos hankkeen alkuvaiheen työskentelystä.

Haastatteluaineiston perusteella luvussa 8.2 kuvaamani ennakkoasenteet nähtiin todellisina. Niiden koettiin pitkälti vähentyneen ja tästä kehityksestä annettiin ansiota Päihkeprojektille.. Haastateltavat kokivat myös tämän projektin viimesijaisen hyötyjän olleen aina asiakkaan. Kyseisen kommentin voi tulkita myös oman edun ajamisen ja toiminnan legitimoitina. Vetoamalla asiakkaalle tehtyyn hyvään voidaan perustella oma toiminta kiistämättömästi. Toisaalta

”niin kyllähän nämä on hyötynyt ainakin me ja mä uskon, että muut toimijat ja järjestöt. Niin nämähän ovat hyötäneet tästä vielä enemmän tästä yhteistyöhankkeesta ja just niiden rahoitusten takia, että on koordinaattori, joka pitää meidät kasassa ja on työntekijät ja saadaan koottua näitä palavereita pitämään ja muuta.. Että kyllähän tämä hankkeena on ainakin meitä tukenut yhdistyksenä tavattoman paljon”.(M3)

Haettaessa hyviä asioita hankkeen ensimmäisestä vuodesta nousivat esille yhteistyö ja sen pään avaus. Puheenvuoroissa vahvistuu hyvänä tuloksena jo se, että on alettu toimimaan yhdessä. Näissä haastatteluissa on toisten järjestöjen tuki noussut esille. Yhteistyön muotoja olivat paitsi rakenteelliset muodot (ohjausryhmä, kuntoutustyöryhmä) myös asiakkaiden ohjaaminen toisten toimintojen piiriin ja niistä tiedottaminen. Yhteisiä toiminatamalleja ja tiedottamista tiedossa olevista koulutuksista voi myös pitää yhteistyön muotoina.

Kehittämistä ei ole lähdetty hakemaan vain toisista toimijoista, vaan muutos myös ja ennen kaikkea oman järjestön toiminnassa ja sen sisäisessä ajattelussa on yhteistyön edellytys. Yhteistyö hankkeessa mukana olevien muiden järjestöjen kanssa on hanke-

työntekijöiden mielestä vaikuttanut positiivisesti myös heidän järjestöjensä omaan toimintaan, johon on tullut uusia näkökulmia. Projektityöntekijät kokevat itse hyötynensä Päihkestä oman työntekijänä kehittymisensä kautta. Osaamisen kehittyminen on heidän mielestään vaikuttanut myönteisesti sekä Päihken asiakasryhmän ja asiakkaiden asemaan heidän järjestönsä toiminnassa yleensä että Päihke-projektissa.

Päihke-projekti nähtiin haastatteluaineistossa konkreettisenä jatkumona Päihdepalvelusäätiön perustamiselle, sen käytännön sovellutuksena. Haastatteluaineistoissa mietitään, olisiko yhteistä hakemusta tullut tehtyä ilman Päihdepalvelusäätiötä. Yksi on sitä mieltä, että ei ja toinen pohtii ympäröivästä oliko Päihdepalvelusäätiöllä sittenkään merkitystä hakemuksen syntyyn. Kolmas katsoo vaikutusta olleen ja hyötyjiä ovat olleet yhdistykset ja sitä kautta asiakkaat.

Ajoittain haastateltavat puhuvat yhteistoiminnan harjoittelemisesta. Toisille yhdessä tekeminen tuntuu heidän kommenttiensa perusteella olleen hyvin luonnollinen asia.

”Tämmöinen kokonaisuus syntyi ja se nyt aikataulullisestikin meni, vaikka se nopea tosiaan se juttu. Mutta se niin kuin osu, että heti niin kuin pääsi käytännössä tavallaan niin kuin sitä yhteistoimintaa opettelemaan.”(M4)

On realistista hyväksyä se, ettei jonkin yksittäisen toimijan yksin voi odottaa korjaavan asiakkaan tilannetta. Tarvitsemme suurempaa kokonaisuutta, jossa on monipuolista asiantuntemusta mukana. Työn kohteena on ihmisen elämä laajemmin, ei vain yksi elämän osa-alue, jonka korjautumisella odotetaan ongelmien kokonaisuudessaan hoituvan. Haastateltavat kokivat, että heidän projektissaan on otettu monta erilaista näkökulmaa tukemaan asiakasta. Samalla elämän eri keskeiset tekijät otetaan huomioon ja puheeksi, mutta sitten kun se heidän käsityksensä mukaan sopii asiakkaalle

”Me ajatellaan herkästi se työ, niin kun meidän tässä toiminta-ajatuksessakin työn avulla ja se että jos ihminen on hirveän huonokuntoinen ja sitten on kaikki muutkin asiat sekaisin se työ ei yksinään auta että silloin se on niin kun, näin se on aika luontevaa minun mielestä tämä tällainen verkosto. (M2)

Perinteisten järjestöjen lisäksi hankkeessa on ollut mukana kaksi Jyväskylän seudulla uudentyyppistä palvelujentuottajaa, säätiötä. Tekevän suunnitelmiin ovat kuuluneet yhteistyöverkostot ja hankehakemukset tässä projektissa mukana olleiden muiden toimijoiden kanssa. Tekevällä ja Päihdepalvelusäätiöllä on yhteisiä perustajajäseniä ja samalla yhteistä toimintakenttää jo entuudestaan. Päihke-projektin toiminnassa on ollut olennaista, että jokaisella järjestöllä on oma toimintakenttänsä ja asiantuntemuksensa. Se on haastateltavien mukaan myös huomioitu riittävän hyvin. Arjessa jokaisella on se oma alueensa ja yhteistyö näiden toimijoiden välillä on hyvä asia. Haastateltavat näkevät mallin, jossa kolmas sektori, viranomaiset ja professionaalinen päihdetyö toimivat yhdessä, hyvänä tulevaisuuden työmallina. Projektissa on testattu käytännössä tätä mallia.

Esim. Tekevällä on omalta osaltaan odotettu hankkeelta lisätiedon saamista käytännön työhön päihdekysymyksissä, jossa he eivät koe oman organisaatiotaan asiantuntijaksi. Monissa eri yhteyksissä haastattelujen aikana tekeväläiset kertovat tietoa ja tukea tulleen. Erilaiset hankkeet tukevat toisiaan ja samalla oma tieto ja valmiudet kasvavat. Jo edellä esille tulleet hyvät keskustelut ovat vahvistaneet heidän omia toimintatapojaan.

Haastateltavat ovat tyytyväisiä siihen, mitkä toimijat ovat mukana. Joitakin olennaisia projektin ulkopuolelle jääneitä järjestöjä/ toimintayksiköitä nostettiin esille. Keskeisimmät olivat Kuiville Pyrkivien Tuki ry, Invalidisäätiön Jyväskylän Työklänikka sekä julkiselta sektorilta sosiaalitoimistot, Työvoimahallinto ja Kela. Nämä nähtiin tärkeinä sidosryhminä, jotka voivat toimia projektissa ulkopuolisina asiantuntijoina.

Haastatteluaineistosta nousivat positiivisina asioina projektista toisten kunnioittaminen, huomioon ottaminen sekä toiminnan tasa-arvoisuus. Hankkeeseen ei ole muodostunut kahden kerroksen väkeä. Päihken käytännön hyötyjä tuotiin haastatteluissa esille. Projektissa pystytään hyödyntämään osaamista monipuolisesti. Yhteisen hyödyn ohella tulee esille myös jokaisen toimijan oma etu. Se ei ole huono ja itsekeskeinen näkökulma. Kun joku hyötyy ja kehittyy, hyötyvät siitä välillisesti tuon toimijan asiakkaat ja yhteistyökumppanit. Yhteistyöstä on syntynyt positiivinen kehä, josta kaikki toimijat hyötyvät. Olen pohtinut ja problematisoinut hyötynäkökulmaa toistuvasti. Alkuperäinen kriittinen, kielteinen näkökulmani järjestöjen omaan hyötyyn on muuttunut. Järjestöjen oman hyötymisen siitä voivat hyötyä muut toimijat ja ennen kaikkea asiakas. Tällöin

itsekkyydellä täytyy olla rajat ja asiasta tulee pystyä myös keskustelemaan hankkeen/hankeiden sisällä, kuten tässä on pystytty aika ajoin tiukoissakin tilanteissa tekemään. Yhteistyön ja muutoksen edellytyksenä nähtiin avoimuus ja oma valmius liikkua kannoissaan.

”Niinhän se on ei voi olettaa että järjestelmä muuttuu tai ei voi olettaa että yhteisö muuttuu jos ei itse ole valmis muuttumaan”(M10).

Yhteistyö muiden järjestöjen kanssa tuli toistuvasti esille keskeisenä asiana ja kyse oli yhteistyöstä paitsi tässä ja nyt, myös kauaskantoisesta panostuksesta tulevaisuuteen. Aineiston mukaan järjestöjen kahdenvälinen yhteistoiminta on myös lisääntynyt merkittävästi. Tilanteeseen ovat vaikuttaneet järjestöjen omat kehitysprosessit, mutta Pähke on tuonut siihen oman lisäpanoksensa. Pähkeen merkitys on ollut avoimessa keskustelussa.

Hankkeen asiakkaille tarjottiin mahdollisuutta osallistua myös toisten järjestöjen toimintaan. Keskeiseksi helpottavaksi tekijäksi aineistossa nousee esille kasvojen ja ihmisten tutummaksi tuleminen, jonka myötä on ollut helpompaa olla yhteyksissä toisiin ja samalla ennakkoluulot ovat pikkuhiljaa hävinneet. Kun on luotu rakenteet yhdessä tekemiselle, yhteistyötä syntyy myös aivan kuin itsestään.

Käytännön esimerkki tiivistyneestä järjestöjen kahdenkeskisestä yhteistoiminnasta on Pähdepalvelusäätiön Kuntoutusyhteisön ja Katulähetyksen Myllyjärven puolimatkan kodin säännöllinen yhteydenpito, Hämy-ryhmä. Kuntoutusyhteisö sijaitsi hankkeen alkuvaiheessa Häkkisen entisen lastenkodin kiinteistössä, josta omalta osaltaan palaverien nimi on peräisin. Tapaamisten kautta on lisääntynyt tieto toisen yksikön periaatteista sekä toiminnasta ja yhteyksiä on aikaisempaa helpompaa ottaa (Vuosisiraportti 2003).

Yksi esimerkki järjestöjen välisen avoimuuden lisääntymisestä on ollut Pähke-projektin ohjausryhmän toiminta. Ohjausryhmä on ollut siihen kuuluneiden mukaan erilainen kuin monet muut ohjausryhmät. Siinä on keskusteltu yhteisestä toiminnasta ja sen merkityksestä.

”Muistan sen yhdenkin kokouksen kun oltiin tuolla Laukaassa, siellä minun mielestä käytiin aika semmoista jännää, hyvää keskustelua ihan oikeasti siitä että mitä tämä projekti hyödyttää, mihin tämä on tarkoitettu, minkälaisilla panoksilla itse kukin järjestö on mukana ja se oli hyvä keskustelu. Etten muista monessakaan ohjausryhmässä, kyllä on ihan niin kun tällaisia muodollisia, on katsottu miten on talous toteutunut ja miten tämä projekti on toiminut ja niin kun hyvin muodollisella tasolla. Tässä on pikkusen jo lähdetty eri suuntaan”. (M2)

Ohjausryhmän jäsenet kuvasivat omaa työtään analyttisena ja sisällöistä keskustelevana. Haastatteluaineiston perusteella tämä työote vaikutti yhteistyön syvenemiseen. Eri toimijoiden esittely ja toimintojen läpikäyminen sekä ongelmakohtista ja vahvuuksista keskusteleminen toi ohjausryhmäläisten mukaan järjestöjä lähemmäs toisiaan. Tämä hankkeen ohjausryhmä oli niille uusi yhteistyöfoorumi.

Asiakastasolla mahdollisuus asiakaskohtaiseen yhteistyöhön panostamiseen nähdään tässä hankkeessa suuremmaksi kuin järjestöjen arkityössä. Projektityöntekijät mainitsevat, että hankkeessa on mahdollisuus olla tekemisissä asiakkaan kanssa ja seurata tämän polkuja pidempään kuin arkityössä. Havainto on mielenkiintoinen. On toisaalta hyvä, että hanke on lisännyt mahdollisuutta seurata asiakkaiden tilannetta, mutta se mahdollisuus tulisi pystyä siirtämään myös arkityöhön.

Haastattelutiedon kautta saatua asiakasnäkökulmaa hankkeen toiminnan vaikuttavuudesta ei ensimmäiseltä vuodelta ole. Asiakkaiden palaute työntekijöille oli vaihtelevaa. Tuon palautteen mukaan hankkeeseen osittain luotetaan, mutta toisaalta usko Päihken mielekkyyteen hiipuu jos sen kautta ei pystytä nopeasti ja konkreettisesti löytämään omaa elämäntilannetta muuttavia tekijöitä. Tällaisia tekijöitä ovat mm. asunto, työ ja toimeentulo. Osa asiakkaista on uskonut niiden sinällään tuovan muutoksen päihteidenkäyttöön eli hankkeeseen sitoutuminen näytti loppuvan kun jokin tällainen konkreettinen muutos, ”palkinto” on saatu (Vuosiraportti 2003). Asiakasnäkökulmasta tehtiin erillinen tutkimus (Aegerter & al. 2005).

8.4 Yhteistyön konkreettiset muodot

Haastattelutilanteissa pohdittiin yhteistyön konkreettista ilmenemistä. Edellä kuvattu yleinen läheneminen sai käytännön muotoja sekä arkisessa tekemisessä että asioiden perusteellisessa pohtimisessa.

Arkisessa muodossa lähentyminen näkyi siinä, että projektin kautta projektityöntekijöille muodostui hyvät yhteydet toisiin toimijoihin. Keskinäisen kontaktin pitämisen lisäksi oli aiempaa helpompaa olla yhteydessä myös projektikumppaneiden muihin työntekijöihin. Niin ihmiset kuin toisten toimintakäytännöt tulivat aiempaa tutummiksi. Ohjausryhmän haastatteluissa arvioitiin, että asiakastapauksissa työntekijöiden välinen vuorovaikutus on lisääntynyt järjestöjen kesken myös hankkeen työntekijöiden ulkopuolella. He arvioivat hoitoonohjauskäytäntöjen yleisesti helpottuneen ja yhteydenottokynnyksen jossain määrin madaltuneen. Ohjausryhmässä arvioitiin myös, että ilman tätä hanketta ei olisi välttämättä tullut niin paljon muuta käytännön asiakasyhteistyötä toisten järjestöjen kanssa.

Käytännön yhteistyömenetelmistä olennaisimpia ovat olleet projektityöntekijöiden keskinäiset tapaamiset. Nämä tapaamiset ovat hankesuunnitelmassa tavoitteena mainittu kuntoutustyöryhmä. Ensimmäisen vuoden kokemukset tapaamisista ovat olleet positiivisia. Aineistosta on noussut esille ajoittain tiukatkin keskustelut työtavoista, käytänteistä, ajattelumalleista ja käsitteistä. Tiukkojen tilanteiden jälkeen on palattu arkeen ja yhdessä tekemiseen.

Merkittäväksi Jyväskylän seudulla päihdetyötä eteenpäin vieväksi asiaksi haastatteluaineistossa mainittiin ruohonjuuritason tiedon, hiljaisen tiedon siirtyminen enemmän myös ns. ammattilaisten käyttöön Päihdepalvelusäätiön puolelle. Yhtenä syynä tähän ovat olleet Päihke- projektin työntekijät. Päihke-projektin työntekijät ovat osallistuneet asiakaskohtaisiin verkostotapaamisiin. Työntekijät ovat selvittelleet asiakkaansa asioita oman järjestön sisällä ja samalla tietoa Päihkeestä ja sen tavoitteista on välittynyt järjestöihin. Vastaavaa keskustelua on käyty myös Päihkeen ohjausryhmässä ja Päihdepalvelusäätiön hallintoelimissä, joissa on perustajajärjestöjen edustus. Näiden kaikkien kautta

levinnyt tieto erilaisista näkemyksistä on koettu näkökantoja syventäväksi ja yhteistyötä edistäväksi.

Projektin virallinen nimi on Päihdekuntoutusohjelman kehittämisprojekti. Olen kirjoittanut omiin muistiinpanoihini, että luin nimen ensin monikossa ”päihdekuntoutusohjelmien” kehittämisprojekti. Yksikkömuoto tarkoittaa, että tavoitteena on yhden, yhteisen linjauksen rakentaminen. Ohjausryhmän haastatteluissa todetaan, että rakennettaessa kuntoutusohjelmaa on muistettava kuntoutuksen koostuvan paljon muustakin kuin laitostuntoutuksesta. Kuntoutus ei ole kokonaisuus ilman muita osioita, joita toteutetaan ennen laitostuntoutusta ja laitostuntoutuksen jälkeen. Toimijoita on sekä päihdehuollon sektorilla että peruspalveluissa ja kuntoutusta tukevissa palveluissa. Käsitteiden avaaminen tehtiin projektityöntekijöiden ja ohjausryhmän mukaan ensimmäisenä vuotena. Edelleen on yritetty löytää yhtenäistä käsitteistöä sille mitä ja miten he ovat olleet tuota työtä tekemässä.

Päihdekuntoutus ei ole vain sitä, että mennään säätiölle katkolle ja sen jälkeen kuntoutusjaksolle. Se on hankkeen yhteisen näkemyksen mukaan osa päihdekuntoutusta. Asiakkaan elämässä on ollut paljon kuntoutumiseen kytkeytyviä tapahtumia jo ennen laitostjaksoa. Päihke-projektissa katsotaan myös, että laitososion jälkeen alkaa työ toipumisen ylläpitämiseksi. Ali Leinonen tuo esimerkkinä sen tavoitteen, että A-kilta olisi Jyväskylän ympäristössä päihdehuollossa yksi ns. jatkohoitopaikka. He ovat Leinosen mukaan pystyneet rakentamaan hankkeen aikana aika vankan sillan jo Päihdepalvelusäätiöön sekä kaikkiin muihinkin projektin toimijoihin. Enää ei ole hänen mukaansa samanlaisia kuiluja kuin ennen.

”Tämä Jyväskylä on hyvällä mallilla, mitä tämä on ollut”. (Ali Leinonen, 23.6.2004)

Haastateltavat totesivat, että on ihan erilaista lähteä kehittämään yhteistyötä, kun käytännön työssä on olemassa sitä varten kuusi ihmistä, jotka saavat vielä siitä palkkansa. Näin yhteistyö tulee konkreettiseksi ja myös järjestöjen välillä näkyväksi. Yhteisiä asioita myös tehdään ja niitä tapahtuu. Järjestöt saavat hankkeessa ja nimenomaan yhteishankkeessa itselleen uusia näkökulmia ja pystyvät kehittämään toiminnassaan asioita, jotka muuten olisivat saattaneet jäädä sivuun. Myös järjestöjen oman toiminnan kehittä-

täminen hyötyi Pähke-projektista. Toistuvana tulee aineistossa esille se, että jo tämä prosessi oli iso asia. Hanke ja sen myötä työn koordinointi ovat tehneet yhteistoiminnan sujuvaksi. Haastatteluissa pohdittiin myös, miten osalla toimijoista on ollut yhteistyötä jo aiemmin keskenään. Osa Pähdepalvelusäätiön perustajajärjestöistä on jäänyt heille kuitenkin etäisemmäksi ja yhteistyötä ei ole samassa mittakaavassa kuin tässä hankkeessa mukana olevilla. Tämä tukee ajatusta hankkeen selkeästä roolista päihdetyön uusien toimintatapojen synnyttämisessä.

Yhteistoiminnan kehityksen tutkimusajankohtana voi tiivistää oheiseen lainaukseen:

” Nyt kun ajattelee tämän päivän toimintaa, niin meillähän on yhteistyötä hirveästi, työntekijät tuntevat kaikki toisensa ja pystytään puhumaan, jopa vaihtamaan niin sanottusti asiakkaita ja asukkaita ja oikeisiin paikkoihin. Ja vaikka meillä on erilaiset ideologiat kaikilla meillä toimijoilla suurimmalla osalla tai ainakin omat ja on isoja, räikeitä eroja, niin se ei ole estänyt sitä, ettei me olisi voitu tätä yhteistyötä tehdä ja hioa niitä säröjä vähän pois. Ja kaikki toimijat katsovat tätä päihdekuntoutusta semmoisesta niin kuin yhdestä suunnasta. Asiakasnäköisyyttä tässä on, että sen asiakkaan etuja ajetaan, ettei tarvitse hirveästi tuputtaa niitä omia ideologioita siihen sekaan vaan pystyisi saman pöydän ääressä puhumaan samasta asiasta”. (M3)

8.5 Ristiriitoja

Yhteishankkeen syntyisestä on haastatteluaineistoissa erilaisia kuvauksia. Yleiskuva ensimmäisestä vuodesta oli myönteinen. Keskeisen poikkeuksen muodostivat kokemukset päätöksestä rakentaa eri järjestöjen omista hakemuksista yhteishanke ja kytkeä siihen mukaan uusia toimijoita. Järjestöjen sisällä olleita erilaisia näkökulmia ei haastatteluaineiston mukaan otettu riittävästi huomioon. Olennaisia käsitteitä tässä kuvauksessa ovat järjestöjen sisällä niiden työntekijöiden kuuleminen ja samalla järjestöjen henkilöstön sitouttaminen/sitoutuminen hankkeeseen ja sen tavoitteisiin. Järjestöjen johdon näkemys hankkeesta oli erilainen kuin perustyöntekijöiden ja nämä näkemykset eivät kohdanneet toisiaan riittävästi. Ongelman voi kytkeä projektin perustamisvaiheessa dialogin puutteellisuuteen, huonoon kuulemiseen.

Tulevat projektityöntekijät olivat hankkeen suunnittelussa vaihtelevasti mukana. Osa heistä oli hankkeen suunnitteluvaiheessa organisaatioissaan toisissa tehtävissä tai mukana vapaaehtoistyössä. Jotkut tulivat tehtäviin myöhemmin hakuprosessien kautta. Kuvaukset hankkeen syntymisestä ja kehittämisprosessista ovat vaihtelevia. Yksi projektityöntekijöistä kertoo, kuinka hän oli aktiivisesti mukana ja pystyi vaikuttamaan oman järjestönsä suunnitelman sisältöihin. Osa koki yhteisen hankkeen syntyneen hyvin nopeasti. Tällöin sivuutettiin siinä ennen kaikkea järjestöjen omia perustyöntekijöitä. Prosessissa tehtiin nopeita liikkeitä suhteessa hankkeen kokoon. Koettiin tietämättömyyttä siitä, missä kulloinkin mennään. Tiukimmillaan puhuttiin pettymyksestä ja tunteesta, kuinka omia ideoita on varastettu.

Edellinen kommentti on esimerkki kuinka järjestöissä ei otettu riittävästi erilaisia näkökulmia huomioon. Tarkentaessani sitä haastateltava (M5) puhui tunnelmista, joista hän oli kuullut keskustellessaan muiden järjestönsä ihmisten kanssa. Heillä oli hankeideaan vahvasti sitoutuneita henkilöitä, jotka yllättyivät järjestön oman hankkeen muuttumisesta yhteishankkeeksi. Sekä projektityöntekijöiden että ohjausryhmän haastattelussa käsiteltiin epäilyksiä ja pelkoa Päihdepalvelusäätiötä kohtaan: mikä sen rooli tulee olemaan ja miten järjestöjen itsenäisyys suhteessa siihen säilyy? Nyt siteerattiin muita toteamalla:

” kyseenalaistettiin siis koko tavallaan tämä hanke ja katsottiin jotenkin niin kun että säätiö on, käytettiin tätä sanaa, se on niin kun varastanut meidän hankkeen ja siksi siinä oli sitä pettymyksen tunteen purkausta ja se jätti jälkensä niin että, puhun ensimmäisestä vuodesta erityisesti, niin vastaanotto on enemmän kuin nihkeä ollut.” (M5)

Tässä kritiikki osittain myös omaa organisaatiota kohtaan on suoraa. Kritiikki on nousut järjestöstä ja tässä se on yhden työntekijän välittämänä ja suodattamana. Vahvasti omaan hankkeeseen sitoutuneiden työntekijöiden pettymyksen kokemukset heijastuivat järjestön sisäiseen suhtautumiseen hankkeeseen ensimmäisen toimintavuoden aikana. Kun oma hanke, jonka eteen oli nähty paljon vaivaa, oli ”otettu pois”, ei se voinut olla näkymättä suhtautumisessa Päihke-projektiin ja sen muihin toimijoihin. Haastateltava kuvaili saamaansa käsitystä siten, että:

” ihmisten mielestä kaikki ei mennyt aivan oikein.” (M5).

Projektityöntekijöiden haastattelutilanteesta nousee kuva, että järjestöissä toiset puhuvat ja suunnittelevat kun taas toiset tekevät. Linja vahvistuu toimijan koon mukaan. Mitä suurempi järjestö on, sitä eriytyneempiä toiminnot ovat. Esitetty malli on toisaalta luonnolliselta tuntuva työnjako. Ongelma syntyy silloin, kun käytännön toimijoiden ja johdon välinen yhteys ja vuoropuhelu eivät toimi. Yksi kysymys oli, saiko hanke nykyisen muotonsa kentän ja työntekijöiden vai hallinnon/johdon aloitteesta. Epäselvää oli myös tiedettiinkö järjestöissä mihin Päihkeen myötä oltiin lähdössä mukaan. Keskeisiä ovat käytetyt hallinto- ja johtamismallit. Haastattelusta löytyy hankkeen alkua koskien puheenvuoro, jossa ihmetellään hankkeen aloittamista eli toisistaan irralliset hankkeet lyödään yhteen ja toivotaan, että syntyy jotain yhteistä.

”Minä koin sen aika ristiriitaisena silloin että tänne tulee rypäs valmiita projektisuunnitelmia jotka koetetaan puoliväkisin ympätä tähän viitekehykseen Minusta olisi ollut huomattavasi helpompaa, loogisempaa ja kenties jopa antoisampaa koota tämä projekti puhtaalta pöydältä tämän yhteistyön tavoitteiden mukaan ja jäsentää se kokonaispainotteisesti, Nyt tämä on semmoinen palapeli johon jäi myös aukkoja minun henkilökohtaisen näkemykseni mukaan. Aika kummallinen tapa aloittaa projektia jos sitä tarkastelisi asiakkaan näkökulmasta että yhdistetään 3 valmista projektisuunnitelmaa joilla ei ollut mitään tietoakaan toisistaan ja sitten toivotaan että tästä hitsaantuisi kattava kokonaisuus. Uskalias unelma, toivottavasti saamme tässä toteutuksessa sitten hitsattua niitä vielä tiiviimmin mutta minä olin alkuun pettynyt siitä tavasta, mutta se oli vain minun henkilökohtainen näkemykseni tämä, ei edustamani järjestön”. (M6)

Muilta projektityöntekijöiltä tuli optimistisempia, sovittelevampia ja toiveikkaampia kommentteja.

Järjestöjen sitoutuminen hankkeeseen tuli keskeisesti esille. Haastattelussa kerrottiin pettymyksestä, kyynisyydestä ja ulkopuolisuuden tunteesta suhteessa omaan järjestöön.

”Päihkeestä ei odotettukaan suuria. Se pettymys siitä, että oma hieno hanke jäikin, niin tämä nyt alkaa ja loppuu joskus. Ja odotusarvo on erittäin alhainen ollut ja projektiin on jotenkin semmoinen tuntuma tullut, se on tapa hankkia niin kun, yksi työntekijä saa sentään palkat siitä ja saa tehdä sen määrätyt vuodet. Mitä jää käteen, mitä seuraavaksi, mitä todellista jää niin siihen ei niin kiinnitetä huomiota.” (M5)

Myös hankkeeseen kesken tulleen työntekijän oli vaikea päästä kiinni siihen, mistä on kyse. Näin, jos tiedonsiirrolle työntekijöiden välillä ei eri syistä ollut mahdollisuuksia.

”Minä kun tulin kesken projektin, niin kyllä minusta tuntuu että minun työtä leimaa vieläkin vähän sellainen, että missä minä oikein olen mukana. Että mistä tässä on kysymys? Että sellainen minun perehdyttäminen tähän projektiin, sen projektin onko se just ehkä käynnistysvaiheeseen tai johonkin, mutta se on jäänyt aika vähäiselle mutta toisaalta se on ymmärrettävää, koska minä olen tullut kesken kaiken.” (M7)

Yksi haastateltavista käytti yhteishankkeesta sanaa palapeli, jossa heidän palansa oli ensimmäisenä toimintavuonna irrallinen. (M5) Taustalla oli epäily erityisesti Päihdepalvelusäitiön suuntaan ja oman järjestön työntekijöiden petetyksi tulemisen tunne. Tässä järjestössä, mutta hankkeessa kokonaisuudessaankin nousee esille tunne, että käytännön työntekijöiden näkökulmasta katsottuna projektia ei ole kaikissa järjestöissä sitoutettu kenttään riittävän vahvasti. Kun se ei tapahtunut ennen hanketta eikä hankkeen alussa, nousee helposti esille kysymys siitä, kenen vika se on. Olennaista ei ole ”syyllisen” löytäminen, vaan miten tämä asia olisi hoidettu paremmin. Edelleen on mahdollista korjata tilanne toimintamenetelmiä ja -käytäntöjä juurrutettaessa ja ottaa tämä näkökulma huomioon. Projektityöntekijöiltä tullut viesti on mielestäni selvä. Hankevalmistelussa pitää ottaa myös järjestön toimijat huomioon ja heitä tulee kuulla, mikäli halutaan sellaista toimintaa, johon myös järjestön muiden työntekijöiden on helppo sitoutua. Haastatteluaineistossa johdon taholta tämä kysymys ei tullut puheeksi. Yksi johtopäätös on, että tuossa vaiheessa he eivät nähneet sitä ongelmana.

Haastatteluissa kahden järjestön työntekijät puhuivat pelostaan Päihdepalvelusäitiön roolia kohtaan. Tarkennettuna kysymys oli mahdollisuudesta viedä hankeideoita muilta toimijoilta. Toinen, laajempi näkökulma oli se, kuinka Päihdepalvelusäitiö mahdollises-

ti harrastaisi sanelupolitiikkaa, jolloin se kaventaisi muiden järjestöjen toimivaltaa ja identiteettiä. Nämä pelot tulivat järjestöjen hallinnon suunnasta, ei käytännön työtä tekeviltä.

*” Kyllähän meilläkin oli sitä keskustelua, säätiö oli uusi asia ja sitä mietittiin että mikä ihmeen säätiö ja mikähän oikein siitä säätiöstä tulee että kyllä esim. hallituksessa ja toimivissa ihmisissä ihan avoimesti sanottuna niin säätiöhän nähtiin vähän peikkona jossain vaiheessa että tuleeko sieltä nyt sellaista määräystä ja päälle päsmäystä ja ka-
ventuuko oma toimivalta ja tällöinen identiteetti ja muuta tällöistä, ” (M4)*

Toinen esimerkki oli pettymys siitä, että järjestön omana hankkeena ehdotus ei mennyt läpi. Työntekijä ei ensin osannut iloita yhteishankkeesta. Toteamus jatkosta oli, että kyllä sitten on mennyt hyvin:

” En minä muista kyllä että pettynyt, sillä tavalla tietysti kun ensin pomo sanoi että ei ole tullut rahaa silloin siihen meidän hakemukseen, sitten seuraavana vai seuraavana päivänä tuli tieto vasta että on tullut sitten niin kun Päihdesäätiön kautta tämä raha niin sitten se ei ollut enää niin iloinen, jotenkin pieni pettymys minulle itselle. Mutta ihan hyvin on sitten vasta ei siinä, kaikki on mennyt ihan hyvin. En ole enää ollenkaan pettynyt. Se alku vaan oli vähän. ” (M8).

Projektityöntekijöiden kielteinen suhtautuminen siihen tapaan, jolla hanke muotoutui yhteishankkeeksi, oli itselleni rankempi kokemus kuin muistin. Pohdin omien roolien sekoittumista ja kritisoin omaa toimintatapaani. Koen, että minun olisi pitänyt kyetä reagoimaan koordinaattorin ominaisuudessa projektityöntekijöiden viestiin huomattavasti aktiivisemmin. Toisaalta työntekijät sanoivat haastattelussa, että sitä ei välttämättä olisi tarvinnut tehdä. Ehkä olisin sekoittanut hankkeen työtä, jos olisin vetänyt kovasti esille yhdestä näkökulmasta tulleita vastauksia.

Mietin ensimmäisen toimintavuoden aikana projektityöntekijöiden porukkaa ryhmänä ja yhteisönä. Esillä oli ajatus yhteistyön muuttumisesta kumppanuudeksi yhteisten tavoitteiden saavuttamiseksi. Järjestöjen työntekijöiden kesken on hankkeen kautta syntynyt yhteenkuuluvuuden tunne ja heillä on selkeä pyrkimys yhteiseen päämäärään. Miten se

päämäärä suhteutuu projektin alkuperäisiin tavoitteisiin? Ryhmän yhdessä määrittelemät tavoitteen nojaavat hankkeen alkuperäisiin tavoitteisiin asiakasnäkökulman korostuessa. Projektin tavoitteet he näkevät hyviksi. Järjestöille hankkeen toimijoina tulee projektityöntekijöiltä kielteistä palautetta siitä, että ne eivät ole kuulleet työntekijöiltä tullutta viestiä menettelytavoista. Tässä on erityisesti tarkoitettu työntekijöiden eli kenttätason unohtamisesta. Itseäni kritisoin siitä, että viesti ei ole arvioinnin kautta vaikuttanut hankkeen toimintaan. Toisaalta on tärkeä kysyä sitä, kuuluiko työntekijöiden ääni missään vaiheessa? Edellisiin viesteihin liittyen olen pohtinut eri viestien välistä suurta ristiriitaa. Toisaalta puhutaan, kuinka järjestöltä on viety oma hanke ja idea, toisaalta kerrotaan järjestöjen virallisella äänellä, että hankkeeseen ja sen toimintaan ollaan tyytyväisiä.

Haastatteluaineistosta tullut tieto kuvaa hankkeiden valmistelua ja hanketyöntekijöiden rooleja. Tässä saadaan tietoa myös siitä, miten hanketyöntekijät ovat kiinnittyneet järjestöönsä yleensä. Työntekijöitä koskevassa aineistossa tuli esille näkemyksiä työntekijän paikasta ja asemasta. Pitäisikö olla solidaarinen omalle järjestölle vai hankkeen yhteisille tavoitteille? Toisaalta vastaus on selkeä eli omalle järjestölle. Kaikissa tilanteissa asia ei ollut niin yksinkertainen. Ajoittain projektityöntekijät kokivat olevansa ristiriitaisessa asemassa. Pohdinta tuo samalla kysymyksiä ja aiheita hankkeen jatkoarviointia varten.

Tämän kohdan purkaminen antoi palautetta tutkijan/ arvioijan roolista jatkossa ja voidaan arviointi liittää koordinaattorin työhön. Päihken kokemuksen perusteella yhtälö ei toimi. Koordinaattori joutuu tekemään hanketta koskevia linjanvetoja. On kohtuuton vaatia muilta, että he pitävät koordinaattoria edelleen täysin objektiivisena havainnoitsijana, vaikka tämä on välillä ottanut mahdollisesti hyvin tiukkoja ja toimintaan vaikuttavia kantoja käytännön kysymyksissä.

8.6 Ajatuksia projektin onnistumisesta

Jos olisin kysynyt toimijoiden edustajilta, mikä on hankkeen perustehtävä, olisin saanut selkeitä vastauksia. Vastaus olisi voinut olla esimerkiksi, että sehän löytyy hankehake-

muksesta. Kysymystä ja samalla hankkeen toimintaa voi pohtia ja samalla kärjistää myös kysymällä, tiedettiinkö siinä todella mitä oltiin tekemässä. Hankehakemuksessa on määritelty tavoitteet, mutta onko ne pystytyt muokkaamaan yhteisesti sovituksi käytännön toimintalinjaksi? Prosessi, jossa perustehtävää pohdittiin, ei ollut helppo ja se jäi tutkimuksen ajallisen rajauksen johdosta vielä kesken. Aineiston perusteella yhteisessä toimintamallissa ja linjassa on hakemista, vaikka työkäytännöistä yksimielisyyttä on löytynyt.

Haastateltavat pohtivat projektin neljän vuoden mittaista kestoa positiivisena asiana. Sen aikana pystyy seuraamaan asiakkaita pidempään ja paremmin kuin perustyössä. Itse mietin tässä mikä nähdään hankkeen tehtäväksi. Onko se uusien toimintamuotojen ja menetelmien kehittäminen, jossa asiakastyö on väline? Vai onko asiakastyö se olennainen asia, jolle on vain saatu oma rahoituksensa ja sen hetkisten asiakkaiden kanssa tehtävä työ on keskeisin asia. Projektityöntekijät painottavat asiakasnäkökulmaa ja varoittavat sen unohtamisesta. Projektin palaverissa he kysyivät, ovatko hankkeen lähtökohdina olleet enemmän toimijat kuin asiakkaat. Koordinointi koettiin haastatteluaineistossa puutteelliseksi. Ensimmäisen vuoden aikana oli useita päällekkäisiä toimintoja ja toisaalta selkeitä aukkoja.

”Jos minä pyrin jäsentämään tätä projektia asiakkaiden näkökulmasta niin minusta tässä tehdään hirveästi päällekkäisiä toimintoja koordinoimatta niitä kuitenkaan kovin selkeästi. Sitten tässä taas on semmoisia asiakkaan kuljettavia aukkoja joissa ei ole mitään koordinoimista. Sitten näitä asioita ei ole käsitelty niin kun siltä osin tämä on aika järjestelmä- ja toimijakeskeistä. Kaikin osin tätä kovin asiakaslähtöiseksi ei voi sanoa, vaikkakin meillä on hyviä asiakaskohtaisia yhteistyökokemuksia. Lähtökohdina ovat enemmän toimijat kuin asiakkaat. Sillai olisi ollut jännä mitata miltä tämä projekti näyttää asiakkaan näkökulmasta.” (M6)

Tätä ei purettu tarkemmin tähän tutkimukseen. Kysymyksen ympärillä käydyssä keskustelussa tähdennettiin asiakasnäkökulman korostumista hankkeen jatkossa.

Perusta Pähken onnistumiselle luotiin haastatteluaineiston mukaan hankkeen alussa. Aineistossa kysyttiin, miksi ei heti alussa menty asiaan. Perustelu tälle näkemykselle oli se, että hanke oli lähtökohdiltaan ja tavoitteiltaan tuttu.

”Ensimmäinen vuosi kului käytännössä hyvin pitkälle käsitteen määrittelyssä, itsellä minulla oli jotenkin lähtökohtatilanne oli hirveän helppo, minä olin vuoden alusta heti projektissa töissä, se oli hirveän tuttu se ajattelu koska olin alusta asti ollut mukana siinä. Oli semmoinen fiilis eikö me päästäisi jo tekemään jo jotakin”(M6).

Haastateltava katsoo asiaa osin omasta näkökulmastaan, eikä muista, että kaikkien kohdalla ei ollut samoin. Sama kommentoija toteaa toisaalta, että yhteinen käsitepohja ja erilaisten työkäytäntöjen tuntemus olivat tärkeitä. Lähtökohtatilanne oli haasteellinen ja yhteistyökäytännöt voivat tuoda joitain sellaisia tuloksia, joita ei ole suunnitteluvaiheessa osattu ajatellakaan. Kun näitä kommentteja kuuntelee, tulee niistä esille myös palaaminen RAY:n rooliin järjestöjä yhteistoimintaan ajavana ja velvoittavana tekijänä: kun olette yhteistoiminnassa ja yhteishankkeissa, saatte rahoitusta. Mutta yhteistoiminnan sisältö ja merkitys on mietittävä silloin tarkkaan. Onko tällainen yhteistoiminta aitoa ja synnyttääkö pakkoyhteistyö todellista yhteistyötä? Onko yhteistyötä tehty vain Raha-automaattiyhdistyksen ja rahan takia.

Ensimmäisen vuoden käsite- ja toiminta-ajatuskeskustelu saattoi mennä myös hukkaan. Projektityöntekijä kertoi ymmärtäneensä projektissa käydyin keskustelun ja sen tavoitteet, mutta omassa järjestössä

” ei otettu sitä vastaan, että näin pitäisi käsittää, vaan siellä käsitettiin eri tavalla (M5).

Kysyessäni menikö tuohon perusnäkemysten käsittelyyn kulutettu aika hänen mielestään hukkaan, oli tämä haastateltava pessimistinen. Jos ajatellaan yhdessä läpi käytyä perusnäkemystä, se meni hukkaan, sillä hänen järjestössään ei otettu vastaan sitä näkemystä hankkeen ideasta, mitä hän projektityöntekijöiden prosessista vei sinne. Tässä palataan hankkeeseen sitoutumiseen. Millä tasolla hankkeeseen on sitouduttu niin hallinnollisena kuin laadullisenakin käsitteenä?

Projektityöntekijät näkivät ongelmia myös toisten järjestöjen suhtautumisessa. Heidän järjestöjensä palveluja ei otettu riittävästi vastaan. Eräs haastateltavista koki hyvin turhauttavana sen, että hän kerran toisensa jälkeen tarjoutui keskustelemaan ajatuksistaan toisen toimijan asiakkaille, mutta sitä kutsua ei tuntunut koskaan tulevan. Pyyntö tuli 1,5 vuoden päästä, jolloin siitä ei ollut hänelle kerrottu ajoissa ja uutta kutsua ei ole tullut:

”Ehkä siihen turhautui, ettei otettu koppia niin helposti, vaikka oli mies sitä itse tarjoamassa”. (M6)

Pohdin tässä yhteydessä sitä, pyrkivätkö jotkut yksittäiset henkilöt hakemaan yhteishankkeen kautta myös mandaattia vaikuttaa toisen työalueella ja sen toimintaan laajemminkin. Joskus tuntuu myös siltä, että kiinnitämme ajoittain enemmän huomiota toisten tekemiseen kuin omaamme.

Hankkeen syntyvaiheen ajoilta nostettiin kaikissa haastatteluissa Jussi Suojuasalmen näkemys ja vahva rooli koko prosessissa. Yhteistyöprojektin synty tapahtui helposti. Suojuasalmi oli Helsingissä ollut mukana vastaavanlaisen projektin toteuttamisessa, joten Päihke sai näin käytännön kokemusta vastaavanlaisesta hankkeesta.

Mielenkiintoinen asia on hankkeen henkilöityminen joihinkin vahvoihin persoonallisuuksiin ja heidän tapaansa toimia. Tilanne vaikeutuu, kun monessa järjestössä on vahvoja persoonallisuuksia. Yhdessä toimiminen ja päämääriin pyrkiminen voi tulla hankalammaksi, koska on monta, joiden tavalla tulisi toimia. Tämä saattaa muodostaa ongelman paitsi yhteistyössä muiden toimijoiden kanssa myös jo talon sisällä. Hankkeen toiminta voi kärsiä myös siitä, että nojaututaan liikaa keskeisiin hahmoihin ja muut eivät uskaltaudu kehittämään, koska he eivät luota itseensä. Koordinointi ja kokonaisuuden hahmottaminen tulevat tällaisessa tilanteessa entistä tärkeimmiksi.

Tiedonkulku ohjausryhmän ja projektityöntekijöiden välillä on tärkeää. Hankkeen sisäistä tiedonkulkua pidettiin pääasiassa hyvänä. Joissain tilanteissa puhuttiin puutteellisesta tietämyksestä toisten järjestöjen projektityöntekijöiden tehtäväkuvista. Omassa järjestössä tieto jokaisen tehtävistä oli olemassa. Tietoa kollegojen tehtävistä kaivattiin

lisää myös omaan järjestöön vietäväksi. Samalla pohdittiin, miten tuo tieto vaikuttaa hankkeeseen ja omaan kuvaan hankkeesta. Keskeinen tiedonkulkuun liittyvä ongelma liittyi projektin perustamisvaiheeseen ja hyvin erilaiseen kuvaan järjestöjohton ja projektityöntekijöiden kautta kuultuna. Kyse on ollut osaltaan hankkeen ongelmista ja puutteista, mutta myös samalla järjestöjen sisäisistä toimintakäytäntöjen ongelmista, jotka nousevat tässä yhteydessä esille. Hankkeen järjestöjen rakenteiden kehittämisen kannalta tämä on tärkeää palautetta. Niitä ei ole toistaiseksi rakennettu tai haluttu rakentaa kuulemaan kaikkea palautetta työntekijöiltä.

Projektin lähtökohtien pohdinta sai erityisesti työntekijöiden kanssa käydyissä keskusteluissa ja haastatteluissa osakseen monitahoista vastaanottoa. Palautteen osalta tilanne on samansuuntainen. Toisaalta sitä kerrotaan olleen riittävästi. Aineistosta jäi tunne, että haastateltavat antoivat palautteen pehmeästi. Arviointi ja palaute niin projekti- kuin ohjausryhmien palaverien muodossa saa haastatteluissa hyvän arvosanan. Palautekeskusteluja on käyty ja näin arvioinnin voi todeta olleen jatkuvaa.

Arvioinnin näkökulmasta tilanne on toinen. Jos arvioinnilla tarkoitetaan tekstimuodossa olevaa palautetta, siinä on ollut runsaasti tehostamisen tarvetta ja se on osittain epäonnistunut. Kun arviointia ei jätetä hankkeen loppuun, vaan sen tapahtuu jatkuvana prosessina, on vielä mahdollisuus tarkentaa hankkeen suuntaa. Päihke-projektissa ei ole toimittu näin ja tässä suhteessa korjattavaa jäi paljon. Tosin haastatteluaineistossa ilmenee myös, että kaikki eivät muistaneet sitä kirjallista arviointiaineistoa, joka heille toimitettiin.

- *Minkäs sinä laitoit, en kyllä muista yhtään. Jos vastaan niin valehtelisin. (M9)*
- *Se oli se missä oli hirveän pieni fontti eikö? (M4)*
- *Oli. Nyt sinä voit vastata kaikkien muiden puolesta. (M10)*

Hankkeen merkittävänä puutteena ensimmäisen vuoden osalta nähtiin vähäinen tiedottaminen ulospäin ja yhteistyötahojen puutteellinen tuntemus. Tiedon puutteeseen ja tiedon levittämiseen hankkeesta palattiin aineistossa toistuvasti. Tämä viittaa siihen, että puute on ollut todellinen. Järjestöissä oli halua kertoa projektin toiminnasta ulkopuolelle ja sieltä tuli myös kysyntää. Tiedottamisen puutteen rinnalla esille nousi myös se, että

mielekäs tiedottaminen edellyttää konkreettista tiedotettavaa. Tiedotustilaisuuden puuttuminen hankkeen alussa oli selkeä puute. Vastaava puute oli, että projektista ei tehty tiedotetta/esitettä heti sen alkuvaiheessa.

Toisaalta ongelmana nähtiin myös järjestöjen sisäisen tiedottamisen ontuminen. Tämä oli erityisesti isompien toimijoiden kuten Tekevä, Katulähetys ja Päihdepalvelusäätiö, ongelma. Projektityöntekijät kertoivat, kuinka heitä ei otettu vastaan muihin järjestöihin kertomaan hankkeesta eikä aina edes oman järjestön kaikkiin toimintayksiköihin. He kokivat muiden suhtautumisen siten, että oli helpompi sanoa, ettei tiedä mitään kuin tarttua tietoon ja hakea sitä myös itse lisää. Hankkeen työntekijät pohtivat runsaasti vastaanottajan vastuuta tiedon hankkimisessa. Tähän liittyvä kommentti on:

”Pikkuhiljaa rupesi järjestelmä kiinnostumaan, että mikä se semmoinen on. Mutta kyllä minä uskon, että meillä järjestönä siinä mitään ongelmaa oli. Henkilökohtaisella tasolla minulla oli varmaan tuossa ensimmäisen vuoden lopulla kauhea kiire, että miksi ei koko maailma tiedä tästä, itse juoksin heiluttamassa lippuja kadulla että saataisi äkkiä kauheasti”. (M6)

Hankkeesta ei tiedotettu riittävästi ja hankkeen vetäjät eivät kuulleet tätä viestiä. Samalla voi pohtia sitä, miten hanke oli valmis ottamaan vastaan sisäistä palautetta ja ohjasiivatko palautteet toiminnan suunnan muutokseen? Yhdessä kommentissa kaivattiin tietoa hankkeesta ammattilehtiin, mutta se ei toteutunut. Tieto hankkeesta levisi pääosin käytännön asiakaskontaktien kautta. Erityisesti kaivattiin suunnatumpaa tiedottamista yhteistyötahoille. Vastuukysymyksistä aineistossa ei keskusteltu erityisesti. Todennäköisesti tähän vaikutti se, että arvioitsija oli samalla hankkeen alkuvaiheen koordinaattori. Vastauksiin tuli tutkimuksen tekijän näkökulmasta tarpeetonta pehmeyttä.

8.7 Tulosten tiivistys

Aiemmin esitin, että esimerkiksi lääkkeiden käytöstä alkoholiongelmiaisten hoidossa käyty keskustelu sekä vertaistuen ja ammatillisen päihdetyön välinen suhde voivat toimia mittareina yhteisten näkemysten ja toisten näkemysten huomioimisen kehittymises-

tä. Koska tämä mittari ei ollut käytössä hankkeen alussa ja haastattelujen aikana, tulevat vastaukset noiden tekijöiden kehittymisestä muusta aineistosta ja sen tulkinnasta. Päiväkirjamateriaalin mukaan eri toimijoiden väliset näkemyserot suhteessa lääkkeiden käyttöön asiakastyössä olivat vuoden 2003 lopussa ennallaan. Kuitenkin keskustelua teemasta käytiin ja toisten näkökulmiin suhtauduttiin ymmärtäväisemmin kuin aikaisemmin. Vertaistuen ja ammatillisen päihdetyön lähentyminen tulee aineistossa vahvemmin esille. Hanke sinällään on vienyt toimijat lähemmäksi toisiaan ja se on tuonut huomattavasti lisätietoa toisista sekä heidän arvomaailmoistaan ja työtavoistaan.

Järjestöjen välinen yhteistyö on tiivistynyt hankkeen aikana ja se on saanut uusia muotoja. Konkreettisia esimerkkejä yhteistyöstä ovat hankkeen rakenteet, kuten kuntoutustyöryhmä ja ohjausryhmä. Näiden osalta voi myös todeta, että ne ovat itsestäänselvyyksiä, koska ne kuuluvat hankkeen välttämättömiin puitteisiin. Toimintamuotojen merkitys on kokemus niiden sisällöstä ja toimivuudesta. Keskustelu nähtiin avoimeksi ja esimerkiksi ohjausryhmässä mukana olleet ovat kokeneet sen olleen eri tasolla kuin vastaavissa rakenteissa aikaisemmin.

Yhdessä tehtyjen toimintojen ja hankkeeseen liittyvien rakenteiden lisäksi järjestöjen kahdenkeskinen yhteistyö on lisääntynyt ja saanut uusia muotoja. Keskeiseksi helpottavaksi tekijäksi aineistossa nousee esille kasvojen ja ihmisten tutummaksi tuleminen. Näin yhteydenotot muihin toimijoihin helpottuivat, koska niissä oli olemassa tuttu linkki.

Näkemyksen tiedon lisääntymisestä toisten toiminnan periaatteista ja arvomaailmasta saa aineistosta vahvistusta. Aiheesta käytiin keskustelua eri tilanteissa. Hankkeen alkuvaiheessa tieto toisista oli vähäistä, vaikka järjestöjen toimintakenttä on ollut rajattu. Ulkopuolinen olettaa toisiin törmäämisen ja toiminnasta keskustelemisen todennäköiseksi. Näin ei kuitenkaan ollut tapahtunut. Julkisen ja kolmannen sektorin välillä oli periaatteista ja tehtäväkentästä johtuen selkeä juopa. Nyt järjestöjen työntekijät voivat istua helpommin saman pöydän ääressä, keskustella asioista sekä vaihtaa asiakkaita yksiköstä toiseen. Toiminnan taustalla olevista arvomaailmoista aineistossa todetaan, että niissä on suuria eroja. Se ei kuitenkaan haittaa käytännön toimintaa, koska ideologioita ei tuoteta.

Kysymyksiin kielen ja käsitteistön muutoksesta ja yhteisestä näkemyksestä hankkeesta ja sen tavoitteista esitettiin ristiriitaisia näkemyksiä. Käsitteistön ja yhteisen päämäärän todettiin selkeytyneen. Kielen ja käsitteistön osalta esiintyy edelleen tarvetta käsitellä niitä lisää. Moni asia on myös sellainen, että yhteistä kantaa ei löydy, eikä myöskään tarvitse löytyä. Riittävä ja merkittävä tulos on, että käsitteistä pystytään keskustelemaan toisten kanssa ja ymmärretään, mitä toiset niillä tarkoittavat. Hyvä esimerkki työtavoista ja menetelmistä asiakastyössä on suhtautuminen lähinnä rauhoittavien lääkkeiden käyttöön alkoholiongelmiaisten katkaisu- ja vieroitushoidossa. Kun jollakin on henkilökohtaisen kokemuksen kautta käsitys, että siinä saatetaan asiakas uuden riippuvuuden riskiin, tulee tuota näkemystä kunnioittaa eikä sivuuttaa sitä keskustelematta. Sama tilanne on toisin päin. Jos meillä on näyttöä lääkkeiden hyödyllisyydestä vieroitushoidossa, tulee myös se mielipide kuulla ja sitä kunnioittaa.

Yhteinen ymmärrys hankkeesta ja sen tavoitteista on ensimmäisen vuoden aikana vahvistunut. Aineisto kertoo liikkumisesta tavoitteissa ja järjestöjen omien painotusten korostamisesta. Omista painotuksista keskustellaan yhdessä muiden kanssa. Viitteitä laajemmasta järjestöjen toimintojen koordinoinnista löytyy aineistosta. Tulevaisuudessa voitaisiin nyt Päihke- projektissa tapahtunut työ siirtää järjestöjen pysyviin toimintarakenteisiin. Omien tavoitteiden koetaan vahvistavan myös yhteistä tavoitetta ja etua. Olen käyttänyt ilmaisua vahvistava kehä. Negatiivinen suunta on halu päästä yhteistoiminnan kautta vaikuttamaan toisten järjestöjen toimintaan ja myös tämän hankkeen ulkopuolisiin suunnitelmiin puhtaasti omista etunäkökulmista. Tämä ajatus ei ole kuitenkaan saanut vahvistusta aineistosta.

Aineiston antama kuva miten järjestöissä oli sitouduttu hankkeeseen ja sen tavoitteisiin oli ristiriitainen. Sama koski henkilöstön sitouttamista projektiin. Ongelma on ollut tapaa kertoa hankkeesta, sen tavoitteista ja syntyprosessista omalle henkilöstölle. Aineistossa on painotettu, kuinka Päihken alussa on korostettu yhteistä näkemystä ja yhteistä käsitteistöä. Järjestöjen yhteishankkeissa tulee aineiston perusteella panostaa myös vahvasti sitä edeltävään vaiheeseen, jotta hankkeella on siinä mukana olevien järjestöjen työntekijöiden tuki ja hyväksyntä.

Toinen hankkeeseen ja sen toteuttamiseen liittyvä ongelma on ollut toiminnan aikainen vuoropuhelu ohjausryhmän, projektityöntekijöiden ja myös koordinaattori-arvioitsijan välillä. Viestejä on kahdenlaisia. Ohjausryhmän jäsenet kokevat tiedon kulkeneen eikä ongelmia Päihken sisäisessä tiedonvälityksessä ollut. He kertovat tietäneensä, mitä hankkeessa tehdään ja tapahtuu. Projektityöntekijät kertoivat järjestöjen sisäisistä jännitteistä jo hankkeen rakentamisen yhteydessä. Näistä jännitteistä oli maininta myös vuosiraportissa, joka rakentui projektityöntekijöiden itsearviointiin ja raportteihin (Vuosisraportti 2003). Syvempään keskusteluun tämä palaute ei ole johtanut. Aineistosta on löytynyt perusteita puhua hankkeen hallinnon ja kentän maailmoista, jotka eivät ole kaikin osin kohdanneet. Työntekijät kokivat, että heidän palautettaan ei ole projektissa kuultu tai se ei ole vaikuttanut toimintaan tutkimusajankohtana. Tässä hankkeessa arviointi ei onnistunut välineenä hankkeen ja sen toiminnan ohjaamisessa.

Tutkimusaineiston mukaan hankkeen rakenteet ovat vaikuttaneet järjestöjen yhteistyön tiivistymiseen, tehostumiseen ja monipuolistumiseen. Tätä kehitystä ei ole pidetty itsensä selvyytenä. Odotettu toimintamekanismi oli ymmärryksen syveneminen toisen järjestön toiminnasta tekemällä yhteistyötä sen kanssa. Edellisen seurauksena oli odotettavissa yhteistoimintakyvyn ja – halun voimistuminen yhteistyötä tekemällä. Näin näyttää tapahtuneen. Toimintoihin liittyy säännönmukaisesti myös ennakoimattomia seurauksia. Tämä on muistettava arvioitaessa yhteistyötä Päihke-projektin käynnistysvaiheessa. Yhteistyön ja yhteisen toiminnan painottamisen tapa voi aiheuttaa muiden mukana olevien järjestöjen kokemisen kilpailijoiksi. Muista toimijoista haettaisiin tuolloin negatiivisia piirteitä, joiden kautta oman toiminnan ylivoimaisuus päihdekuntoutujien tukena saisivat vahvistuksen ja se legitimoituisi omassa ajattelussa. Tätä voi vahvistaa liittoutumalla asiakkaan kanssa muita vastaan. Mallista voi olla lyhytkestoista hyötyä sekä asiakkaalle että työntekijälle/toimijalle, mutta se kääntyy kuitenkin molempia vastaan. Aineiston perusteella hankkeessa ei tällaista ole tapahtunut, vaan seuraukset ja toiminta on koettu positiivisena.

Yhteistoiminnan tehostuminen ei ole johtunut ainoastaan arvioitavasta hankkeesta ja sen rakenteista. Tärkeä tähän suuntaan ohjannut tekijä on ollut Jyväskylän Seudun Päihdepalvelusäätöön perustaminen. Päihke on nähty tuon prosessin konkreettisena sovellutuksena, jatkumona. Kun järjestöt on tuotu säätiöittämisprosessin kautta lähelle toisiaan,

olisi haastateltavien mukaan ollut outoa, jos siitä ei olisi otettua uusia askeleita käytännön yhteistyön tekemiseen.

Toinen kiinteämpään yhteistyöhön vienyt tekijä oli yhteiskunnallinen kehitys. Tällä haastatellut tarkoittivat lähinnä päihdetyön rahoituksessa tapahtuneita muutoksia. Järjestöjohtajat kertoivat rahoittajatahojen suosivan useampien järjestöjen laajoja hankkeita, jotka perustuivat olemassa oleville tai kehitteillä oleville verkostoille. Pienille, yksittäisten järjestöjen kehittämishankkeille on vaikea saada rahoitusta. Näin lisääntyvä yhteistyö on yhä selkeämmin välttämättömyys ja toiminnan kehittymisen ja jatkumisen edellytys.

Olen tiivistänyt Päihke-projektin ensimmäisen vuoden myönteiset kokemukset ja selkeät puutteet, kielteisiksi koetut asiat liitteeksi 3.

9 JOHTOPÄÄTÖKSET JA JATKOTUTKIMUKSEN AIHEITA

Tulevaisuudessa on mielenkiintoista nähdä, miten kunnat tuottavat ja hankkivat päihdepalvelunsa. Tutkimustulokset painottavat avomuotoisten palvelujen toimivuutta (esim. Kaukonen 2004 ja 2005). Avopalvelut tuotetaan taloudellisesti edullisemmin ja niillä on mahdollisuus päästä myös intensiiviseen hoitosuhteeseen. Yleisten palvelujen roolia päihdepalveluissa on korostettu. Niiden kautta palvelujen tarvitsijoiden saavuttaminen on helpompaa. Mahdollinen kynnyks päihdeasioiden käsittelyyn alentuu, koska niitä käsitellään tavanomaisessa palvelupisteessä muiden asioiden yhteydessä. Palvelujen painopisteeseen vaikuttavat myös päihteiden käytön lisääntymisen ja kuntien taloudellisen tilanteen aiheuttamat tarpeet.

Jyväskylän seudun kunnat ovat olleet yhdessä järjestösektorin kanssa muodostamassa uutta tapaa tuottaa päihdehuollon erityispalveluja. Millainen rooli päihdepalvelujen tuottamisessa ja kehittämistyössä Päihdepalvelusäätiöllä tulee jatkossa olemaan, jos perustajakunnissa painotukset päihdepalveluissa suuntautuvat yleisissä palveluissa tuotettuihin palveluihin erityistason palvelujen kustannuksella. Yleisten palvelujen kehittäminen ja lisääminen on välttämätön suuntaus. Keskeinen peruste tässä on päihdehaittojen ja -ongelmien lisääntyminen, johon erityispalvelut eivät pysty vastaamaan. Kuntalaisten oikeus palvelujen saamiseen edellyttää sellaisten toimintojen olemassaoloa, jotka voivat vastata akuuttiin tarpeeseen. Päihteiden käytön puheeksi ottaminen ennen kuin on syntynyt vakavia haittoja, on välttämätöntä. Kuntien on myös tulevaisuudessa taattava päihdehuoltolain edellyttämien palvelujen saatavuus mm. alkoholiriippuvaisille, huumeriippuvaisille, kaksoisdiagnoosipotilaille, opioidiriippuvaisille, nuorille ja alaikäisille, naisille sekä muille erityisryhmille. On todennäköistä, että tulevaisuuden ratkaisuissa päihdepalvelujen resursointia kokonaisuudessaan ei lisätä. Ensin peruspalveluille siirretään uusia tehtäviä ja samalla kustannusten kasvaessa erityispalvelujen mahdollisuudet vastata palvelujen kysyntään heikkenevät. Tuolloin erityispalvelut joutuvat entistä enemmän valikoimaan asiakaskuntaansa. Toteutuessaan tämä tulevaisuudenkuva ei ole kuitenkaan sattumaa, vaan tietoinen valinta. Olisiko tässä siten Päihken paikka? Päihke on jatkanut toimintaansa tämän tutkimusvaiheen jälkeen ja työmalli siirretään

osaksi nykyisiä rakenteita. Uuden verkoston vaikutuksia on tärkeä arvioida jatkona Päihke-projektille.

Päihke- projektin tavoitteidenasettelun näkökulmasta hankkeen ensimmäistä vuotta voi pitää onnistuneena. Tuossa vaiheessa hanke on tukenut järjestöjen välisen yhteistyön kehittymistä. Olen pohtinut, onko kehittyminen tapahtunut hankkeesta riippumatta eli onko kyse jo liikkeellä olleesta prosessista, jonka vain pyrin selittämään yhdestä tekijästä johtuvaksi. Kehitys olisi voinut tapahtua ilman hanketta, mutta Päihke on aineiston perusteella nopeuttanut prosessia. Tämänkaltaisilla yhteistyöhankkeilla voidaan nivoa yhteen erilaisten ja eritaustaisten toimijoiden palveluja. Sen lisäksi niillä voidaan hälventää toimijoiden välisiä ennakkoluuloja toisiaan kohtaan ja vähentää ristiriitoja aiheuttavia tekijöitä. Aineiston mukaan prosessi ei ollut helppo ja kivuton.

Tutkimukseni on painottunut tarkastelemaan hanketta toimijoiden näkökulmasta ja keskittynyt arvioimaan yhdessä tekemisen kehitystä. Hankkeiden tulee vaikuttaa palvelujen kehittymiseen ja näin hyödyttää asiakkaita. Edellistä vaaditaan, jotta Päihdehuoltolaissa ja Päihdepalvelujen laatusuosituksissa esitetyt mahdollisuudet palvelujen saavuttamiseen olisivat todellisuutta. Yhteistyön helpottumisen ja järjestöjen välisen kumppanuuden suuri hyötyjä on asiakas. Johtopäätös nojaa ohjausryhmän jäsenten ja projektityöntekijöiden kannanottoihin ryhmähaastatteluissa. Päihke-projektia käsittelevässä opinäytetyössä on todettu asiakkaiden kokeneen Päihken työmuotona olleen heitä ja heidän selviytymistään tukevan (Aegerter & al. 2005).

Asiakasnäkökulmaa tulee edelleen syventää. Tämä tarjoaa hyvän mahdollisuuden tutkia hanketta ja sen toimintaa osallisuuden ja kokemuksellisuuden politiikan sekä sosiaalisen pääoman näkökulmista. Jorma Niemelä on kuvannut kuinka valtiollisen ja kunnallisen sosiaalityön ja palveluiden tulee olla aidosti hajutonta, mautonta ja väritöntä. Se ei voi Niemelän mukaan olla ideologisesti sitoutunutta. Järjestösektorin toiminta voi sitä olla (Niemelä 2004 17–18). Millainen yhdistelmä syntyy virallisen palvelun ja järjestösektorin yhteistyöllä ja miten asiakas sen kokee? Virallinen koneisto ei kykene Niemelän mukaan välttämättä antamaan toivoa, vaikka sen antamalla turvalla voi olla tärkeä merkitys toivon syntymisessä. Aidot kansalaisjärjestöt, vapaaehtoistyö ja vertaistuki voivat antaa toivoa. Mm. Niemelä on kaivannut hyvinvointivaltion ja kansalaisyhteiskunnan

tiivimpää liittoutumista, jotta voidaan selviytyä nykyajan haasteista (emt. 27–28). Asiakasnäkökulmasta sekä järjestöjen että koko yhteiskunnan näkökulmasta Päihke-projektin toiminnan tutkimisen jatkaminen tarjoaa mahdollisuuden katsoa, onko sen taustalla tuollainen uusi koalitio, jossa hyvinvointivaltio ja aitojen kansalaisjärjestöjen toiminta löytävät toisensa.

Päihke-projektin ja sen toimijoiden kannalta tutkimus tarjosi mahdollisuuksia, joita toivottavasti pystytään vielä jatkossa hyödyntämään. Hankeprosessissa ja arvioinnista saatua tietoa tulee hyödyntää tämän hankkeen loppuun viemisessä ja jatkossa uusien hankkeiden kehittämisessä ja toteuttamisessa. Tieto ei sinällään ole uutta ja järjestöillä on mahdollisuus osallistua arviointikoulutuksiin - ja projekteihin. Mm. järjestökentän käyttöön on tuotettu arviointimateriaalia ja työkaluja arvioinnin toteuttamiseen. Materiaalin ja tiedon soveltaminen aikaisempaa paremmin käytäntöön on seuraava vaihe.

Arviointiin liittyvän tiedon lisäksi on tärkeää soveltaa käytössä oleva projektitietämys toteuttaessa uusia projekteja. Tutkimukseni haastatteluaineistossa puhuttiin projektien irrallisuudesta järjestöjen muusta toiminnasta. Työmuotojen pitkäjänteisestä kehittämisestä ja projektihuumasta on käyty keskustelua (esim. Dialogin teemanumero Projektista projektiin 7/2005, Rantala ja Sulkunen 2006 ja Salmela 2006). Tutkimusaineistossa toimijoiden johto saa voimakasta kritiikkiä siitä, että kenttätyöntekijöitä ei ole kuunneltu riittävästi tehtäessä tätä hanketta koskevia ratkaisuja. Olen kuullut muiden hanke-suunnitelmien yhteydessä vastakkaisia kommentteja eli että henkilöstöä ei tulisi kuunnella, vaan se toteuttaa johdon tekemiä ratkaisuja. Tutkimukseni mukaan kuuntelemalla ja ottamalla henkilöstön näkökantoja huomioon saadaan hyvä tuki ja luodaan vahva perusta projektin onnistumiselle. Tutkimusaiheena kehittämishankkeiden suunnitteluprosessi, hankkeiden sitouttaminen järjestöön hankkeen alussa sekä käytäntöjen juurruttaminen järjestön/järjestöjen toimintaan hankkeiden jälkeen ovat tärkeitä. Tutkimustuloksista on hyötyä järjestösektorille ja siellä työskenteleville.

Tähän tutkimukseen yhdistyi kehittämispyrkimys. Päihke-projektin palautekäytäntö ei ole ollut toimiva. Edellä olen korostanut koulutuksen ja toimijoiden kuulemisen merkitystä. Aktiivisuutta ja vuoropuhelua tarvitaan kaikilta osapuolilta. Haastatteluaineistossa kerrottiin, että emme voi vain odottaa tietoa, vaan sitä pitää myös hakea ja käyttää. Tätä

näkemyksiä ei voi ylikorostaa ja moni asia tulisi helpommaksi, jos kaikki osapuolet olisivat aktiivisia.

Aineistosta nousee esille kuinka hanke on tarjonnut työntekijöille mahdollisuuden seurata asiakkaan polkuja pidempään kuin arkityössä. Havainto on mielenkiintoinen ja tilanne on sekä asiakkaan että työntekijän kannalta hyvä asia. Ongelmaksi se muodostuu, jos ero ns. arkityöhön, perinteiseen asiakastyöhön on merkittävä. Ajoittain kuulee kommentteja kuinka projektityössä pääsee helpommalla ja siinä saa tehdä mielekkäämpää työtä paremmalla palkalla. Jos edellä olleen havainnon haluaa ”nähdä väärin”, siitä saa vettä myllyyn tällaisille mielipiteille. Pidän tärkeänä projektityön ja ns. arkityön erojen tutkimista esimerkiksi päihdetyössä ja sellaisten keinojen hakemista, joilla nämä mahdollisesti mielekkäämmät työmallit olisivat siirrettävissä perustyöhön. Tämä vaikuttaa niin työntekijöiden kuin työnantajien yhteiseltä edulta.

Haastatteluaineistossa on useammassa puheenvuorossa tuotu esille julkisen sektorin ja järjestösektorin - ammatillisen tiedon ja kokemustiedon - välinen ristiriita. Projektien sekä toisaalta lisääntyneiden haasteiden kautta nämä eritaustaiset toimijat tekevät lisääntyvästi työtä yhdessä. Tästä Päihke-projekti on hyvä esimerkki. Ammatillisen ja kokemustiedon välinen ristiriita on kiinnostava tutkimuksen kohde. Ristiriita on olemassa, mutta kuinka syvällä se on ja miten siitä päästään yli? Päihke-projektin ensimmäisen vuoden kokemusten mukaan lähentymistä on tapahtunut. Periaatteista luopuminen suunnasta tai toisesta ei ole tarpeen, mutta onko tämä ristiriita enemmän myytti kuin tosiasia? Jos se on tosiasia, mitkä ovat ne perusasiat, jotka päihdetyössä ovat olennaisia ja joista pidetään kiinni?

Tutkimuksessani yhteisellä näkemyksellä ei tarkoita, että asioista tulee olla samaa mieltä. Toisten kuuleminen, kunnioittaminen ja monipuolisen näkemyksen syntyminen on olennainen tavoite ja tulos. Kokemuksen ja ammatillisen kielen osalla sama tavoite on riittävä ja tärkeä päämäärä.

Minulla on ollut etuoikeutettu asema seurata Päihke-projektia useasta, joskus jopa liian monesta roolista käsin samanaikaisesti. Arviointia ja projektityötä koskevissa koulutuksissa on puututtu monessa roolissa toimimiseen. Oma kokemukseni on antanut tietoa ja

näkemyistä tutkijan/arvioijan roolista. Kokemus tässä projektissa on antanut arvokasta tietoa myös hankkeiden valmistelusta ja projektityöntekijöiden roolista. Projektityöntekijöiden asemassa on tärkeitä miten he ovat kiinnittyneet järjestöön yleensä ja miten tuki heidän työlleen on järjestetty. Joskus hanketyöntekijä näyttää joutuvan roikkumaan epätietoisena mistä hän saa tukensa ja mihin hän voi sitoutua. Projektityöntekijän asema ja tehtävä muodostaa erittäin mielenkiintoisen tutkimusaiheen. Vaikka projektityön tulevaisuudesta on käyty keskustelua, syntyy hankkeita edelleen ja näin tutkimusaineistoa on riittävästi.

10 ALUEELLINEN, MONITOIMIJAINEN PÄIHDEPOLITIikka KUNTOUTTAVAN SOSIAALITYÖN OSA-ALUEENA

Sosiaalityön ja erityisesti kuntouttavan sosiaalityön kannalta hankkeen yhteistyö ja sen hyödyt ovat tulleet vahvemmin esille jatkovuosien aikana. Hankkeessa mukana olevista työntekijöistä yksi oli sosiaalityöntekijä, joka ei ollut mukana asiakastyössä. Haastatteluaineistossa käytössä ollut monitoimijamallia kuvattiin uudeksi yhteistyömalliksi, joka tulee yleistymään tulevaisuudessa. Itse pohdin tutkimuksentekovaiheessa myös sitä, tuleeko tällainen yhteistyö vastaamaan siitä usein kokoavasta roolista, joka sosiaalityöntekijöillä on. Näin erityisesti siinä tilanteessa, jos sosiaalityöntekijöitä ei jatkossa ole riittävästi saatavilla. Käytin tuolloin ilmaisua kollektiivinen sosiaalityöntekijäisyys. Päihke-projektissa tämän työryhmän, laajan kuntoutustyöryhmän ytimen ovat muodostaneet eri koulutustaustan omaavat projektityöntekijät. Ajatuksesta ei ole käyty hankkeen sisällä eikä muutoinkaan laajempaa keskustelua.

Päihdetyön pohdinnat ja sovellutukset tutkimukseni pohjalta kytkeytyvät sekä moniammatilliseen että erityisesti monitoimijaiseen työmalliin. Päihdetyössä on tarpeen mennä yhä laajempia toimijakokonaisuuksia käsitteleviin toimintamalleihin. Yksi syy tähän on päihdeongelmien luonne entistä monisyisimpinä kokonaisuuksina. Vaikka Päihke-projektissa asiakkaina ovat olleet pääasiassa yksinäiset henkilöt, on myös siinä ollut kytkentöjä lastensuojeluviranomaisiin. Päihdetyössä joudutaan olemaan asiakkaiden kanssa mukana yhä monipuolisemmissa yhteistyöverkostoissa. Asiakkaan kohdalla ei ole kyse enää pelkästään siitä, käyttääkö hän päihteitä, mistä päihteistä on kyse tai miten päihteiden käyttö saadaan tässä vaiheessa poikki. Sosiaali- ja terveystieteiden lisäksi keskeisiä ovat työllisyys-, koulutus- ja asuntokysymykset. Tällä koalitiolla on pyritty varautumaan niiden käsittelemiseen. Päihdetyön arkea tulevat jatkossa olemaan tällaiset liittoumat ja verkostot. Päihke-projektin haaste on, miten kehitetty toimintamalli saadaan säilymään käytännön työmallina hankerahoituksen jälkeen. Tässä palaan aiemmin esillä olleeseen keskusteluun kestävästä kehittämisestä ja projektiajattelun välillä. Kannanotollani en ole tarkoittanut, ettei projektiajattelulla ole saatu ja saada aikaan toimivia työmalleja, jotka jäävät pysyviksi rakenteiksi.

Kuntouttavan sosiaalityön näkökulmasta päihdeongelmat merkitsevät yhä kasvavaa työkenttää. Päihke-projektin seurauksena on noussut Jyväskylän seudulla useita hanke-suunnitelmia, jossa sen tuloksia tullaan soveltamaan. Käytännön sovellutuksena Päihken kuntoutustyöryhmä tulee jatkamaan toimintaansa. Hankkeen toiminta-alueen kuntien kuntouttavan sosiaalityön kanssa on kehitetty käytännön toimintaa. Päihken mukainen työ voi tuoda lisänäkemystä ja sitä kautta myös voimavaroja päihde-ehtoisten asiakkaiden kanssa tehtävään työhön. Järjestösektori tunnetaan, mutta sen toimintatavoista ja mahdollisuuksista tietoa on vähän.

LÄHDELUETTELO

Aamulehti 21.8.2005. Päivi Sillanaukeen haastattelu.

Aegerter, J., Puustinen, K., Toivanen, R. (2005) Kyllä mä olisin ihan ulkona, jos mulla ei ois näitä tukia”. Asiakkaiden kokemuksia Päihke- projektista sekä voimaantumisesta sen aikana. Opinnäytetyö Jyväskylän Ammattikorkeakoulu.

A-kiltojen liitto. Toimintakertomus 2004.

Alkoholiohjelma 2004-2007 (2004) Yhteistyön lähtökohdat 2004. Sosiaali-ja terveysministeriö.

Chelimsky, E. (1997) The coming transformations in evaluation. Teoksessa Chelimsky E. & Shadish, W.R (Toim.) 1997. Evaluation for the 21st century. Thousand Oaks, CA: Sage.

Christie, N. ja Bruun, K. (1986) Hyvä vihollinen, Weilin & Göös.

Demari. Pääkirjoitus Kulutuksen kasvu ei johdu vain veron alennuksesta 9.2.2006.

Eskola, J. ja Suoranta J. (2005) Johdatus laadulliseen tutkimukseen. 7.painos. Vastapaino.

Hakkarainen, P. (1992) Suomalainen huumeekysymys. Huumausaineiden yhteiskunnallinen paikka Suomessa toisen maailmansodan jälkeen. Alkoholitutkimussäätiön julkaisu no. 42.

Hakkarainen, P. Huumepolitiikka ja muuttuvat ongelmat. Oikeus 1999:1.

Harju, A. (2000) Uusi työ- projekti työllistämisen tutkimus- ja kehittämishankkeena. Teoksessa Harju, A. ja Backberg-Edwards, K. Kohti uutta työtä.

Heinonen; S. (2001) Arvioinnin teoreettisia lähtökohtia. Teoksessa Jakku-Sihvonen, R. ja Heinonen, S.: Johdatus koulutuksen uudistuvaan arviointikulttuuriin. Opetushallitus Arviointi 2001:2.

Heinonen, S. (2002) Korkeakoulutettujen työttömien omaehtoisen täydennyskoulutuksen sidosryhmäperusteinen arviointitutkimus. Helsingin yliopisto, Kasvatustieteen laitos. Tutkimuksia 180.

Helamo, I. (2002) Laitoksesta siviiliin. Väentupa ry.

Helander, V. (1998) Kolmas sektori: käsitteistöä, ulottuvuuksista ja tulkinnoista. Gaudeamus.

Helander, V. ja Laaksonen, H.(1999) Suomalainen kolmas sektori: rakenteellinen erittely ja kansainvälinen vertailu. Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto.

Hirsjärvi, S. - Remes, P. - Sajavaara, P. (1997). Helsinki: Tammi.

Holmila, M. (toim.) (2003) Asuinalue ja päihdehaitat Arviointitutkimus ehkäisevästä paikallistoiminnasta Tikkurilassa ja Myllypurossa. Stakes, tutkimuksia 122.

Holopainen, A. (2006) Opioidiriippuvuuden hoito. XIII Valtakunnalliset päihdepäivät 13.9.2006.

Huumausaineiden ongelmakäyttäjien hoitoa kehittäneen työryhmän muistio. (2001) Sosiaali- ja terveysministeriön työryhmämuistioita 2001:8. Sosiaali- ja terveysministeriö. Helsinki.

Jakku-Sihvonen, R.(2001) Arviointitiedon luotettavuuden osoittaminen. Teoksessa Jakku-Sihvonen, R. ja Heinonen, S.: Johdatus koulutuksen uudistuvaan arviointikulttuuriin. Opetushallitus Arviointi 2001:2.

Jakku-Sihvonen, R. ja Heinonen, S.(2001) Koulutuksen arvioinnin etiikka. Teoksessa Jakku-Sihvonen, R. ja Heinonen, S.: Johdatus koulutuksen uudistuvaan arviointikulttuuriin. Opetushallitus Arviointi 2001:2.

Jauhiainen, T. ja Tuorila, K. (2003) Duuni- projekti. Loppuraportti. Helsingin Diakoniasalaitos.

Juote, A.(2002) Lastensuojelujärjestöt yhteistyössä – alueelliset yhteistyörakenteet Keski-Suomessa ja Varsinais-Suomessa. Harava-hankkeen prosessikuvauksia 1/2002. www.harava.net.

Karlsson Thomas, Österberg Esa: Suomen alkoholipolitiikka, EU, WHO, Viro ja vuosi 2004, Teoksessa Näkökulmia 2000- luvun terveystalouteen, Stakes Aiheita 8/2004.

Kartoitus opioidiriippuvaisten lääkekorvaushoidon hoitajajoukosta Monisteita 2003:16 ISBN 952-00-1401-2, ISSN 1236-200X

Karvonen, P. (2001), Matala hoitokynnys ja haittojen minimointi. Yhteiskuntapolitiikka 2001:5.

Kaukonen O. (2002): Päihdepalvelujen vaikuttavuus. Teoksessa Aalto Anna-Maija al. (toim.): Kannattaako kuntoutus? Asiantuntijakatsaus eräiden kuntoutusmuotojen vaikuttavuudesta. Raportteja 267. Helsinki: Stakes, 2002.

Kaukonen, O. (2004): Päihdepalvelujen vaikuttavuus hajaantuneessa hyvinvointivaltiossa. Teoksessa Soinen, M. ja Sulkko, S. (toim.) Puheenvuoroja itäsuomalaisen päihdetyön tulevaisuudesta. Itä-Suomen sosiaalialan osaamiskeskuksen julkaisu 1/2004,

Kaukonen O. (2005): Torjunta vai poisto? Päihdepalvelujen kehitys laman jälkeen. Yhteiskuntapolitiikka 2005:3.

Kontula, O. (1998) Huume-politiikan sovellutuksia – eurooppalainen perspektiivi. Teoksessa Huumeainestrategia 1997. Taustamateriaalia huumeainepoliittisen toimikunnan mietintöön. Komiteamietintö 1997:11. Sosiaali- ja terveysministeriö.

Korteniemi, P. (2005), Realismi ja realismin sovellus. Teoksessa Julkunen, I., Lindqvist, T. ja Kainulainen, S. (toim.): Realistisen arvioinnin ensimmäiset askeleet. FinSoc Työpapereita 2005:3.

Koskela, H.(2003) Opiskelijoiden haasteellisuudesta ammattiopintoihin sitoutumisen substanssiteoriaan. Joensuun yliopisto.

Kuusela, P.(2004) Sosiaalisen maailman tasot ja toimijat. Esseitä sosiaalitieteiden ja arviointitutkimuksen metodologiaan. UNIpress.

Kuusipalo, P. (2006) Päihdekuntoutuja kansanopisto-opiskelijana. Aikuiskasvatus 2006:1

Laine, M. Pakkosiirrot loukkaavat ihmisarvoa. Yleisönosastokirjoitus Helsingin Sanomat 30.10.2005.

Laitila-Ukkola, M. (2005) Päihdehuollon näköinen sosiaalityö? Suomalaisen päihdehuollon sosiaalityötarinoita. Lisensiaatintutkimus. Lapin yliopisto.

Lindqvist, T.(2001) Itsepetos itsearvioinnin pulmana. FinSoc - lehti 2/2001.

Lindqvist, T (2004) Realismi rantautumassa suomalaiseen yhteiskuntatieteelliseen tutkimukseen? FinSoc – lehti 1/2004.

Linnakylä, P.(2004) Koulutuksen arvioinnin eettisistä ehdoista. Virkaanastujaisesityelmä 5.5.2004.

Makkonen, T. (2005) Torjuntaa ja poistoja. www.sosiaaliportti.fi.

Martti, S. – Rostila, I., Suikkanen, A. (2003) Päivä kerrallaan ihmisenä ihmiselle. Päivä- ja työtoiminnan hyviä käytäntöjä ja kehittämistarpeita. Avustustoiminnan raporteja 6. Raha-automaattiyhdistys.

Matthies, A, Kotakari U., Nylund, M. (1996) Välittävät verkostot. Vastapaino.

Mustonen, Heli & Mäkelä, Pia & Huhtanen, Petri & Metso, Leena & Raitasalo, Kirsi-marja: Alkoholia ostetaan ja tuodaan enemmän kuin koskaan. Mihin se katoaa? Yhteiskuntapolitiikka 2005:3.

Mäkelä, K. ja Poikolainen, K. (2001a) Näkökohtia huumausaineen ongelmakäyttäjien hoitoa kehittäneen työryhmän muistiosta. Yhteiskuntapolitiikka 2001:4

Mäkelä, K. ja Poikolainen, K. (2001b) Vastineelle vastine. Yhteiskuntapolitiikka 2001:5.

Mäkelä, P. ja Österberg, E. (2006) Alkoholin kulutus kasvaa - lisääntykö hyvinvointi. Teoksessa Kautto, M. (toim.): Suomalaisen hyvinvointi 2006. Stakes.

Mäntysaari, M. (1999) Millaista asiantuntijuutta arviointitutkimus antaa? Teoksessa Eräsaari, R., Lindqvist, T., Mäntysaari, M., Rajavaara, M. Arviointi ja asiantuntijuus. Gaudeamus.

Mäntysaari, M.(2006) Syrjiikö sosiaalityö? Teoksessa Helne, T. ja Laatu, M. Vääryyskirja. Kansaneläkelaitos.

Möttönen, S. (2002a) Kunnat, järjestöt ja paikalliset verkostot. Teoksessa Ruuskanen, P. (toim.) Sosiaalinen pääoma ja hyvinvointi. PS-kustannus.

Möttönen, S. (2002b) Kunnat ja järjestöt palvelujen tuottamisessa – Case Jyväskylä. Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimus 2002:3.

Möttönen, S. – Niemelä, J. (2005) Kunta ja kolmas sektori. Yhteistyön uudet muodot. PS-kustannus.

Niemelä, J. (1998) Usko, hoito ja toipuminen. Tutkimus käännyksestä ja kristillisestä päihdehoidosta. Tutkimuksia 96. Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus Stakes.

Niemelä, J. (2004) Hyvinvointivaltio tarvitsee kansalaisyhteiskuntaa. Teoksessa Soininen, M. ja Sulkko, S. (toim.) Puheenvuoroja itäsuomalaisen päihdetyön tulevaisuudesta. Itä-Suomen sosiaalialan osaamiskeskuksen julkaisuja 1/2004.

Nuorvala, Y. ja Metso, L. Näin tehtiin, Dialogi 2004:3. Stakes.

Nuorvala, Y., Metso, L., Kaukonen, O. ja Haavisto, K. Muuttuva päihdeasiakkuus. Päihdetapauskaskennat 1987 – 2003. Yhteiskuntapolitiikka 2004:6.

Opioidiriippuvaisten lääkkeellistä hoitoa kehittäneen työryhmän muistio (2001), STM, Työryhmämuistio 2001:21.

Patton, M (1997) Utilization Focused Evaluation. The new Century Text. Kolmas painos. Thousand Oaks, London and New Delhi. Sage.

Pawson, R. & Tilley, N. (1997), Realistic evaluation. London: Sage.

Peltonen, M. (2002) Remua ja ryhtiä. Alkoholiot ja tapakasvatus 1950- luvun Suomessa. Gaudeamus.

Peltovuoma, S., Varamäki, R. ja Koponen, L. (2006) Suomalaisten alkoholiasenteet 2006. Terveysten edistämisen keskus ry.

Pirttijärvi, E. (1983) Tultiin kun käskettiin. Yhteistyöstä sosiaalityössä. Pro gradu- työ. Jyväskylän yliopisto. Yhteiskuntapolitiikan laitos.

Projektista projektiin (2005) Dialogi- lehden teemanumero 2005:7. Stakes.

Päihdehuoltolaki, 41/1986.

Päihdepalvelujen laatusuosituksset (2002) Sosiaali- ja terveysministeriön oppaita 2002:3. Sosiaali- ja terveysministeriö. Helsinki.

Päihdetilastollinen vuosikirja 2005 Alkoholi ja huumeet. Stakes.

Päihke (2006) Päihdekuntoutusohjelman kehittämisprojektin 2003–2006 julkaisu.

Rajavaara, M. (1992) Tavallisesta perheestä tapaukseksi – sosiaalitoimiston asiakastyö arvioinnin kohteena. Helsingin yliopisto, Lahden tutkimus- ja koulutuskeskus.

Rajavaara, M. (1999) Arviointitutkimuksen hyödynnettävyys. Teoksessa Eräsaari, R., Lindqvist, T., Mäntysaari, M., Rajavaara, M. Arviointi ja asiantuntijuus.

Rantala, I. (1999) Nvivo, grounded theory ja kvalitatiivinen tutkimus. Teoksessa Eskola, J. (toim.) Hegelistä Harreen, narratiivista Nudistiin. Kuopion yliopisto, Sosiaalitehteen laitos.

Rantala, K. ja Sulkunen, P. (toim.) (2006) Projektityhteiskunnan käänköpuolia. Gaudeamus.

Robson, C. (2001) Käytännön arvioinnin perusteet. Opas evaluaation tekijöille ja tilaajille. Kustannusosakeyhtiö Tammi.

Rossi, P.H & Freeman, H.E (1993) Evaluation: A systematic approach. Viides painos. Sage. Newbury Park, London and New Delhi.

Rostila, I. ja Torniainen K. (1999) Mikä toimii? Monet- projektin toiminnan väliarviointi FinSoc työpapereita 1999:6. Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus Stakes.

Ruohonen, M. (2003) Järjestöt vapaaehtoistoiminnan areenoina ja mahdollistajina. Teoksessa Niemelä, J. ja Dufva, V. (toim.) Hyvinvoinnin arjen asiantuntijat. PS-kustannus.

Saarnio, P. (2004) Päihdeongelmista toipumisen punaista lankaa punomassa. Yhteiskuntapolitiikka 2004:3.

Salaspuro, M. (2001), Opioidiriippuvuuden hoito ja tieteellinen näyttö. Tiimi 2001:5.

Salaspuro, M. (2002) Kollektiivinen hoitovirhe. Haaste 2002:1.

Salmela, T.(2006) Haravan seurantaselvitys.www.harava.net.

Salokangas, R. (2002) Huumeriippuvaisten hoidossa monia näkökohtia. Haaste 2002:1

Scriven, M. (1991) Evaluation Thesaurus. Neljäs painos. Newbury Park, CA: Sage.

Siitonen, J. (1999) Voimaantumisteorian perusteiden hahmottelua. Oulun opettajankoulutuslaitos.

Sosiaali- ja terveydenhuollon taskutieto 2006. Stakes.

Stakes. Tiedote 10.2.2004.

Strauss, A. & Corbin, J. (1998) Basics of Qualitative Research Techniques and Procedures for Developing Grounded Theory. Second Edition. Thousand Oaks: Sage.

STTV. Tiedote 2/2006.

Sulkko, S. (2004) Kuntoutusjatkumot ja palvelujen saumakohdat. Teoksessa Soinen, M. ja Sulkko, S. (toim.) Puheenvuoroja itäsuomalaisen päihdetyön tulevaisuudesta. Itä-Suomen sosiaalialan osaamiskeskuksen julkaisuja 1/2004.

Suomen AA. Tiedote 10.8.2004.

Tammi, T. (2002) Onko Suomen huumausainepolitiikka muuttunut? Teoksessa Kaukonen, O. ja Hakkarainen, P. (toim.) Huumeiden käyttäjä hyvinvointivaltiossa.

Töttö, P. (1997) Pirullinen positivismi. Kysymyksiä laadulliselle tutkimukselle. JYY julkaisusarja n:41. Kampus Kustannus.

Uusitalo, H. (1991). Tiede, tutkimus ja tutkielma. Juva: WSOY.

Valtioneuvoston periaatepäätös huumausainepoliittisesta toimenpideohjelmasta vuosille 2004–2007. STM Julkaisuja 2004:1.

Vehviläinen, J.(2005) Rajatonta palvelua? – Nuorten osallisuushankkeen väliraportti.

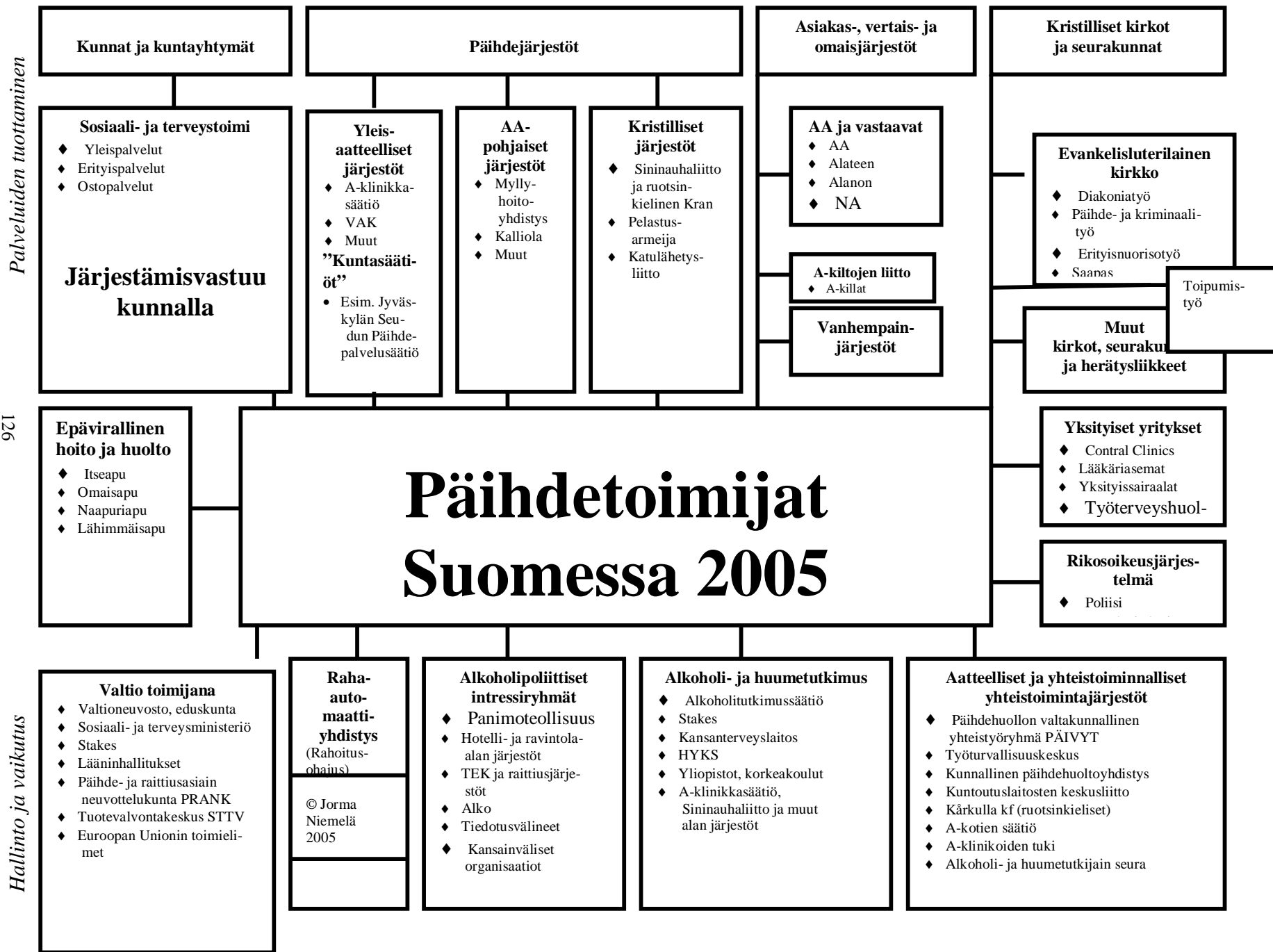
Vuorinen, M., Särkelä, R., Perälähti, A., Peltosalmi, J., Peisa, L., Londén, P., Eronen, A. (2005) Vertaansa vailla - Ajankohtaiskuva sosiaali- ja terveysjärjestöistä. Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto ry.

Weijola, V. (1985) Kolmas sektori työn ja työllisyyden näkökulmasta. Työvoimaministeriö. Suunnitteluosasto.

Österberg, E. : Alkoholiveron alennuksen vaikutukset Suomessa 2004. Tiimi 2005:3–4.

Österberg, I-L. (1978) Pelaammeko yhdessä? Tiimi 1978:4.

LIITTEET

Palveluiden tuottaminen

126

Hallinto ja vaikutus

Lite 1

Ryhmähaastattelun kysymysrunko

Haastattelua, sen sisältöä tulen käyttämään aineistona hanketta koskevassa arvioinnissa ja samalla lisensiaattityössäni.

Kysymykset koskettavat

hankkeen syntyyn liittyviä tärkeitä pitämiäni asioita

kokemuksia siitä, miten hankkeen toteutuminen vastaa sille taustayhteisössänne asetettuja tavoitteita

hankkeen toteutuminen ja toteuttaminen

Teemoja

1. Syntyvaiheet

- Hanke on koostunut useasta osaprojektista. Oliko ajatus, että nuo osaprojektit olisivat olleet järjestöillänne omia RAY- hankkeita?
- Hanke kehittyi yhteishankkeeksi. Kenen aloite tämä oli ja miten tämä prosessi lähti liikkeelle?
- Miten tuo muutos otettiin järjestössänne vastaan ja oliko sen sisään ajaminen ja hyväksyminen vaikeaa?
- Mistä perusteista tuo muutos lähti liikkeelle? Yksi näkökulma on monipuolinen ja kokonaisvaltainen päihdekuntoutuksen kehittäminen.

2. Tavoitteista

- Kyselen ensin mielteitänne järjestönne omista tavoitteista ja odotuksista hankkeelle. Millaisia keskeisiä odotuksia muistelette olleen, miten ne on huomioitu hankkeessa ja miten ne ovat toteutuneet?
- Hankkeelle on asetettu seuraavat yhteiset päämäärät
  - o Kuntoutumisedellytysten paraneminen
  - o Yhteisöllisyyden ja itsenäistymisen lisääntyminen

- Helpompi sijoittuminen koulutukseen ja työelämään
  - Eri organisaatioiden yhteistoiminnallisuuden lisääntyminen ja palvelujärjestelmän kehittyminen
  - Päihdekuntoutuksen vaikuttavuuden ja tuloksellisuuden paraneminen
-
- Miten nuo päämäärät vastaavat teidän järjestönne tavoitteita?
  - Miten nuo hankkeen päämäärät tuntuvat näkemyksenne mukaan toteutuneen?

3. Hankkeen toteutuminen/ toteuttaminen

- Miten olette saaneet tietoa hankkeen toteutumisesta?
- Onko järjestöänne informoitu riittävästi ensimmäisen vuoden aikana?
- Onko teille tullut palautetta hankkeesta toimijoiden ulkopuolelta ja miten paljon siitä tiedetään?
- Edellisillä haen kokemuksia tiedottamisen onnistumisesta?

Päihke-projektin positiiviset ja negatiiviset tulokset ensimmäisen vuoden osalta

Plussat

Yhteinen hyöty

- Yhteistyö ja sen pään avaus
- On alettu toimimaan yhdessä
- Toisten järjestöjen tuki
- Osaamisen monipuolinen hyödyntäminen
- Yhteistyöstä on syntynyt positiivinen kehä, josta kaikki toimijat hyötyvät
- Hiljaisen tiedon siirtyminen enemmän myös ns. ammattilaisten käyttöön
- Vertaistuen ja ammatillisen päihdetyön lähentyminen
- Kokemus sisällöstä ja toimivuudesta
- Avoin keskustelu
- Hanke on vienyt toimijat lähemmäksi toisiaan ja järjestöjen välinen yhteistyö on tiivistynyt
- Käsitteistö ja yhteinen päämäärä selkeytynyt
- Riittävä ja merkittävä tulos on, että käsitteistä pystytään keskustelemaan toisten kanssa ja ymmärretään, mitä toiset niillä tarkoittavat

Järjestön hyöty

- Positiivinen muutos järjestöjen omaan toimintaan
  - o Uusia näkökulmia
- Järjestöjen välisen avoimuuden lisääntyminen
- Hyvät yhteydet toisiin toimijoihin ja lisätieto niiden
  - o Arvomaailmoista
  - o Työtavoista
- Vuorovaikutus lisääntynyt hankkeen työntekijöiden ulkopuolella
- Hoitoonohjauksen helpottuminen
- Yhteydenottokynnys madaltuminen

Työntekijän hyöty

- Työntekijän oma kehitys
- Mahdollisuus seurata asiakkaan polkuja pitkäjänteisesti

Asiakkaiden hyöty

- Asiakkaiden aseman paraneminen
- Kun joku hyötyy ja kehittyy, hyötyvät siitä välillisesti tuon toimijan asiakkaat ja yhteistyökumppanit

Miinukset

Sisäinen tiedonkulku

- Dialogin puutteellisuus
- Koordinointi koettiin puutteellisena
- Tietämättömyyttä missä mennään

- Yhteistyötahojen puutteellinen tuntemus

Tiedottaminen

- Vähäinen tiedottaminen ulospäin
  - o ei tiedotetta
  - o ei tiedotustilaisuutta

Sitoutuneisuus

- Järjestöjen henkilöstön sitouttaminen/sitoutuminen hankkeeseen ja sen tavoitteisiin
- Järjestöjen työntekijöiden kuuleminen

Luokittelu

A. Ennen

1. Esteitä ja epäluuloja

Vertaistuki vs. ammatillinen päihdetyö

Työ (palkkatyö vs. tuki)

Lääkkeet päihdetyössä

Alkoholi vs. huumeet

Keskustelemattomuus toimijoiden välillä

Ennakkoluulo

Kilpailuasenne

Irrallisuus

Julkisen sektorin ja järjestösektorin sekä ammatillisen tiedon ja kokemustiedon välinen ristiriita

Rajat luonut yhteiskunnallinen kehitys

Ymmärrämmekö me todella toisiamme ja puhummeko läheskään samoista asioista?

Epäilyksiä ja pelkoa Päihdepalvelusäätiötä kohtaan

- Järjestöjen itsenäisyys viedään
- Mahdollisuus viedä hankeideoita muilta toimijoilta
- Päihdepalvelusäätiö mahdollisesti harrastaisi sanelupolitiikkaa
- Kaventaa muiden järjestöjen toimivaltaa ja identiteettiä

Vähäinen toisten tunteminen

2. Ajatuksia ja syitä yhteistyöhön

Huoli asiakkaan asemasta

Projektit

Oivallus

Halu muuttaa oivallus toiminnaksi

Halu monipuolisen päihdekuntoutuksen mallin kehittämiseen

Pragmaattiset syyt eli raha

Keskustelu yhteisistä käytännön toimista

Siltojen rakentaminen

Päätös yhteisestä toiminnasta

Vuorovaikutusta

Luottamusta

Avoimuutta

Käytännön arki

Peruskäsitteet

Arvopohja

Keskustelu

Käytännön työ – ei julkilausumia

Muutos oman järjestön toiminnassa ja sen sisäisessä ajattelussa on yhteistyön edellytys

Toisten tunteminen

3. Ammatillinen päihdetyön kommentteja

Yhteistyökielto

Puoskarointi

4. Kolmannen sektorin kommentteja

Aina saatavilla oleminen

Kun eihän ne (julkisella sektorilla) tiedä näistä asioista juuri mitään

B. Projektin aikana

1. Positiiviset kokemukset

Omien suunnitelmien avaaminen muille toimijoille

Ennakoasenteet vähentyneet

Toisten järjestöjen tuki

Asiakkaiden ohjaaminen toisten toimintojen piiriin

Toisten toiminnoista tiedottaminen

Uudet näkökulmat omassa järjestössä

Työntekijän kehitys

Asiakkaiden aseman paraneminen, muutos

Käytännön sovellutus Säätiöstä, tapa tehdä työtä yhdessä

Monta erilaista näkökulmaa tukemaan asiakasta

Oma asiantuntemuksensa huomioitu riittävän hyvin

Tietoa ja tukea

Järjestöjen kahdenvälinen yhteistoiminta on myös lisääntynyt

Avoin keskustelu

Toisten kunnioittaminen

Toisten huomioon ottaminen

Toiminnan tasa-arvoisuus

Yhteistyöstä on syntynyt positiivinen kehä, josta kaikki toimijat hyötyvät

Avoimuus

Oma valmius liikkua kannoissaan

Enemmän aikaa asiakkaan poluille

Lähentyminen

Hyvät yhteydet toisiin toimijoihin

Vuorovaikutus lisääntynyt hankkeen työntekijöiden ulkopuolella

Hoitoonohjauksen käytäntöjen helpottuminen

Yhteydenottokynnyksen madaltuminen

Hiljaisen tiedon siirtyminen enemmän myös ns. ammattilaisten käyttöön

Hanke ja sen myötä työn koordinointi ovat tehneet yhteistoiminnan sujuvaksi

Toisiin tutustuminen

Hankkeella on ollut selkeä rooli päihdetyön uusien toimintatapojen synnyttämisessä

Pystyi vaikuttamaan oman järjestönsä suunnitelman sisältöihin

On ihan erilaista lähteä kehittämään yhteistyötä, kun käytännön työssä on olemassa sitä varten kuusi ihmistä, jotka saavat vielä siitä palkkansa

Yhteistyö tulee konkreettiseksi ja myös järjestöjen välillä näkyväksi

2. Virheet

Järjestöjen työntekijöiden kuuleminen

Järjestöjen henkilöstön sitouttaminen/sitoutuminen hankkeeseen ja sen tavoitteisiin

Dialogin puutteellisuus

Huono kuuleminen

Sivuutettiin siinä ennen kaikkea järjestöjen omia perustyöntekijöitä

Tietämättömyyttä siitä, missä kulloinkin mennään

Pettymys

Omia ideoita on varastettu

Kritiikki osittain myös omaa organisaatiota kohtaan on suoraa

Järjestöissä

- Toiset puhuvat ja suunnittelevat
- Toiset tekevät

Omaan järjestöön

- Pettymys
- Kyynisyys
- Ulkopuolisuuden tunne

C. Tulevaisuudessa

1. Visiot

Tulevaisuuden työmalli

Kauaskantoinen panostus tulevaisuuteen